

**SELVITYS KANSALLISEN
RUOKASTRATEGIAN TAUSTAKSI
24.6.2009**

TIIVISTELMÄ

Kansallista ruokastrategiaa vuoteen 2020 asti valmistellaan tilanteessa, jossa ruokasektorin toimintaympäristössä on tapahtunut ja tulee tapahtumaan suuria muutoksia. Siksi tarvitaan pitkän aikavälin suunnittelua ja tavoitteita, joiden varaan koko sektoria koskevia päätöksiä voidaan rakentaa. Strategian tarkoituksena on kuvailla ja arvioida ruokasektorin toimintaan vaikuttavia muutostekijöitä ja luoda eri toimijoiden yhteinen käsitys siitä, miten ja millaisten edellytysten varassa Suomen ruokasektori säilyy kilpailukykyisenä ja miten sen vuonna 2020 tulisi toimia. Suomalaisella ruokaketjulla on merkittäviä vahvuuksia ja mahdollisuuksia tulevaisuuden haasteisiin vastaamiseksi, jos ne osataan hyödyntää oikein. Yksi niistä on ketjun sisäinen hyvä yhteistyö.

Maatalousyrittäjien ja kalastajien sekä elintarviketeollisuusyritysten ja vähittäiskaupan toimijoiden ja toimipaikkojen lukumäärä on ollut laskussa jo pitkään. Niin maatalojen kuin teollisuuden yksikkökoon kasvamisen johdosta kotimainen tarjonta on kuitenkin pysynyt suhteellisen hyvin vastaamaan kysyntään. Samaan aikaan kuluttajien toiveet ja odotukset ruuan suhteen erilaistuvat jatkuvasti. Kauppa on vastannut kuluttajien odotuksiin mm. laajentamalla valikoimaa tuonnin kautta. Ravitsemukseen ja terveyteen liittyvät ongelmat ovat tiedossa, mutta eivät vielä riittävästi heijastu kuluttajakäyttäytymisessä. Ammattikeittiöiden sekä hotelli-, ravintola- ja catering-sektorin merkitys ruokaketjussa kasvaa koko ajan ulkona syömisen lisääntyessä.

Keskeisimmät kansalliset ruokaketjun tulevaisuuskysymykset liittyvät ilmasto- ja ympäristöasioihin, alkutuotannon kannattavuuteen, kuluttajakentän sirpaloitumiseen, terveyden ja ravitsemuksen yhteyksiin, työvoiman riittävyyteen, innovaatioihin ja uuden teknologian kehittymiseen ja käyttöönottoon Suomessa. Huolta aiheuttaa koko elintarvikesektorin ja erityisesti alkutuotannon suuri riippuvuus tuontipanoksista, mm. tuontienergiasta ja karjan valkuaisrehuista. Ruokaketjun eri toimijoiden roolia ja osuutta tuotteiden hinnanmuodostuksessa ollaan parhaillaan selvittämässä. Tärkeä tulevaisuuskysymys on, mitkä ovat ne kotimaisten tuotteiden kilpailutekijät, joilla markkina-asetat pystytään säilyttämään kotimaassa ja myös viennissä? Miten niitä voidaan vahvistaa ja miten niistä viestitään kuluttajille?

EU todennäköisesti laajenee eikä maatalousbudjetin osuus kokonaisbudjetista kasvane, joten jatkossa Suomen maataloudelle EU:n budjetista kohdentuvien tukien määrä pikemminkin alenee kuin kasvaa. Kansallisten tukien käyttömahdollisuudet ovat jatkossakin neuvottelujen varassa. Ilmastokysymykset, kuluttaja-asiat, globaali ruuan riittävyys, maaseudun kehittäminen ja maatalouden tuottamat julkishyödykkeet nousevat merkittäviksi teemoiksi EU:n yhteisen maatalouspolitiikan (YMP) uusimisen yhteydessä. Suomen tulisi määritellä nopeasti yksityiskohtaiset tavoitteensa YMP:n uudistukselle ja toimintastrategia tavoitteiden edistämiseksi. Elintarvikesektorin kilpailukykyyn varmistamiseen on kiinnitetty huomiota myös EU:n tasolla ja korkean tason työryhmän suositukset odottavat toteuttamista. Maataloustuotantoa ja elintarvikejalostusta tarkastellaan EU:ssa yhä enemmän jatkumona. Sisämarkkinoiden vahvistuminen tarkoittaa myös kovempaa kilpailua EU:n sisällä niin raaka-ainetuotannon kuin valmiiden tuotteiden kohdalla.

Suomi on yhä selkeämmin kytketty globaaleihin muutoksiin. Määrällisesti ja laadullisesti riittävän ruuan tarjonnan varmistamiseksi myös tulevina vuosikymmeninä kotimaisen tuotannon ja huoltovarmuuden säilyttäminen on välttämätöntä. Lisäksi on välttämätöntä kehittää myös kotimaista tuotantoa nykyistä ympäristö- ja ilmastoystävällisemmäksi ja vähemmän riippuvaiseksi tuontipanoksista ja öljystä, samalla pitäen mielessä hintakilpailukykyyn vaatimukset. Ruuan raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen nouseva suuntaus parantaa tässä asemiamme. Vaikka ilmastonmuutos näyttäisi mahdollisesti hyödyttävän Suomen omaa tuotantoa, on muutosta vastaan taisteltava kaikin keinoin, koska

kyse on miljardien ihmisten tulevaisuudesta. Ruuan turvallisuus- ja terveellisyyskysymykset nousevat yhä tärkeämmiksi globaalilla agendalla ja meidän valttimme – tuotteiden jäljitettävyys – nousee arvoonsa. Talouskriisi menee ohi, mutta maailmantalouden kehitykseen jatkossa vaikuttavat kehityksen epätasa-arvoisuus, ympäristön tilan heikkeneminen ja se, millaiseksi erityisesti Kiinan ja Intian rooli kehittyy tulevaisuudessa. Globaalin ruokaturvan parantaminen edellyttää maatalousalan kehitysyhteis-työvarojen huomattavaa lisäämistä.

Tulevaisuushaasteisiin vastaaminen edellyttää muutoksia ja sopeutumista ruokasektorilla. Niitä voi lähestyä asettamalla tavoitetila ruokasektorin eri osa-alueille vuodelle 2020 ja miettimällä, mitä eri asioita ja päätöksiä on tehtävä tavoitetilan saavuttamiseksi. Osa päätöksistä on kansallisia, osaan vaikutetaan EU-päätöksenteossa ja osaan tarvitaan globaalitason toimia esimerkiksi YK-järjestelmän kautta. Tämän kansallisen ruokastrategian taustaselvityksen kommentointikierron antaa mahdollisuuden laajaan ruokasektorin kysymysten pohdintaan ja ajatustenvaihtoon. Ajatukset kootaan yhteen kansalliseksi ruokastrategiaksi, jonka on tarkoitus valmistua syksyllä 2010.

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä

1 Johdanto	5
2 Suomalaisen ruokasektorin kuvaus ja tunnuslukuja.....	6
2.1 Alkutuotanto ja sitä palveleva panostuotanto	6
2.2 Elintarviketeollisuus	9
2.3 Kauppa.....	10
2.4 Ammattikeittiöt ja kuluttajat	11
2.5 Ruokasektorin nelikenttäanalyysi	13
3 Trendit ja haasteet	15
3.1 Suomen omat muutokset ja tavoitteet.....	15
3.1.1 Kysynnän muutokset, ruoka ja terveys.....	15
3.1.2 Alkutuotannon kannattavuus ja rakennekehitys	17
3.1.3 Elintarviketeollisuuden ja – kaupan rakenne ja kilpailukyky	20
3.1.4 Ruokasektorin vastuullisuus- ja ympäristökysymykset	22
3.1.5 Ruokasektorin kilpailutilanne ja kilpailulainsäädäntö.....	28
3.1.6 Työvoimakysymykset: riittävyys, osaaminen, maahanmuutto	29
3.1.7 Tuotannon sijainti suhteessa kulutuksen sijaintiin	30
3.1.8 Itämeren alue toiminta-alueena.....	31
3.1.9 Innovaatioiden merkitys ruokasektorin tulevaisuudelle	32
3.1.10 Uuden tekniikan kehittyminen.....	33
3.2 Kehitys EU:n tasolla ja sen heijastuminen Suomeen	37
3.2.1 Yhteisen maatalouspolitiikan ja kalastuspolitiikan uudistukset	37
3.2.2 EU:n laajuiset näkemykset elintarvikesektorin tulevaisuudesta	40
3.2.3 EU:n sisämarkkinoiden toimivuus	43
3.2.4 EU:n yhteinen ilmasto- ja energiapolitiikka.....	43
3.2.5 EU:n laajeneminen ja tulevat rahoituskehitykset	44
3.2.6 Elintarvikkeiden hintakehitys Euroopassa	45
3.3 Globaalit prosessit.....	47
3.3.1 Maailman ruuantuotantopotentiali	47
3.3.2 Kysynnän ja tarjonnan muutokset	48
3.3.3 Ilmastonmuutosvaikutukset.....	50
3.3.4 Ruuan globaalit hintamuutokset	52
3.3.5 Globaalit kuluttajatrendit	55
3.3.6 Eläin- ja kasvitautiepidemiat	56
3.3.7 WTO ja muut kaupan järjestelyt, globaalikaupan kehitystrendit.....	57
3.3.8 Maailman taloustilanne	59
3.3.9 Öljyn ja energian hintakehitys	60
4 Johtopäätökset ja kysymykset, joihin Ruokastrategia 2020: n tulee ottaa kanta.....	63

Liitteet

1 Johdanto

MIHIN TARVITAAN RUOKASTRATEGIA 2020? Matti Vanhasen II hallitus käynnisti Ruokastrategia 2020 -valmistelutyön syksyllä 2008. Tarve strategian laatimiseen nousee nopeasti muuttuvasta ruokasektorin toimintaympäristöstä niin globaalilla, EU:n kuin kansallisella ja alueellisella tasolla (katso liite 1). Vuonna 2007 koettu maataloustuotteiden nopea hinnannousu, maailman nälkäkriisi, maailmantalouden taantuma, öljyn ennätyksellisen korkealla käynyt hinta, samoin kuin yhä keskeisemmiksi nousevat ilmasto-, ympäristö-, energia- ja luonnonvarakysymykset tulevat muuttamaan ruokasektorin toiminnan tulevaisuuden näkymiä. Sekä tuotteiden että tuotantopanosten hintakehitys muuttuu aiempaa vaikeammin ennakoitavaksi, mikä vaikuttaa niin ruokasektorin toimintojen kannattavuuteen kuin kilpailukykyyn. Kulutustottumusten muutokset, eri kuluttajaryhmien vaatimusten erilaistuminen ja tarve korostaa entisestään ruuan ja terveyden välisiä yhteyksiä asettavat ruokasektorille uusia vaatimuksia. EU:n yhteistä maatalouspolitiikkaa uusitaan vuoteen 2013 mennessä, millä myös on vaikutuksia niin eurooppalaisen kuin kotimaisen tuotannon edellytyksiin.

Muuttuvan toimintaympäristön takia tarvitaan pitkän aikavälin suunnittelua ja tavoitteita, joiden varaan koko ruokasektoria koskevia päätöksiä voidaan rakentaa. Ruokastrategian tarkoituksena onkin kuvailla ja arvioida ruokasektorimme toimintaan vaikuttavia tekijöitä ja luoda eri toimijoiden yhteinen käsitys siitä, miten ja millaisten edellytysten varassa Suomen ruokasektori säilyy kilpailukykyisenä ja miten sen vuonna 2020 tulisi toimia. Lisäksi strategiassa määritellään toimet ja resurssit, joita tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan.

MITEN STRATEGIA SYNTYY? Ruokastrategiatyötä ei tarvitse aloittaa tyhjästä. Ruokasektorin sisällä on tehty paljon selvitystyötä ja parhaillaan on menossa useita hankkeita, jotka ovat jo luoneet pohjaa tulevalle. Tällaisia ovat esimerkiksi MMM-vetoinen laatustrategiatyö, hallitusohjelman mukainen suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma sekä Sitran toteuttama ERA-ohjelma. Parhaillaan on käynnissä myös maatalouspolitiikan tulevaisuutta luotaava MAPTEN-tutkimusohjelma. Terveyden edistämisen politiikkaohjelma, samoin kuin lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma sekä eri hallinnonaloilla olevat monet hankkeet liittyvät läheisesti ruokakysymyksen eri ulottuvuuksiin. Äskettäin valmistui myös kansallinen luonnonvarastrategia, jolla on yhtymäkohtia ruokastrategiaan. Huoltovarmuuskeskuksen johdolla toimii elintarvikehuollon tasoa pohtiva työryhmä. Ruokaketjun eri toimijoilla, kuten alkutuotannolla, elintarviketeollisuudella, hallinnolla sekä tutkimuksella, on menossa omat hankkeensa ja tulevaisuustyönsä, jotka pyritään linkittämään tiiviisti Ruokastrategiaan.

Strategiatyön valmistelu alkoi marraskuussa 2008. Arvokkaita ajatuksia työn pohjaksi saatiin ruokasektorin toimijoiden keskuudessa vuodenvaihteessa 2008/2009 tehdystä kyselystä, jossa vastaajat arvioivat tulevaisuuden muutostekijöiden merkitystä ja vaikutuksia ruokasektoriin. Myös tehdyt asiantuntijahaastattelut tuottivat näkemyksiä ruokasektorin tilanteesta. Kyselyn ja haastattelujen pohjalta maatalous- ja metsätieteiden maisteri Kaisa Karttunen valmisteli nyt käsillä olevan taustaselvityksen, joka toimii pohjana varsinaiselle strategiatyölle.

Tämä selvitys alkaa katsauksella ruokasektorimme nykytilanteeseen. Sitten se siirtyy tulevaisuuden muutostekijöiden kuvailuun niin kansallisella, EU:n kuin globaalilla tasolla. Lopuksi kerätyn tiedon, asiantuntijahaastattelujen ja kyselyn perusteella vedetään johtopäätöksiä ja nostetaan esille kysymyksiä, joihin strategiatyön tulisi löytää vastauksia.

MITÄ SEURAAVAKSI? Taustaselvitys lähtee nyt kommenttikierrokselle, jonka toivotaan kokoavan laajasti eri toimijoiden ajatuksia ruokasektorin tulevaisuudesta. Syksyllä 2009 käynnistyy varsinainen strategiatyö, jonka tavoitteena on, että kansallinen Ruokastrategia 2020 valmistuu syksyyn 2010 mennessä.

2 Suomalaisen ruokasektorin kuvaus ja tunnuslukuja

Tässä jaksossa annetaan nopea kuvaus tilastojen valossa suomalaisesta ruokasektorista pellolta pöytään. Kyse on kansantaloudellisesti ja yhteiskunnallisesti mittavasta asiasta: koko ruokasektori työllistää alkutuotannossa, jalostuksessa, kaupassa, liikenteessä ja palveluissa (mm. ravintolat, ammattikeittiöt) laskutavasta riippuen 240 000 - 300 000 henkilöä ja sen rahavirrat, mukaan lukien vienti ja maatalouden tuet, muodostavat noin 10 - 11 prosenttia Suomen BKT:stä¹. Merkittävää Suomessa on myös jo pitkään jatkunut hyvä yhteistyö ruokasektorin eri toimijoiden kesken ja meille syntynyt asioista keskustelemisen perinne.

2.1 Alkutuotanto ja sitä palveleva panostuotanto

Maatilojen lukumäärän alenema vuodesta 1995 (ensimmäinen EU-jäsenyydensuosi) vuoteen 2008 oli runsaat 34 %². EU-jäsenyyden aikana joka vuosi keskimäärin yli 2 000 maatilaa on lopettanut tuotantonsa. Samaan aikaan tilakoko on kasvanut 22,8 pellohehtaaria 33,5 hehtaariin, mutta yli 100 hehtaarin tilat olivat edelleen harvinaisia – niitä oli vain 5 prosenttia kaikista tiloista. Tiloista vajaa neljännes oli yli 50 hehtaarin suuruisia. Tuloina mitattuna päätoimisia tiloja (tulot maataloudesta yli 75 %) on noin 36 % ja noin puolet tiloista saa yli puolet kokonaistuloistaan maataloudesta. Sivutoimisten tai osa-aikaisten tilojen osuus on siis suuri.

Taulukko 1. Suomen maatilojen lukumäärä tuotantosunnittain³

	1995	2000	2002	2004	2006	2008
Lypsykarjatilaja	32 480	22 913	20 073	17 490	15 196	12 455
Sianlihan tuottajia	6 249	4 316	3 815	3 401	2 958	2 309
Naudanlihan tuot.	9 394	5 349	5 044	4 768	4 279	4 030
Siipikarjatilaja	2 239	1 231	1 087	1 034	921	762
Kasvinviljelytiloja	42 287	38 886	41 419	41 681	41 569	42 498
Muita tiloja	7 315	7 088	4 036	3 680	4 148	3 748
Yhteensä	99 964	79 783	75 474	72 054	69 071	65 802

Maatalouden työllinen työvoima vuonna 2007 oli 89 000 henkeä, jossa oli laskua edellisvuoteen noin kolme prosenttia. Luomutiloja vuonna 2007 oli 3 894 kappaletta, joka on vajaat 6 % kaikista tiloista. Suurimmillaan luomussa oleva viljelyala oli vuonna 2003, jolloin se oli lähes 150 000 hehtaaria. Vuoteen 2007 mennessä se laski hieman alle 120 000 hehtaarin. Luomutilojen osuus kaikista tiloista oli suurin lammas- ja vuohitaloudessa (17 %), nautakarjataloudessa (12 %, ei sisällä lypsykarjatiloja) ja puutarhakasvien viljelyssä (10 %), lukumääräisesti eniten luomutiloja on viljanviljelyssä, noin 1 500 kappaletta.

Noin yksi prosentti tiloista oli osuuskuntien, osakeyhtiöiden, valtion, kuntien tai koulujen omistuksessa, muuten viljelyä harjoitettiin perhevilmäpohjalta. Vuonna 2007 tukea hakeneista tiloista 32 % oli kotieläintiloja ja 62 % kasvintuotantotiloja. Kotieläintalouden osuus markkinahinnoista on kuitenkin säilynyt korkealla tasolla ja oli 77 % vuonna 2007.

Maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto nousi vuonna 2007 lähes 4,3 miljardiin euroon. Kustannuksia syntyi noin 3,3 miljardia, joten maataloustuloa (=rittäjäperheen omalle työlle ja pääomalle jäävää korvausta) kertyi yhteensä 988 miljoonaa euroa, joka oli selvästi

¹ MTT 2008. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008

² TNS Gallup 2008. Elintarviketalous 2008. Tiken tilastot: www.mmmtike.fi . MTT kannattavuuslaskelmat:

<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/taloustohtori/kannattavuuskirjanpito>

³ Koostettu Tiken tilastojen perusteella www.mmmtike.fi

edellisvuotta korkeampi. Tämä johtui edellisiä vuosia paremmista maailmanmarkkinahinnoista, jotka heijastuivat myös Suomeen. Samaan aikaan nousivat kuitenkin nopeasti myös tuotantopanosten hinnat, selvästi yleistä inflaatiotasoa nopeammin. Eniten kallistuivat aluksi rehut ja rakentaminen ja myöhemmin erityisesti polttoaineet ja lannoitteet. Kustannusten nopean nousu ja hintapiikin jälkeen laskeneet tuotteiden hinnat johtivat tilojen kannattavuuden huomattavaan heikkenemiseen vuonna 2008. Kannattavuuskerroinnuste kaikille tiloille oli vuonna 2008 0,49, kun se edellisvuonna oli 0,64. Heikoimmat kannattavuustulokset tulivat puutarhataloudesta ja naudanlihan tuotannosta.

Vuonna 2007 EU:n kokonaan rahoittamia ja yhteisesti rahoitettuja tukia maksettiin maataloudelle 1,278 miljardia ja kansallisia tukia 571 miljoonaa euroa. Tuet muodostivat noin 43 prosenttia maatalouden tuotoista. Maatalouden tukialuekartta on raportin liitteenä.

Suomessa on käytössä olevaa maatalousmaata noin 2,3 miljoonaa hehtaaria, josta viljan viljelyssä 1,14 miljoonaa ha. Vuonna 2007 tuotettiin viljaa 4,137 miljardia kiloa, joka oli kaikkien aikojen toiseksi suurin sato. Vuonna 2008 päästiin myös yli 4 miljardin kilon, mutta sato korjattiin edellisvuotta suuremmalta alalta, kun kesantopeltoa otettiin uudelleen viljelykäyttöön. Vuoden 2007 hyvä viljasato mahdollisti 720 miljoonan kilon viennin. Ruista tuotiin 57 miljoonaa kiloa kattamaan kotimaisen tuotannon vajetta. Ennen uuden sadon korjuuta 2008, viljaa oli varastoissa lähes 1,5 miljardia kiloa, joka vastaa noin puolen vuoden kulutusta ja josta suurin osa oli varastoituina kotieläintiloilla eläinten rehuksi. Toinen suuri varastoija oli Huoltovarmuuskeskus. Valkuaisrehuraaka-aineiden tuotanto on laskenut erityisesti rypsin viljelyalan pienennyttyä.

Puutarhatuotteiden tuotannon vuosivaihtelu on tyypillisesti suurempaa kuin maataloudessa. Tuotantoalat monen kasvin kohdalla ovat pienentyneet 2000-luvulla mutta tuotanto ei, mikä kertoo kasvaneista sadoista. Puutarhatuotantoa harjoitti 1980-luvun lopulla 10 000 yritystä, nykyään noin 5 700; samaan aikaan keskimääräinen pinta-ala on noussut 1,3 hehtaarista 2,9 hehtaariin yritystä kohti.

Kotieläintuotannon vaihtelut vuodesta toiseen ovat vähäisemmät kuin kasvintuotannossa. Taulukossa 2 esitetyt tuotteiden omavaraisuusasteet kertovat, miten hyvin kotimainen maidon ja lihan tuotanto vuonna 2007 vastasi kotimaista kulutusta.

Myös kalalla on tärkeä rooli ravitsemuksessa. Kalan alkutuotannon arvo⁴ (ammattikalastus, vapaa-ajankalastus ja ruokakalan kasvatust) Suomessa vuonna 2007 oli noin 130 miljoonaa euroa. Siitä ammattikalastus tuotti 24, vapaa-ajan kalastus 43 ja kalankasvatust 33 prosenttia. Päätoimisia ja sivutoimisia meren ja sisävesien ammattikalastajia oli 2 710 henkilöä – lukumäärä on laskenut selvästi kahtena viime vuosikymmenenä. Kalanviljelylaitoksia vuonna 2007 oli 501 kappaletta, joista sisävesillä 350 ja merellä 151. Kalaa ja kalatuotteita tuotiin Suomeen vuonna 2007 yhteensä 233 miljoonan euron arvosta ja vietiin meiltä meni samaan aikaan kalaa ja kalatuotteita 34 miljoonalla eurolla. Vuonna 2008 tuonnin arvo aleni ensimmäistä kertaa kymmeneen vuoteen. Tuontikalamääristä suurimpia olivat lohi, tonnikalasäilykkeet, kirjolohi, katkarapu, silli ja seiti. Kotimaisista kaloista eniten kulutettiin fileepainona laskettuna kirjolohta, ahventa, haukea, muikkua, siikaa, silakkaa ja kuhaa. Kotimaisen ja tuontikalan vuosikulutus henkeä kohden on pysynyt tasaisesti 13 – 16 kilon välillä viimeisen 20 vuoden aikana.

Luonnonmarjoilla, -sienillä ja riistalla on myös tärkeä rooli sekä ravitsemuksen kannalta että tulojen tuottajana. Tyypillistä luonnontuotteille on, että sato vaihtelee runsaasti vuosien välillä. Vientikysyntä tuotteille on herännyt ja vuonna 2008 metsämarjoja vietiinkin Suomesta noin 9 miljoonaa kiloa, josta mustikan osuus oli suurin. Sienien kannalta vuosi ei ollut paras mahdollinen: sieniä ostettiin poimijoilta noin puoli miljoonaa kiloa, kun esimerkiksi vuonna 2003 pelkkää herkkutattia ostettiin noin 1,2 miljoonaa kiloa⁵. Riistalihan kulutus henkeä kohti

⁴ RKTL 2008. Kalatalous tilastoina 2008.

⁵ Arktiset Aromit Oy: www.arctic-flavours.fi

laskettuna on noin 2 kg/vuosi. Metsästäjien Keskusjärjestön mukaan Suomessa on noin 300 000 metsästäjää eli noin 6 % väestöstä.

Elintarvikeomavaraisuus eli tuotannon määrä prosentteina kulutuksesta vaihtelee vuosittain ja tuotteittain. Kun otetaan huomioon vielä vienti ja tuonti raaka-aineina ja valmiina tuotteina, saadaan päivittäistavarakaupassa myytävien elintarvikkeiden kotimaisuusasteesta hyvin erilaisia arvioita. Tämä on asia, jota tulisi selvittää, jotta keskusteluille ja tulevaisuuden visioille olisi yhteinen pohja.

Taulukko 2. Tuotteiden omavaraisuusaste vuonna 2007

	%
Maitonesteet	101
Maitorasvat	125
Naudanliha	80
Sianliha	116
Leipävehnä	121
Ruis	81
Kananmunat	115

Maatalouden kustannukset koostuvat mm. tuotantopanoksista ja rakennus-, työvoima- ja pääomakustannuksista. Vuonna 2007 kustannuksiksi arvioitiin 2,9 miljardia euroa, kasvua edelliseen vuoteen verrattuna oli noin 5 %. Kone- ja kalustokustannusten osuus kaikista kustannuksista oli 20 %, rakennus- ja salaojakustannusten 15 %, rehukustannusten 13 %, polttoaineiden 8 % ja lannoitteiden ja maanparannusaineiden 7 %⁶. Sähkön ja lannoitteiden hintojen nopea nousu vuonna 2008 alkoi syödä tuotannon kannattavuutta ja tulokset on nähtävissä vuoden 2008 heikkoina kannattavuuskertoimina.

Suomessa⁷ siemenkaupasta puolet on kaupan keskusliikkeiden (Agrimarket, Maatalouskesko) ja toinen puoli maatilapakkaamojen hallussa. Kotimaassa jalostetuilla lajikkeilla on Suomessa suuri merkitys – viljoilla noin 65 % ja öljykasveilla 85 % on kotimaan jalosteita. Suomen oloihin ja ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin muutoksiin sopivien lajikkeiden jalostus tulee yhä tärkeämmäksi. Lannoitteiden hintapiikki on tällä erää ohitettu öljyn hinnan laskettua huipputasosta. Tuleva hintakehitys riippuu öljyn hinnan lisäksi myös maailmassa tehtävistä kaivosinvestoinneista, joilla on vaikutusta raaka-ainetarjontaan. Suomessa ainoa lannoitteiden valmistaja on norjalainen Yara kevästä 2008 alkaen. Lannoitetuonti Suomeen on ollut vähäistä, korkeintaan 5 prosenttia kokonaismarkkinoista. Kasvinsuojeluaineiden osalta kauppa jakautuu keskusliikkeiden ja eräiden ulkomaalaisten valmistajien tytäryritysten kesken. Kasvinsuojelutuotteiden käyttö on pysynyt suhteellisen vakiona koko 2000-luvun ajan, vaihdellen 1,4 ja 1,6 miljoonan tehoainekilon välillä. Traktoreita myytiin vuonna 2007 4 100 kappaletta, suunta on ollut aleneva, mutta toisaalta myytyjen koneiden tehot ovat nousseet.

Rehuteollisuuden kaksi suurinta yritystä ovat Rehuraisio ja Suomen Rehu. Lisäksi alalla toimii merkittäviä alueellisia tuotantolaitoksia ja teurastamoiden tuotantoketjuihin integroituneita rehunvalmistajia – suuntaus tämäntyyppiseen vertikaaliseen integraatioon erityisesti lihan tuotantoketjuissa on ollut selvä. Maatalouden markkinoinnista yhä suurempi osa tapahtuu sopimusten kautta. Ostajien kanssa tehdyt sopimukset määräävät usein myös käytettävät tuotantomenetelmät, kuten rehut, kasvilajikkeet, lannoitusmäärät ja kasvinsuojeluaineet.

Pellonvuokrakulut ovat jo kasvaneet suuremmiksi kuin lannoitteiden ja maanparannuskalkin kustannukset ja lienevät jatkossa vielä kasvussa. Kasvinviljelyn tuotantopanoksista pellon hinta on noussut kaikista nopeimmin 2000-luvulla: kalleimmissa maakunnissa hintamediaani

⁶ TNS Gallup 2008. Elintarviketalous 2008.

⁷ VYR 2008. Suomen vilja- ja öljykasviketjujen strategiaraportti.

vuonna 2007 oli yli 7 500 euroa/ha ja vuonna 2008 Etelä-Pohjanmaalla pellon keskihinta oli 8 500 euroa/hehtaari. Kotieläintukien maksaminen pellon kautta nostaa hintoja entisestään. Pellonomistajia on Suomessa edelleen lähes puoli miljoonaa. Siten aktiivitilojen peltoalan kasvusta kaksi kolmannesta perustuu vuokraukseen ja vain kolmannes lisämaan ostoon. Pellosta halutaan pitää kiinni, vaikka aktiiviviljelystä on luovuttu jo kauan sitten. Useamman vuoden jatkunut keskustelu siitä, kenelle tilatukioikeus kuuluu pellon vuokrasopimuksen päätyttyä, saatiin päätökseen eduskunnan hyväksytyä tilatukilain 20 §:n muutoksen keväällä 2009.

2. 2 Elintarviketeollisuus

Elintarviketeollisuuden bruttoarvo vuonna 2007 oli 9,5 miljardia ja jalostusarvo 2,2 miljardia euroa. Kasvu kotimarkkinoilla on ollut hyvin hidasta ja teollisuuden kasvu onkin tapahtunut erityisesti lähialueille asettumisen kautta. Elintarviketeollisuus on Suomen neljänneksi suurin teollisuudenala metalli-, metsä- ja kemianteollisuuden jälkeen. Henkilöstöä sektorilla oli noin 34 800 ja toimipaikkoja yhteensä 1921. Toimialat jalostusarvon mukaisessa järjestyksessä ovat lihanjalostus, leipomoteollisuus, maidonjalostus sekä mallas- ja virvoitusjuomateollisuus⁸.

Taulukko 3. Elintarviketeollisuuden toimipaikat ja henkilöstö vuonna 2007

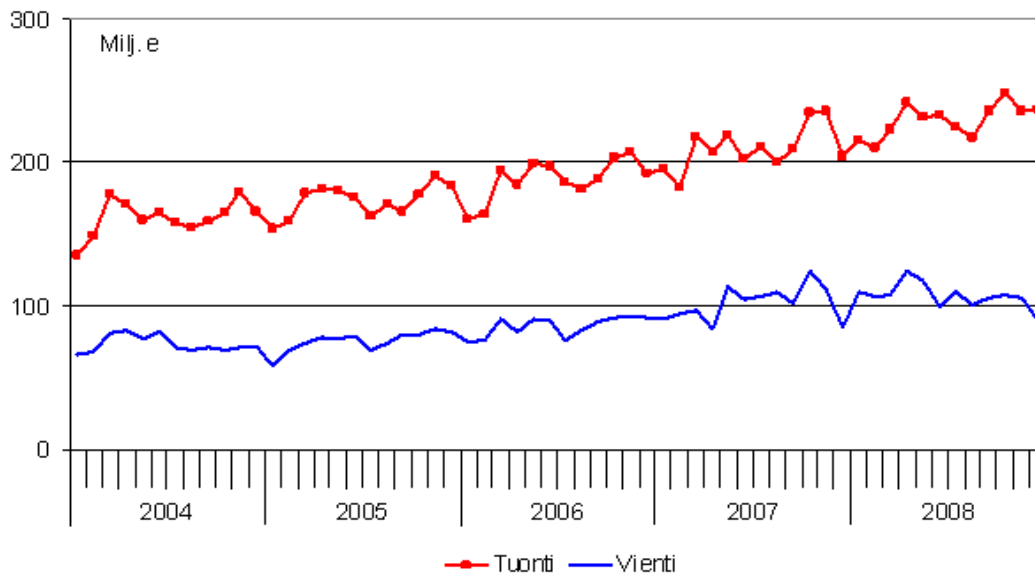
	Toimipaikat	Henkilöstö
Teurastus, lihanjalostus	251	9 778
Kalatuotteiden valmistus	159	872
Hed. Vih. marjojen jalostus	187	2 164
Öljiyjen, rasvojen valmistus	23	530
Maitotuotteiden valmistus	70	4 554
Myllytuotteet, tärkkelys	79	512
Eläinten rehut	82	1 018
Juomien valmistus	99	3 492
Muu elintarvikevalmistus, josta	971	
esim. tuoreen leivän valmistus	831	8 522

Kotimaan myynnin osuus on noin 83 % tuotannon bruttoarvosta. Elintarviketeollisuuden ja maatalouden vienti (Katso Kuvio 1 ulkomaankaupan kehityksestä) oli vuonna 2007 arvoltaan noin 1,35 miljardia euroa ja 1,44 mrd. euroa vuonna 2008. Vuoden 2008 tullin tilastojen mukaan⁹ viennin kasvu vuonna 2008 oli noin 5 %, mutta vuoden 2009 alussa tapahtui romahdus lähimarkkinoiden valuuttojen devalvoitumisen seurauksena ja kysynnän heikettyä. Venäjä on tärkein vientimaa, jonne viennistä kohdistuu lähes 23 %, sitten Ruotsi 16 % osuudella. EU-maihin yhteensä viennistä kohdistuu 55.5 % (2008). Vientituotteista tärkeimmät ovat juustot, alkoholituotteet, voi, sokerikemian tuotteet ja sianliha. Tuonnin arvo vuonna 2007 oli 2,9 miljardia euroa ja vuonna 2008 3,33 mrd. euroa. Tuonnista 74 % tuli EU-maista ja suurin yksittäinen tuontiartikkeli oli erilaiset alkoholijuomat.

Vuonna 2007 aloitti 119 uutta elintarvikealan yritystä ja samaan aikaan lopettaneita oli 143. Teollisuudessa 76 % toimipaikoista työllistää alle 10 henkeä ja yli 250 henkeä työllistäviä toimipaikkoja on vain 23. Pienet yritykset ovat työvoimavaltaisia ja siten tuotanto työvoimakustannusten noustessa on kallista. Pienten yritysten ongelmana on usein myös alhainen kapasiteetin käyttöaste – 62 % yrityksistä ilmoittaa kapasiteettinsa olevan alikäytössä. Alihankinnan osuus elintarvikealalla on pienempi verrattuna muun teollisuuden keskiarvoihin: noin 38 % elintarvikeyrityksistä toimii alihankkijoina toisille yrityksille.

⁸ MTT 2008. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008. TNS Gallup 2008. Elintarviketalous 2008. Välimäki Kari 2008. Elintarviketeollisuus. TEM Toimialaraportti 5/2008. VYR 2008. Suomen vilja- ja öljykasviketjujen strategiaraportti. ETL 2009. Vuosikertomus vuodelta 2008.

⁹ http://www.tulli.fi/fi/05_Ulkomaankauppatilastot/06_Tilastoja/02_Tavaratilastoja/index.jsp 17.2.2009

4.3.2009

TULLIHALLITUS Tilastoyksikkö

Kuvio 1. Elintarvikkeiden ja juomien tuonti ja vienti 2004 - 2008

Pienet elintarvikeyritykset ovat kokeneet ongelmaksi eräät elintarvikelainsäädännön ja – valvonnan vaatimukset. Ongelmia kartoittanut työryhmä jätti MMM:lle raporttinsa keväällä 2009¹⁰. Siihen koottiin ehdotuksia, joilla Pk-yritysten tilannetta voitaisiin helpottaa kuitenkin vaarantamatta elintarvikehygieniää ja -turvallisuutta. Ehdotukset koskevat mm. tiedon saannin parantamista, tarkastusmaksujen suuruutta, tarkastajien ammattitaitoa ja omavalvonnan järjestämistä Pk-yrityksissä.

Suuret elintarvikealan yritykset ovat viime vuosina kansainvälistyneet nopeasti. Elintarviketeollisuusliiton arvion mukaan yritystemme ulkomaan liiketoimintojen arvo vuonna 2006 oli noin 4,1 miljardia euroa, joka sisältää myös viennin arvon. Pohjoismaista, Baltiasta ja muusta Itämeren alueesta on monille yrityksille tullut kotimarkkina-alue. Teollisuuden tuottavuuden kasvu on ollut keskimäärin 3 - 4 % vuodessa EU-jäsenyyden aikana, mikä on ollut tärkeää alan kansainvälisen kilpailukyvyn kehittämisen kannalta. Elintarviketeollisuuden investoinnit kotimaassa ovat vuositasolla olleet 370 - 420 miljoonaa euroa ja T&K panostus 55 - 65 miljoonaa euroa eli 2,5 - 3,1 % jalostusarvosta.

2.3 Kauppa

Kolmen suurimman kaupparyhmittymän hallussa on lähes 87 % päivittäistavarakaupasta. A.C. Nielsenin tutkimusten mukaan vuonna 2008 päivittäistavarakaupasta S-ryhmällä oli 42,4 %, K-ryhmällä 33,7 % ja Suomen Lähikauppa Oy:llä (entinen Tradeka) 11,3 %.¹¹ Kaupan omien merkkinen (private label) osuus myynnin arvosta on kasvanut suhteellisen tasaisesti koko 2000-

¹⁰ Pienten ja keskisuurten yritysten kokemia elintarvikelainsäädännön ja – valvonnan ongelmia selvittävän hanketyöryhmän raportti. Työryhmämuistio MMM 2009:3.

¹¹ PTY 2008. Päivittäistavarakauppa 2008 – 2009.

Välimäki Kari 2008. Elintarviketeollisuus. TEM Toimialaraportti 5/2008.

luvun ja niiden osuus Suomen myynnistä lähestyi 14 prosenttia keväällä 2009. Ketjuohjattujen ja paikallisesti tai alueellisesti hankittujen tuotteiden osuudet vaihtelevat: yksi arvio on, että 80 % kaupan tuotteista hankitaan keskitetysti. Tällä on vaikutusta pienten tuottajien tai tuoteryhmien pääsyyn kaupan valikoimiin.

Päivittäistavarakauppa työllisti vuonna 2007 noin 50 000 henkilöä. Päivittäistavaramyymälöitä oli vuoden 2008 alussa 3 922, jossa oli pientä laskua edellisvuoteen¹². Sama laskeva trendi on ollut voimassa pitkään, esimerkiksi vuonna 1990 päivittäistavaramyymälöitä oli vielä yli 6 500. Myyntiään vuonna 2007 kasvattivat erityisesti huoltoasemien yhteyteen perustetut pienmyymälät, jotka ovat suhteellisen uusi ilmiö, sekä suuret supermarketit. Ns. hypermarkettien osuus päivittäistavarakaupasta on jo noin neljännes. Kyläkauppoja Suomessa oli vuonna 2006 563 kappaletta ja vuonna 2007 534 kappaletta, myymäläautoja ja – veneitä noin 40 kpl.¹³

Verkkokaupan osuus kaikessa kaupassa on kasvanut vuosi vuodelta, mutta elintarvikkeiden myynnissä sen merkitys on tähän asti ollut vielä vähäinen. Kauppa on investoinut viime vuosina voimakkaasti myymäläverkostojen ja -konseptien uudistamiseen, mikä on samalla kasvattanut valikoimien laajuutta. Yhdessä teollisuuden kanssa kauppa on kehittänyt jakeluverkoston tehokkuutta ja tilaus- ja toimitusjärjestelmien toimivuutta.

Elintarvikkeiden ja juomien kulutusmenot ovat Suomessa noin 17,9 miljardia euroa. Siitä alkoholittomien juomia ja kotiin ostettuja elintarvikkeita oli 10,2 miljardia, joka oli noin 12 % kotitalouksien kulutusmenoista. Jos otetaan huomioon kodin ulkopuolella tapahtuva ruokailu ja alkoholi, on kaikkien elintarvikemenojen osuus kulutuksesta noin 22 prosenttia.

Kaupan osuus ruuan kuluttajahinnoista on viime vuosina kasvanut, teollisuuden pysynyt lähes muuttumattomana ja alkutuotannon osuus vähentynyt. Eri portaiden osuudet vaihtelevat tuotteittain, esimerkiksi leivässä 45 % hinnasta koostuu leipomohinnasta (raaka-aineet, työ, leipominen, kuljetus), kaupan osuus on kolmannes ja erilaiset verot vastaavat lähes 20 prosentista¹⁴. Leipälajeittain vaihdellen viljan osuus on 5 - 10 % kokonaishinnasta. Tilastojen mukaan vähittäiskaupan myyntikate olisi kasvanut 2000-luvulla indekseinä mitattuna 24 %, tukkukaupan kate 7 % ja teollisuuden myyntikate 2 %.¹⁵

Hintamarginaalia eli eroa elintarvikkeiden vähittäismyynti- ja tuottajahintojen välillä on tutkittu eri maissa, myös Suomessa¹⁶. Yksi marginaalia selittävä tekijä on jalostusasteen nousu: kuluttajien vaatiessa yhä valmiimpia tuotteita, alkutuotannon osuus myyntihinnasta laskee. Tiukkojen elintarvikehygieniastandardien käyttö nostaa myös teollisuuden ja kaupan kustannuksia. Tuottavuuskehitys sektorin eri osissa etenee eri tahdissa ja siten vaikuttaa eri osissa ketjua eri tavoin. Maataloustukien maksaminen vaikuttaa myös osaltaan hintasuhteisiin. Vähittäiskaupan neuvotteluasema on vahvistunut suhteessa kotimaiseen maatalouteen ja teollisuuteen, kun kotimaiset tavarantoimittajat kilpailevat ulkomaisten kanssa. Joitakin viitteitä on löydetty myös suurten vähittäismyyntiketjujen sekä elintarvikkeita jalostavan teollisuuden markkina-aseman antamasta ostovoiman hyväksikäytöstä – empiiriseen aineistoon perustuvan lisäselvityksen tarve asiassa olisi kuitenkin ilmeinen. Työvoima- ja elinkeinoministeriö yhteistyössä MMM:n kanssa onkin käynnistänyt keväällä 2009 selvityksen elintarvikkeiden hinnanmuodostuksesta.

2.4 Ammattikeittiöt ja kuluttajat

¹² A.C. Nielsen 2008. Lehdistötiedote 3.3.2008: Päivittäistavarakauppa kasvoi ennätysvauhtia vuonna 2007.

¹³ A.C. Nielsenin tiedotteet

¹⁴ www.leipatiedotus.fi

¹⁵ Välimäki Kari 2008. Elintarviketeollisuus. TEM Toimialaraportti 5/2008.

¹⁶ Kuosmanen Timo ja Niemi Jyrki 2008. Mistä johtuu kasvava ero elintarvikkeiden vähittäismyynti- ja tuottajahintojen välillä? Maataloustieteen Päivät 2008.

Kahviloiden, ravintoloiden, henkilöstöravintoloiden ja julkisten keittiöiden valmistamien aterioiden määrä oli kaikkiaan 811 miljoonaa annosta vuonna 2008. Kasvua edelliseen vuoteen oli 1,7 prosenttia¹⁷. Päivittäin ateriapalveluja käyttää kolmasosa väestöstä ja keskimäärin suomalainen syö vuodessa 153 ammattikeittiön valmistamaa ateriaa. Ammattikeittiöiden lukumäärä on lähes 22 000, joista noin 4 600 on jakelukeittiöitä, jotka jakelevat keskuskeittiöissä valmistettua ruokaa. Merkittäviä elintarvikkeiden ostopäätöksiä kotitalouksien lisäksi tekevät siis ammattikeittiöiden hankinnoista vastaavat henkilöt. Horeca eli ravintola-, hotelli- ja catering-toiminnan rooli ja merkitys tulee tulevaisuudessa kasvamaan kodin ulkopuolella tapahtuvan ruokailun lisääntyessä. Horeca-toimintojen tuleekin olla keskeisesti esillä koko ruokaketjun toimintaa pohdittaessa.

Ruokapalveluita tarjoavien yksiköiden koko on kasvanut nopeasti. Niiden raaka-ainehankinnat kilpailutetaan uuden hankintalain mukaisesti, mikä on hankaloittanut pienten yrittäjien ja lähiruuan asemaa, koska ostettavat erät kasvavat kooltaan. Hankintalain antamia mahdollisuuksia hankintakriteerien määrittelyyn ei vielä osata käyttää tavalla, joka toisi paikallisen tai pienimuotoisen tarjonnan tasavertaiseen kilpailuasemaan suurten tarjoajien kanssa.

Eri elintarvikkeiden kulutus henkeä kohti on pysynyt suhteellisen vakaana 2000-luvulla. Alla olevassa taulukossa näkyy kulutus vertailuvuosina 2002 ja 2007¹⁸.

Taulukko 3. Elintarvikkeiden kulutus henkeä kohti Suomessa

	2002	2007
nestemäiset maitotuotteet ltr	185,0	183,0
juusto kg	17,6	19,9
voi kg	3,1	2,5
rasvat yhteensä kg	13,5	12,8
liha yhteensä kg	65,5	72,2
naudanliha	17,9	18,7
sianliha	31,8	34,9
siipikarja	15,4	17,6
riistaliha kg ¹⁹		2,0
kala fileiksi laskettuna kg	14,4	14,1
viljat yhteensä kg	76,3	78,7
vihannekset kg	64,5	65,3
hedelmät, marjat kg	86,2	86,4
sokeri kg	32,9	31,1

Finravinto 2007-tutkimuksen²⁰ mukaan suomalaisten aikuisten ravintotottumukset ovat kehittyneet edelleen pääosin myönteiseen suuntaan. Ikäryhmien ja sukupuolten välillä on kuitenkin eroja ruokailutottumuksissa ja ravinnonsaannissa. Rasvan laatu on edelleen parantunut ja suolan saanti pienentynyt. Silti molemmissa on edelleen parantamisen varaa. Folaatin ja D-vitamiinin saanti on liian niukkaa. Kuidun saanti saisi olla nykyistä suurempi ja sakkaroosin saanti pienempi. Nämä korjautuisivat nykyistä suuremmalla täysviljan, kalan, kasvien, hedelmien ja marjojen kulutuksella sekä sokeripitoisten ja runsaasti tyydyttyntä rasvaa sisältävien elintarvikkeiden pienemmällä kulutuksella.

Kuluttajat ovat hajanainen ja tulevaisuudessa yhä hajanaisempi ryhmä ja tekevät ruokavalintojaan hyvin erilaisilla perusteilla. Valinnat ovat myös vahvasti tilanneriippuvaisia:

¹⁷ A.C. Nielsen 2008. Lehdistöiedote 31.10.2008: Kodin ulkopuolella syötyjen annosten määrä kasvoi.

¹⁸ TNS Gallup 2008. Elintarviketalous 2008.

¹⁹ Laskettu RKTL:n tilastoista, joiden mukaan riistalihan kokonaiskäyttö Suomessa oli vuonna 2007 noin 11 milj. kg

²⁰ Finravinto 2007 – tutkimus (2008). Kansanterveyslaitoksen julkaisuja 23/2008.

jossakin tilanteessa valinnan peruste on hinta, jossakin terveellisyys²¹. Sama kuluttaja voi siis toimia eri tilanteissa eri tavoilla, samoin erot eri kuluttajaryhmien välillä kasvavat. Kuluttajien valintojen ennakoiminen ja niiden takana olevien motiivien ymmärtäminen on siten haasteellista Taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoistuminen johtaa myös siihen, että kaikilla ei ole yhtäläisiä valinnanmahdollisuuksia - ruoka-avun tarvitsijoiden määrä on kasvamassa Suomessa yleisen taloustilanteen heikkenemisen myötä. Maahanmuutto erilaistaa entisestään kuluttajien odotuksia ja vaatimuksia ja asettaa haasteita tarjonnan pysymiselle kysynnän vauhdissa.

2.5 Ruokasektorin nelikenttäanalyysi

Millä edellytyksillä suomalainen ruokaketju vastaa tulevaisuuden haasteisiin? Alla olevaan nelikenttäanalyysiin on koottu nykytilanteen heikkouksia ja vahvuuksia, joiden varaan voidaan rakentaa tai joita tulee kehittää, jotta voidaan ottaa vastaan tulevaisuudessa avautuvia haasteita ja mahdollisuuksia. Analyysi sisältää elementtejä eri julkaisuista sekä haastatteluista²².

<p>HEIKKOUEDET Suomen luonnonolosuhteet, etäisyydet yritys- ja tilarakenne heikko korkeat tuotantokust., kannattavuusongelmat pienet kotimarkkinat, ei kasvua tuen suuri osuus tuloista tehottomat prosessit, ylikapasiteetti työvoimavaltaisuus, siksi korkeat kustannukset heikko liiketoimintaosaaminen alan heikko kiinnostavuus työpaikkana epärationaalinen logistiikka innovaatioketjun heikko hallinta tutkimuksen määrä ja kohdentaminen vahva viranomaissääntely</p>	<p>VAHVUUDET puhdas ympäristö ja terveet tuotannontekijät laatuketjun hyvä hallinta, jäljitettävyyden tuotanto- ja tuoteosaaminen, hyvä T&K suomalaisten makutottumusten tuntemus omaleimainen ruokakulttuuri tuotteiden nopea kierto, tuoreus sektorin hyvä imago ja yhteistyö laaja tuotevalikoima pienen maan ketteryysetu terveelliset & funktionaaliset tuotteet yhteiskunnan maksamat tuet korkea koulutustaso ravitsemustutkimus ja – osaaminen salmonellavapaus</p>
<p>HAASTEET EU:n rajasuojan muutokset, vientituen poisto YMP ja kansallisen tuen muutokset erilaiset neuvotteluasemat ketjun eri osissa kilpailun kiristyminen, tuonti kaupan omien merkkituotteiden rooli työn korkea hinta, työvoiman saanti raaka-ainekustannusten kohoaminen, raaka- aineen saanti kuluttajien, erityisesti nuorten arvot ja toiminta ravitsemukseen liittyvät ongelmat turvallisen imagon menetys, ruokaskandaalit, eläintautiriskit ilmasto- ja ympäristöriskit riippuvuus Venäjän markkinoista kansainväliset kauppaketjut Suomeen liian raskas hallinto</p>	<p>MAHDOLLISUUDET kuluttajien muuttuvat arvot ja odotukset ruuan terveellisuuden arvostus nousee tuotannon monivaikutteisuus erikoistuminen, innovaatiot vienti Venäjälle, Itämeren alueelle uudet markkinointitavat ja -kanavat tukien ja verojen uudelleen kohdentaminen yritysten välinen yhteistyö, alihankinta terveysimago, funktionaaliset tuotteet ammattikeittiöiden merkityksen kasvu kestävät julkiset hankinnat, luomu ruokaketjun entistä tiiviimpi yhteistyö veden hyvä laatu ja riittävyys luonnontuotteet, kalavedet viljelymaata riittävästi ilmastonmuutos johtaa lähiruuan suosioon</p>

²¹ Niva Mari 2009. Ruuan valintatavat tilannesidonnaisia. Tieteen Päivien esitelmä 9.1.2009.

²² mm. Välimäen (2008) toimialaraportti, Niemen ja Rikkosen esittämä analyysi elintarvikeneuvottelukunnan kokouksessa 18.12.2008 ja Sitran raportti (2007) Suomi – kilpailukykyinen terveellisen ravitsemuksen huipputaajia.

LUVUN 2 YHTEENVETO

Maatalousyrittäjien, kalastajien, elintarviketeollisuusyritysten ja vähittäiskaupan toimijoiden ja toimipaikkojen lukumäärä on ollut laskussa jo pitkään. Maatilojen ja teollisuuden yksikkökoon kasvamisen johdosta kotimaisten elintarvikkeiden tarjonta on kuitenkin pysynyt suhteellisen vakaana. Samaan aikaan kuluttajien toiveet ja odotukset ruuan suhteen erilaistuvat jatkuvasti. Kauppa on vastannut kuluttajien odotuksiin mm. laajentamalla valikoimaa tuonnin kautta. Ravitsemukseen ja terveyteen liittyvät ongelmat eivät vielä riittävästi heijastu kuluttajakäyttäytymisessä. Ammattikeittiöiden ja hotelli-, ravintola- ja catering-sektorin merkitys kasvaa koko ajan ulkona syömisen lisääntyessä. Suomalaisella ruokaketjulla on merkittäviä vahvuuksia ja mahdollisuuksia, jos ne osataan oikein käyttää. Yksi niistä on ketjun sisäinen hyvä keskusteluyhteys ja yhteistyö, joka mahdollistaa avoimen tiedonvaihdon ja yhteiset kehittämishankkeet.

3 Trendit ja haasteet

Tässä jaksossa tarkastellaan suomalaisia, eurooppalaisia ja maailmanlaajuisia muutosvoimia ja -suuntia, joilla on vaikutusta ruokasektorimme toimintaan tulevaisuudessa. Monet niistä ovat keskinäisessä riippuvuus- tai syy-seuraus-suhteessa. Jotkut niistä vaikuttavat heti, jotkut vasta muutaman vuoden viiveellä, mutta voivat silti vaatia valmistautumista tai asioiden pohdintaa jo nyt.

3.1 Suomen omat muutokset ja tavoitteet

3.1.1 Kysynnän muutokset, ruoka ja terveys

Kotitaloudet Suomessa ovat tänä päivänä hyvin heterogeenisiä: yhden hengen talouksia on noin miljoona, keskimäärin kotitaloudessa on 2.1 henkeä. Kaikkiaan kotitalouksia Suomessa on noin 2 455 000²³. RISC Monitor-tutkimuksen²⁴ mukaan kotitaloudet ja kuluttajat voidaan jakaa seuraaviin ryhmiin:

- perinteinen ruuanlaittaja: pitää ruuanlaitosta ja kotimaisuudesta, alkuperä tärkeä –15%
- perinteinen ruokailija: ei kokeilunhalua, ei pidä ruuanlaitosta – 20 %
- ruuasta monipuolisesti kiinnostunut: kokkaa, kokeilee, herkuttelee, vastuullisuus tärkeä – 18 %
- erilaisuutta etsivä: kokkaa, kokeilee, herkuttelee, vastuullisuus **ei** tärkeä -16 %
- napostelija, ei kokkaa, syöminen on oheistoimintaa, herkuttelee – 18 %
- tankkaaja, ei kokkaa arkisin, syö tukevaa ja täyttävää ruokaa ja välipaloja – 13 %

Tulevaisuuden kuluttamista muokkaa arvioiden mukaan neljä muutostekijää²⁵. Ensimmäinen on kuluttajien tarve vaikuttaa tuotteisiin ja niiden saatavuuteen. Toinen on ruuan tehtävän monipuolistuminen ihmisten elämässä: ruoka liittyy yhä enemmän paitsi perustarpeiden tyydyttämiseen myös näkemykseen hyvästä elämästä. Tarpeet tässä suhteessa kuitenkin erilaistuvat perinteisen perhekäsitteen muuttumisen myötä. Kolmas suunta on se, että ihmiset lisääntyvän ulkona syöminen myötä maksavat yhä enemmän palveluista, ei itse tuotteesta. Neljänneksi, ihmiset haluavat tehdä yksilöllisiä kulutuspäätöksiä ja elämänvaiheet ohjaavat kulutusta yhä enemmän. Tietoisuus ruuan sosiaalisista, fysiologisista ja esteettisistä ulottuvuuksista kasvaa koko ajan. Eniten kulutustrendien kehittymiseen tulee tämän näkemyksen mukaan vaikuttamaan terveys, toiseksi aitous, sitten kansainvälisyys ja eettisyys.

RISC Monitor arvo- ja asennetutkimus²⁶ huhtikuulta 2009 osoitti, että nousussa olisi viisi kulutustrendiä: sosiaalinen sitoutuminen, terveellisyys, hyvinvointi, ympäristö ja eettisyys. Saman selvityksen mukaan tällä hetkellä 40 % kuluttajista ei kuitenkaan tee ensimmäistäkään ruokavalintaa terveellisyyden perusteella. Kuusi kuluttajaa kymmenestä uskoo, että voi käyttäytymisellään vaikuttaa yhteiskuntaan. Silti kuluttajat eivät ole yleisesti ottaen valmiita maksamaan enempää vastuullisesti tuotetuista tuotteista vaan odottavat vastuullisuuden sisältyvän tuotteiden normaalihintaan.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus arvioi **suomalaisten ruokailutottumuksia vuoteen 2030** mennessä Mirhami-tutkimushankkeessa²⁷. Siinä otettiin huomioon mm. globaalien ja sitä läheisempien toimintaympäristöjen mahdolliset muutokset ja niiden vaikutukset ruuan tuotantoon ja kulutukseen. Eri tulevaisuusvaihtoehdoissa ruokavalintojen perusteena on erilaisia ulottuvuuksia, kuten hinta, tuotantotapa, maku, jalostusaste, pakkaukset,

²³ Tilastokeskus: http://www.stat.fi/til/ktutk/2006/ktutk_2006_2007-12-19_kat_002.html

²⁴ TSN-Gallup 2007

²⁵ Wilenius Markku 2007. Mitä ja miten syömmme huomenna? Ruuan kulutuksen muutostrendit. PTT-katsaus 2/2007.

²⁶ Saatavissa: http://uutiset.ruokatieto.fi/WebRoot/1043198/X_Uutistenhallinta.aspx?id=1105395

²⁷ Kirveenummi Anna, Saarimaa Riikka ja Mäkelä Johanna 2008. Syödään leväpullia pimeässä. Tähtikartastoja suomalaisen ruuan kulutukseen vuonna 2030.

ympäristövaikutukset, alkuperä ja ravitsevuus. Suurimmiksi tulevaisuuden haasteiksi ruokaketjussa kuluttajan näkökulmasta arvioitiin ensiksi teknologiset muutokset ja kuluttajien heikot mahdollisuudet vaikuttaa kehityksen suuntaan. Tähän vastauksena voisi olla ketjun kaikkien osien yhteistyö kestävien innovaatioiden saamiseksi markkinoille ja kuluttajan luottamuksen säilyttämiseksi. Toinen muutostekijä on niukkuus ja kestävyys, joka tarkoittaa mm. tarvetta sopeutua väestönkasvusta ja ilmastonmuutoksesta aiheutuviin muutoksiin. Siksi tarvitaan tietoa mm. tuotteiden alkuperästä ja tuotanto-olosuhteista. Kansallista ruokaturvaa tulisi pohtia samassa yhteydessä globaalin ruokaturvan kanssa. Kolmas tekijä liittyy ympäristötietoisuuden kasvuun ja sen vaikutukseen valintoihin esimerkiksi erilaisten jalanjälkilaskureiden perusteella. Vastuullisuuden käsite nousee tässä tärkeäksi, samoin kestävä kulutuksen edistäminen. Neljäs tekijä on kuluttajalähtöisyys laajasti, siis toive siitä, että teollisuus ja kauppa osaisivat paremmin ottaa huomioon kuluttajien vaihtelevia tarpeita ja tarjota yksilöllisyyttä, vaihtelevuutta, laatua ja lisäarvoa. Tähän kuuluvat myös terveelliset ruokavalinnat ja niiden mahdollistamiseksi tehtävä tiedottaminen ja yhteistyö kodin, koulun, viranomaisten, järjestöjen ym. kesken.

Myös ruuan hinta on edelleen merkittävä ostopäätöksiin vaikuttava tekijä suurelle osalle kuluttajista. Maailman talouskasvun hidastuminen on yhtäältä vähentänyt ruuan hinnan nousupaineita, mutta toisaalta tuonut hinnan yhä tärkeämmäksi valintaperusteeksi. YLE uutisoi²⁸ Taloustutkimuksen maaliskuussa 2009 tekemää kyselyä kulutuksen muutoksista, jonka mukaan 18 % suomalaisista on vähentänyt kulutustaan ja suurimmat alenemat ovat tapahtuneet ruokaan ja juomaan käytetyissä rahoissa. Keskustelu syksyllä 2009 voimaan tulevan arvonlisäveron alennuksen vaikutuksista ruuan hintaan käy myös vilkkaana. A.C. Nielsenin²⁹ mukaan kuluttajat ostavat nyt aiempaa vähemmän, hakeutuvat edullisempiin ostospaikkoihin ja halvempiin merkkeihin sekä ostavat mieluusti peruselintarvikkeita ja leipovat itse ja laittavat ruokaa kotona.

Kuluttajien preferensseissä **ravitsemuskysymykset** jäävät usein hinnan, maun ja muiden ominaisuuksien varjoon. Suomalaiset ovat kuitenkin lihoneet viime vuosina merkittävästi³⁰: 45–74-vuotiaista miehistä lihavia on 20 % ja naisista lähes 30 %. Glukoosi-aineenvaihduntahäiriöitä esiintyi 40 prosentilla miehistä ja kolmasosalla naisista ja osalla tämä on kehittynyt kakkostyyppin diabetekseksi. Metabolinen oireyhtymä esiintyy noin 30 prosentilla kansalaisista. Tärkeimpiä syitä näiden esiintymisen taustalla ovat vähäinen liikunta, lihavuus/vartalolihavuus, runsaasti rasvaa ja tyydyttyynyttä rasvaa sisältävä ruokavalio, niukka ravintokuidun saanti, ruokavalio, jossa on runsaasti nopeasti imeytyviä hiilihydraatteja, pieni syntymäpaino ja matala sosioekonominen status. Väestötutkimuksissa on todettu, että runsas pähkinöiden, hedelmien, marjojen, vihannesten ja kokojyväviljatuotteiden käyttö pienentää sekä kakkostyyppin diabeteksen että metabolisen oireyhtymän riskiä ja sydän- ja verisuonitautien sairastuvuutta. Rasvan määrällä ja laadulla on merkitystä insuliiniherkkyyden säätelyssä. Nämä tutkimustulokset vahvistavat, että nykyisin Suomessa voimassa olevat ruokavaliosuosituksukset ovat kestäväällä pohjalla.

Valtion ravitsemusneuvottelukunnan suositus vuodelta 2005³¹, joka perustuu pitkälti yhteispohjoismaiseen ravitsemussuositukseen, korostaa energian saannin ja kulutuksen tasapainottamista. On siis pidettävä huolta tasapainoisesta ja riittävästä ravintoaineiden saannista, kuitupitoisten hiilihydraattien saannin lisäämisestä, puhdistettujen sokereiden saannin vähentämisestä, kovan rasvan vähentämisestä ja osittaisesta korvaamisesta pehmeillä rasvoilla, suolan saannin vähentämisestä ja alkoholin kulutuksen pitämisestä kohtuullisena.

²⁸ http://yle.fi/uutiset/teksti/kotimaa/2009/03/suomalaiset_tinkivat_yha_enemman_ruokamenoistaan_613348.html

²⁹ A.C. Nielsen 2008. Taloudellisen ympäristön muutokset heijastuvat päivittäistavarakulutukseen jo Suomessakin. Lehdistötiedote 4.12.2008.

³⁰ Professori Matti Uusituvan luento löytyy Sitran raportista: Suomi- kilpailukykyinen terveellisen ravitsemuksen huippuosaaja 2007.

³¹ Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2005. Suomalaiset ravitsemussuosituksukset – Ravinto ja liikunta tasapainoon.

Neuvottelukunta toteaa, että hyvä ruoka on maukasta, monipuolista ja sen vitamiini- ja kivennäisainetiheys on suuri. **Suosituksen mukainen ruokavalio** sisältää täysjyväviljaa, kasviksia, hedelmiä, marjoja ja perunaa. Siihen kuuluu myös maitovalmisteita, mieluiten rasvattomia tai vähärasvaisia, sekä kalaa, vähärasvaista lihaa ja kananmunia. Myös kasviöljyt ja niitä sisältävät levitteet kuuluvat suositeltavaan ruokavalioon. Suomalaisten tulisi lisätä täysjyväviljan, kasvisten, marjojen ja hedelmien käyttöä. Kalan ja kasviöljyjen käyttöä olisi myös varaa lisätä. Runsaasti kovaa rasvaa, suolaa ja sokeria sisältävien tuotteiden päivittäistä käyttöä sen sijaan on syytä vähentää.

3.1.2 Alkutuotannon kannattavuus ja rakennekehitys

Yksi keskeinen ruokaketjun tulevaisuuskysymys on ruuan raaka-aineiden saannin turvaaminen kotimaiselle elintarviketeollisuudelle. Asia liittyy läheisesti maatalouden kannattavuuskysymyksiin: pystytäänkö meillä tuottamaan teollisuuden tarvitsemia raaka-aineita niin, että se on taloudellisesti mahdollista ja kannattavaa myös viljelijälle. Alla olevat taulukot kuvaavat maatalouden kannattavuuskertoimen kehittymistä tuotantosuunnittain ja tukialueittain jaoteltuna. Kannattavuuskerroin osoittaa, kuinka suuri osa palkkavaatimuksesta ja oman pääoman korkovaatimuksesta on saavutettu. Kun kerroin on yksi, omalle työlle ja pääomalle korvaukseksi jäävä yrittäjätulo on yhtä suuri tavoitteiden kanssa. Jos kerroin on tätä pienempi, omalle työlle ja pääomalle on jäänyt tavoitteita alhaisemmat korvaukset.

Taulukko 4. Kannattavuuskerroin tuotantosuunnittain ja tukialueittain³²

Kannattavuuskerroin	2008e	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000
Viljanviljely	0,58	0,89	0,45	0,25	0,31	0,38	0,54	0,56	0,72
Muu kasvinviljely	0,48	0,81	0,47	0,46	0,44	0,42	0,59	0,71	0,59
Puutarhatuotanto	0,09	0,53	0,55	0,46	0,49	0,49	0,54	0,57	0,68
Lypsykarja	0,60	0,57	0,49	0,46	0,53	0,52	0,53	0,65	0,64
Muu nautakarja	0,29	0,54	0,37	0,54	0,48	0,47	0,52	0,89	0,94
Sikatalous	0,54	0,78	0,62	0,75	0,60	0,48	0,72	1,02	0,85
Muu kotieläintalous	0,48	0,66	0,26	0,58	0,60	0,70	0,17	0,87	0,57
Sekamuotoinen tuotanto	0,32	0,50	0,50	0,48	0,40	0,41	0,60	0,68	0,73
Kaikki tilat	0,49	0,64	0,48	0,44	0,47	0,47	0,54	0,67	0,68

Kannattavuuskerroin	2008e	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000
A-alue	0,60	0,88	0,43	0,35	0,38	0,44	0,47	0,56	0,66
B-alue	0,50	0,68	0,50	0,41	0,45	0,40	0,50	0,58	0,62
C1-alue	0,49	0,61	0,45	0,46	0,50	0,49	0,58	0,70	0,66
C2-alue	0,46	0,56	0,49	0,48	0,47	0,51	0,58	0,75	0,75
C2p-alue	0,50	0,54	0,52	0,52	0,57	0,51	0,50	0,65	0,54
C3-alue	0,44	0,52	0,56	0,52	0,60	0,65	0,64	0,81	0,87
C4-alue	0,33	0,41	0,48	0,54	0,46	0,54	0,64	0,68	0,61
Kaikki tilat	0,49	0,64	0,48	0,44	0,47	0,47	0,54	0,67	0,68

³² MTT Taloustutkimuksen kannattavuuskirjanpitotulokset. Saatavilla www.mtt.fi/taloustohtori

Keskeinen kysymys on, miten alkutuotannolle aiheutuneet tuotantokustannukset ja niiden vaihtelut näkyvät tuottajahinnoissa ja siirtyvät ketjun myöhempiin osiin. Tästä esimerkki on vuonna 2008 hyvin korkealla käyneet polttoaineiden, lannoitteiden ja rehujen hinnat, jotka nostivat maatalouden tuotantokustannukset korkealle ja rapauttivat kannattavuuskertoimia. PTT:n ennusteiden mukaan³³ energian ja lannoitteiden hintojen huomattava aleneminen tuovat vuonna 2009 helpotusta kustannuskriisiin. Toisaalta myös maatalouden tuottajahinnat ovat pudonneet tänä vuonna. Tämän vuoden tulojen odotetaan kuitenkin nousevat vuoden 2008 ennätyskellisen alhaiselta tasolta noin viidenneksellä, mutta alkutuotannon kannattavuus jää silti kehnoksi. Tuotteista saatavien hintojen ja kustannusten lisäksi maataloustukien määrällä ja jakautumisella on keskeinen merkitys tulomuodostuksen ja kannattavuuden kannalta.

MMM:n johdolla koko hallituskauden työskentelevä maatalouden tulo- ja kannattavuustyöryhmä hakee keinoja maatalouden kannattavuuskehityksen parantamiseen hallitusohjelman kirjausten mukaisesti. Sen tarkastelussa tähän mennessä ovat olleet mm. verotus- ja investointien rahoituskysymykset ja niihin liittyviä aloitteita on viety eteenpäin budjettineuvottelujen yhteydessä. Maidontuotannon tulevaisuutta ja lihantuotannon kannattavuutta on lisäksi pohdittu erillisissä ryhmissä.

Kalatalouden kannattavuus ja näkymät

Suomen ammattikalastajat pyydystivät Itämerestä 25 miljoonan euron ja sisävesiltä noin 6 miljoonan euron arvosta kalaa vuonna 2007. Toimialan kannattavuus vaihtelee vuosittain mm. erilaisten tukien ja korvausten määrien sekä tehtyjen investointien ja saaliskalan menekien ja hinnan vaihtelun mukaan. Ruokakalaa kasvatettiin vuonna 2007 noin 43 miljoonan euron arvosta, josta valtaosa kirjolohta, hieman siikaa. Tuotannon arvo on vahvasti sidoksissa kirjolohen hinnan vaihteluun. Esimerkiksi vuonna 2006 kirjolohen hinta oli ennätyskellisen korkea, kun taas 2007 hinnat tulivat alas ja olivat 2008 alkupuolella vielä alemmat kuin edellisvuonna. Kalan kulutus kotimaassa on ollut kasvussa, siten kalakauppa on ollut vilkasta viime vuosina työllistäen enemmän ihmisiä kuin ennen. Kulutuksen kasvu on perustunut pääasiassa tuontikalaaan. Silakan ja kilohailin vienti Suomesta erityisesti Venäjälle ja lohen tuonti Norjasta Suomeen on kasvanut koko 2000-luvun ajan. Polttoaineen hintapiikki vuonna 2008 heikensi sektorin kannattavuutta.³⁴

Ravitsemussuositukset puhuvat vahvasti kalan kulutuksen lisäämisen puolesta. Merkittävä osa kulutuksesta tulee vapaa-ajankalastuksen kautta. Noin 40 % suomalaisista eli runsaat kaksi miljoonaa henkeä kalastaa vähintään kerran vuodessa. Vapaa-ajankalastajien saaliin osuus on noin kolmasosa Suomen koko kalansaaliista. Sisävesillä vapaa-ajankalastajat pyytävät lähes 90 % kokonaissaaliista. Vapaa-ajankalastajien vuotuinen kokonaissaalis on noin 50 miljoonaa kiloa. Määrällisesti tärkeimmät vapaa-ajankalastajien saalisajit ovat ahven, hauki ja särki.

Kalatalouden tulevaisuus-tutkimushankkeessa 2000-luvun puolivälissä pohdittiin sektorin tulevaisuuden tekijöitä. Keskeiseksi nähtiin mm. alan toimijoiden välinen yhteistyö ja verkostoituminen, samoin kuin nuorten saaminen alalle. Tarvitaan johdonmukaista tuki- ja kiintiöpolitiikkaa sekä sellaista alueiden käytön ohjausta, joka turvaa alan toimintaedellytykset. Tutkimus, kehitystyö ja koulutus tarvitsevat riittävän huomion. Kuluttajien toiveita on kuunneltava ja tuotteiden jäljitettävyyttä parannettava. Kala pitää tehdä tutuksi myös lapsille ja nuorille. Tiedottamisessa tarvitaan yhteisötoimintaa. Sekä liiketoimintaosaamista että kansainvälistymistä on edistettävä. Kalataloudelle nähtiin neljä erilaista tulevaisuuskuvausta, joissa painotukset vaihtelevat mm. kasvuhakuisuudesta matkailupainotukseen tai ympäristörajoitteiseen kalatalouteen³⁵. Hallituksen Itämeri-selonteko (5.6.2009) painottaa kestävän ammattikalastuksen, vapaa-ajankalastuksen ja kalastusmatkailun yhdenvertaista kehittämistä.

³³ PTT 2009. Maatalouden tulo-ongelmaan väliaikaista helpotusta. Lehdistöiedote 31.3.2009..

³⁴ Setälä et al. 2009. Kalatalouden toimialakatsaus vuonna 2008. RKTL selvityksiä 2/2009.

³⁵ Laitinen Jukka et al. 2005. Kalatalouden tulevaisuus. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.

Kansallisessa vesiviljelyohjelmassa 2015³⁶ (huhtikuu 2009) asetetaan tavoitteeksi, että Suomi on kestävä vesiviljelyn osaamisen, kehittämisen ja hallinnoinnin edelläkävijä. Lisäksi halutaan, että vesiviljelytuotanto on monipuolista ja sen kasvumahdollisuudet on hyödynnetty tehokkaasti. Suurimmat kysymykset liittyvät mm. hallinnolliseen toimintaympäristöön (lupakäytännöt, hallinto, ohjaus), toiminnan markkinalähtöisyyteen ja terveystilanteen hallintaan. Hallituksen Itämeri selonteossa todetaan, että kalanviljelyelinkeinoon sijoittumista tulee ohjata niin, että elinkeino- ja ympäristöpolitiikan tavoitteet muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden.

Maatalouden rakenne nyt ja tulevaisuudessa

Yleinen käsitys on, että maatilojen lukumäärä Suomessa laskee edelleen ja yksikkökoko kasvaa. Yhtenä syynä tähän on, ettei tiloille löydy jatkajia. Lisäksi päätoimisten tilojen koon kasvutarvetta perustellaan tuotannon rationalisoinnilla ja kannattavuuden parantamisella. Tilojen lukumäärän laskun nopeudesta ja alueellisesta kohdentumisesta on erilaisia ennusteita. Maatalouspolitiikan vaihtoehtoja luodannut työryhmä³⁷ arvioi, että vuonna 2013 olisi jäljellä 50 000 maatilaa. PTT:n Pyykkösen esitelmässä helmikuussa 2009 arvioitiin, että vuonna 2020 olisi jäljellä noin 45 000 maatilaa. Maidontuotannon tulevaisuutta pohtinut työryhmä³⁸ arvioi vuonna 2008, että maitotilojen lukumäärä laskisi noin kolmanneksen vuoteen 2013 mennessä, jolloin jäljellä olisi 8 250 tilaa ja vuonna 2016 niitä olisi 7 000, Pyykkönen arvioi, että vuonna 2020 maitotiloja olisi enää 5 000. Tuotanto ei kuitenkaan vähenisi kasvavan karjakoon ja keskituotoksen ansiosta. Tuotannon painopiste olisi C2 - C4-tukialueilla (Tukialuekartta raportin liitteenä).

Lypsylehmiä lukumäärällä olisi vaikutusta myös naudanlihan tuotantoon, joka pääosin perustuu lypsyrotuisten vasikoiden kasvatukseen. Kasvinviljelytilojen lukumäärä voisi tilapäisesti nousta kotieläinten pidosta luopuvien tilojen jatkaessa ainakin jonkin aikaa kasvinviljelyssä. Kasvinviljelytiloja on tällä hetkellä yli 45 000 ja niistä ammattimaisia viljanviljelytiloja lasketaan olevan noin 3 000 - 5 000³⁹. Näiden, usein yli 50 peltohehtaaria viljelevien tilojen lukumäärä on kaksinkertaistunut vuosien 1995 ja 2007 välillä ja ne viljelevät noin puolet koko viljanviljelyalasta. Toisaalta, kaikista viljatiloista 90 % oli pinta-alaltaan alle 50 hehtaaria vuonna 1995 ja 82 % vuonna 2007. Viljatilojen rakennekehitys on siis ollut hidasta verrattuna sika- ja siipikarjatiloihin. Yli 10 000 kanan tilojen osuus on noussut neljästä prosentista 56 prosenttiin ja yli 500 sian tilojen osuus 13 prosentista 50 prosenttiin vuosien 1995 ja 2007 välillä.

Tuotanto meillä tapahtuu rakennemuutoksesta huolimatta edelleen huomattavasti pienemmissä yksiköissä kuin esimerkiksi Ruotsissa, Tanskassa, Saksassa ja Ranskassa, joissa rakennekehitys myös etenee koko ajan ja siten niiden kiinni saaminen ei näytä todennäköiseltä.

Onko tilamäärän aleneminen itseään toteuttava ennuste? Toisenlaisiakin ajatuksia esiintyy mm. yhteiskuntatieteellisen elintarviketutkimuksen ja maaseutututkimuksen piirissä. Siellä arvioidaan, että niin kansainvälisesti kuin Suomessa elintarvikejärjestelmän kehitys jakautuu kahtia. Yhtäältä pyritään yhä suurempaan tehokkuuteen, keskittymiseen ja globalisoitumiseen ja toisaalta voi syntyä monimuotoinen kokonaisuus, joka koostuu erilaisista tuottamisen ja kuluttamisen malleista ja vaihtoehtoisista järjestelmistä. Tällaisia vaihtoehtoisia verkostoja ovat mm. luomu, reilu kauppa sekä paikalliset jatkojalostus ja jakelukanavat⁴⁰. Vuonna 2005 kolmasosa suomalaisista maataloista oli monialaisia eli harjoitti maataloustuotannon lisäksi

³⁶ Kansallinen vesiviljelyohjelma 2015. Valtioneuvoston periaatepäätös. 3.4.2009.

³⁷ MMM 2007. Maatalouspolitiikan vaihtoehdot työryhmän loppuraportti. Työryhmämuistiot 1/2007.

³⁸ MMM 2008. Maitomaa Suomi 2008. Maidontuotannon tulevaisuudet työryhmän loppuraportti. Työryhmämuistio 6/2008.

³⁹ VYR 2008. Suomen vilja- ja öljykasviketjujen strategiaraportti 2008. Vilja-alan yhteistyöryhmä.

⁴⁰ Mononen Tuija 2006. Yhteiskuntatieteellisen elintarviketutkimuksen linjoja. Kirjassa: Ruokakysymys (toim. Mononen Tuija ja Silvasti Tiina).

muuta yritystoimintaa. EU-maista Suomessa on tilalukumäärään suhteutettuna eniten monialaisia tiloja⁴¹. Monialaistuminen tarkoittaa mm. koneurakointia, lumen aurausta ja teiden kunnossapitoa, mutta myös matkailu-, majoitus- ja virkistyspalvelujen tuottamista, metallialan verstaita ja teollisuuden alihankintaa⁴². Monialaistumiseen ja toimeentulokokonaisuuksien syntymiseen voidaan vaikuttaa mm. lainsäädännöllä sekä maaseudun rahoituksen kohdentamisella. MTK:n vision mukaan noin puolet maataloista olisi monitoimitiloja vuonna 2020⁴³.

Riippuvuus tuontipanoksista

Kun pohditaan omavaraisuutta eli kotimaisen tuotannon suhdetta kulutukseen, pohditaan yleensä vain tuotteiden omavaraisuutta, ei niiden tuottamiseen tarvittavien panosten alkuperää. Tarkka tieto puuttuu siitä, mikä on tuontipanosten tai öljyriippuvaisten panosten osuus eri maataloustuotteiden kohdalla. Se olisi kuitenkin tärkeä selvittää ja samalla pohtia, voidaanko näihin osuuksiin tulevaisuudessa vaikuttaa. Lannoitteita tuotetaan Suomessa ja fosfori niihin tulee omasta takaa. Tyypeen tarvittava ammoniakki on kuitenkin tuontitavaraa ja sen hinta on läheisesti sidoksissa öljyn ja maakaasun hintaan. Maatalouskoneiden polttoainetuotanto perustuu tuontiöljyyn. Rehuvalkuaisen osalta meillä on reilusti alle 30 prosentin omavaraisuus – olemme siis pitkälti tuodun soijan ja rypsi- ja rapsivalkuaisen varassa. Kasvinsuojeluvälineet ja eläinlääkkeet ovat tuontitavaraa, samoin merkittävä osa maatalouskoneista ja traktoreista. Meille tuodaan myös jalostuseläimiä ja alkioita, kasvintuotantoa varten siemeniä ja muuta lisäysmateriaalia sekä jalostustyötä varten geneettistä materiaalia. Jonkin epidemian sattuessa iso ryhmä maita voi tarvita samanaikaisesti samoja eläinlääkkeitä tai kasvinsuojeluvälineitä, mikä voi muodostua jopa riskiksi. Talouden taantumien muuttuessa maiden keskinäisiä kilpailusuhteita tuotantopanoksista ja koneista haetaan juuri nyt enenevässä määrin Ruotsista. Tuontipanoksikysymys on yksi huoltovarmuuden ulottuvuus, jota joudutaan pohtimaan samalla kun mietitään koko huoltovarmuuden turvaamista Suomessa.

3.1.3 Elintarviketeollisuuden ja – kaupan rakenne ja kilpailukyky

Elintarviketeollisuusliiton mukaan suomalaisen **elintarviketeollisuuden** tavoitteena 2000-luvulla on ollut pitää johtava markkina-asema kotimaassa ja olla merkittävä kansainvälistynyt toimija lähialueilla. Johtava markkina-asema perustuu kuluttajien odotuksia vastaaviin turvallisiin ja hinnaltaan sopiviin tuotteisiin, henkilöstön korkeaan ammattitaitoon, toiminnan kannattavuuteen ja vastuullisiin tuotantotapoihin. Sitä vahvistavat tiivis yhteistyö ja kumppanuus koko arvoketjussa sekä korkeaan teknologiaan perustuva tuotanto ja tuotekehitys. ETL:n asettaman tavoitteen voi arvioida toteutuneen hyvin. Elintarviketeollisuuden keskimääräinen liikevoitto on ETL:n tietojen mukaan tällä vuosikymmenellä vaihdellut 3,7 - 5,5 % välillä.

Teollisuuden omassa strategiaprosessissa keväällä 2009 tulevaisuutta muovaaviksi tekijöiksi arviointiin erityisesti kaupan ja teollisuuden kilpailutilanteen muutokset, tuonnin ja hintakilpailun paineet, teknologian ja tiedon hyödyntäminen ruokaketjussa, lainsäädännön muutokset ja vaikutukset, kulutuskäyttäytymisen ja kuluttajaprofiilien muutokset, vastuullisuuden merkityksen kasvu sekä raaka-aineisiin ja muihin tuotantopanoksiin liittyvät muutokset. Lisäksi ETL:n mukaan Suomen elintarvikealan tulevaisuutta muovaavat teollisuuden kansainvälisen liiketoiminnan kehittäminen, toimialan rakennekehityksen jatkaminen sekä alan imagon ja arvostuksen vahvistaminen. Korkea osaamisvaatimus korostuu alan kaikissa toiminnoissa.

⁴¹ MTT 2008. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008

⁴² YTR 2009. Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2009 – 2013 (kesäkuu 2009).

⁴³ MTK 2007. Osaava maaseutu 2020 – MTK:n tulevaisuusasiakirja.

Ruuan kulutus kasvaa Suomessa vain hitaasti ja siten teollisuuden kasvu voi tapahtua vain jalostusarvon nostamisen ja kansainvälistymisen kautta. Vaikka tuonnin merkitys onkin kasvanut viime vuosina, on noin 80 % Suomessa kulutetusta ruuasta kotimaista. Elintarvikealan yritykset jakautuvat selkeästi kahteen osaan: yhtäältä valtakunnallisiin ja kansainvälistyviin yrityksiin, joilla usein on osuustoiminnallinen tausta ja jotka usein hankkivat raaka-aineensa sopimustuotannon kautta ja toisaalta yksityisiin yrityksiin, joista suurin osa kuuluu pienten ja keskisuurten yritysten luokkaan. Tähän ryhmään kuuluu tosin myös suuria, valtakunnallisia ja kansainvälistyviä yrityksiä. Kaupan rakennemuutos ja kilpailun kiristyminen on omalta osaltaan ohjannut teollisuuden rakennekehitystä kaksinapaiseen suuntaan – 80 % kaupan tuotteista hankitaan keskitetysti, jolloin toimittajan suuruudella on merkitystä. Rakennemuutos meijerialalla on ollut voimakas, mutta leipomoala on säilynyt suhteellisen pienyritysvaltaisena⁴⁴.

Alihankinnan ja osavalmistuksen käyttö elintarviketeollisuudessa on vähäisempää kuin muussa teollisuudessa, mikä johtuu osin alan luonteesta ja erityispiirteistä. Muuten yhteistyötä erityisesti pienten yritysten kesken on paljonkin tuotannossa, markkinoinnissa, kuljetuksissa ja tuotekehityksessä. Yritysten tällä hetkellä yleisesti alikäytössä oleva kapasiteetti voisi tulla paremmin hyödynnetyksi yhteistyön kautta.

Kaupan toimintaympäristöön vaikuttavat erityisesti kansainvälistyminen ja globalisoituminen, asiakkaiden ostokäyttäytymisen eriytyminen, tiedon avulla johtamisen merkityksen kasvu sekä eettisten ja arvoperusteisten seikkojen yhä vahvempi mukaan tuleminen vaikuttamaan kaupan toimintatapoihin sekä asiakkaan ostokäyttäytymiseen⁴⁵. Kaupalle kansainvälistyminen tarkoittaa sekä toimipaikkojen perustamista ulkomaille, lähinnä lähialueille, ja kansainvälisten hankinta-allianssien hyödyntämistä. Se voi tarkoittaa myös kansainvälisten kaupan alan yritysten tuloa Suomen markkinoille. Suomalaiset kaupan ketjut ovat tiivistäneet kansainvälistä yhteistyötään, esimerkiksi S-ryhmä eurooppalaiseen Coop Trading ja Ruokakesko AMS-Sourcing yhteistyöelimeen. S-ryhmä ilmoittaa kansainvälisen yhteistyön tavoitteeksi mm. kilpailukykyisten valikoimien varmistamisen asiakkaille, hankintaehtoien parantamisen sekä Euroopan laajuisen tehokkuuden tavoittelun.

Päivittäistavarakaupassa muutaman vuoden toimineen kansainvälisen ketjun (Lidl) kilpailuvaikutukset on arvioitu suurimmiksi niillä paikkakunnilla, joihin ketju on perustanut myymälöitään. Ketjun tulo Suomeen muutti kuitenkin koko kaupan kilpailutilannetta ja vaikuttaa päivittäistavarakauppaan koko maassa. Suomessa kaavoitukseen liittyvät kysymykset, harva asutus, suhteellisen pieni kuluttajamäärä, hyvin kehittynyt päivittäistavarakauppa sekä meille jo etabloitunut Lidl voivat vähentää uusien toimijoiden halukkuutta tulla maahan. Toisaalta meillä päivittäistavarakaupan kannattavuus on edelleen hyvä, mikä puolestaan voi kiinnostaa uusia yrityksiä⁴⁶.

Kaupan sijainnin ja ohjauksen vaikuttavuutta pohtii parhaillaan ympäristöministeriön asettama työryhmä. Ministeriö teetti lisäksi erillisen Kaavoitus, kauppa ja kilpailu-selvityksen (Martti Purasjoki), joka valmistui tammikuun lopussa 2009. Purasjoki toteaa raportissaan, että "jakelutien yläpäässä kauppa kilpailee kauppapaikoista, menekkituotteista ja pakottaa samalla tavarantoimittajat kilpailemaan keskenään hyllytilasta. Jakelutien loppupäässä kauppa kilpailee kuluttajan suosiosta. Kilpailu tapahtuu hinnoilla, laadulla, brändeillä, palvelulla, saavutettavuudella ja uusilla konsepteilla. Eräät kaupan asiantuntijat sanovat kaupan kilpailevan "yllätyksillä". Tällä tarkoitettaneen, että kilpailu kaupan kentässä on kilpailua kuluttajan huomiosta."

⁴⁴ Välimäki Kari 2008. Elintarviketeollisuus. TEM Toimialaraportti 5/2008.

⁴⁵ Neilimo Kari 2007. Kaupan asiakkaat, elintarvikeketjun sekä elintarvikealan kilpailukyvyyn kehitys Suomessa. PTT-katsaus 2/2007.

⁴⁶ Vähittäiskaupan kehitys 2006. Valtioneuvoston selonteko vähittäiskaupan rakenteesta, muutoksista ja kaupaa koskevista erityiskysymyksistä.

Julkinen valta vaikuttaa omilla säätelytoimillaan kaupan kilpailutilanteeseen. Vähittäiskaupan puolella säätelyn keinoja ovat myymälöiden sijainnin ohjaaminen kaavoituksella sekä aukioloa ja alkoholin ja lääkkeiden jakelukanavia koskevat rajoitukset. Julkinen valta voi myös joillakin toimialoilla toimia itse markkinoilla, millä on vaikutuksia kilpailutilanteeseen. Kaupan myymälöiden sijaintikysymykset ovat ilmastonmuutoskeskustelun myötä saaneet lisää painoa, sillä ostos- ja asiointiliikenne on yksi nopeimmin kasvavista liikenteen osa-alueista. Kauppojen aukioloajoista säädetään laissa 1297/2000, mutta laki on parhaillaan uudistettavana. Hallitus antoi toukokuun lopussa 2009 eduskunnalle esityksen vähittäiskaupan sekä parturi- ja kampaamoliikkeiden aukioloajoista annetun lain muuttamisesta.

Meillä päivittäistavarakauppa on keskittyneimpien joukossa kaikista EU-maista: noin 87 % kaupasta on kolmen ryhmittymän hallussa. Ruotsissa kauppa on vielä keskittyneempää, mutta esimerkiksi Italiassa kolmen suurimman ryhmän markkinaosuus on 32 %, Espanjassa 47 % ja Saksassa 62 %⁴⁷. Suomessa myymälärakenne on myös suurmyymälävaltainen verrattuna esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Päivittäistavarakaupan kannattavuuden taso on Suomessa edelleen pääasiassa hyvä. Kaupat ovat myös kyenneet pitämään yllä neuvotteluvoimaa ostajina ja pitämään myös tavarantoimittajille maksamansa hinnat kohtuullisina. Hyvään kannattavuuteen ovat vaikuttaneet myös logistiikan ja tietotekniikan parantaminen sekä yksikkökoon kasvu⁴⁸.

Kauppa hankkii elintarvikkeista keskitetysti noin 80 % ja lopusta 20 prosentista vastaavat kaupan paikalliset tai alueelliset organisaatiot. Pientuottajien kanssa toimiessaan kauppa on omalta puoleltaan havainnut ongelmaksi näiden heikon sitoutumiskyvyn kaupan tarpeisiin ja toimintamalleihin⁴⁹. Tässä on läheisemmän yhteistyön ja pelisääntökeskustelun paikka.

3.1.4 Ruokasektorin vastuullisuus- ja ympäristökysymykset

Ruokaketjun ympäristövaikutuksia sekä eettisiä kysymyksiä säädellään ja seurataan suurella intensiteetillä. Ympäristö- ja eettisistä kysymyksistä huolehtiminen luetaan nykyään osaksi ruokaketjun vastuullista toimintaa. Keskeisiä osa-alueita tässä ovat mm. ilmastonmuutoskysymykset, ruokaketjun ympäristövaikutukset ja eläinten hyvinvointi.

Vastuullisuus ruokaketjussa

Vastuullisuus on noussut yleisesti käytetyksi termiksi viime vuosina. Sen yhteisesti ymmärrettyä sisältöä on kuitenkin ollut vaikea määrittellä. Viimeaikaisissa tutkimuksissa on selvitetty yhteistyössä ruokaketjun toimijoiden kesken vastuullisuuskäsitteen sisältöä sekä sen mittaamista⁵⁰. Vastuullisuus sai tutkimuksen kuluessa seitsemän ulottuvuutta:

- ympäristö – mitattavissa olevat ympäristövaikutukset
- tuoteturvallisuus – esim. raaka-aineiden jäljitettävyys
- ravitsemus – tuoteinformaation merkitys
- työhyvinvointi – huomioon eri toimijoiden erilaiset tarpeet ja voimavarat
- eläinten hyvinvointi – tarvitaan kokonaisvaltaista tutkimusta kriteerien määrittämiseksi
- taloudellinen vastuu – läpinäkyvä hinnanmuodostus, investointien kohdentaminen
- paikallisuus – paikallinen hyvinvointi, kulttuurinen näkökulma

Lisäksi korostuivat tiedon läpinäkyvyys ja avoimuus. Vastuullisuus todettiin suhteelliseksi käsitteeksi, jonka absoluuttinen mittaaminen on hyvin haasteellista. Tutkimuksessa vastuullisuuskriteereitä määriteltiin kolmelle tuotteelle, mutta niitä ei voi yleistää kattamaan

⁴⁷ Sama

⁴⁸ YM 2007. Kaupan ja kilpailun työryhmän raportti. Ympäristöministeriön raportteja 26/2007.

⁴⁹ Neilimo Kari 2007. Kaupan asiakkaat, elintarvikeketjun sekä elintarvikealan kilpailukyvn kehitys Suomessa. PTT-katsaus 2/2007.

⁵⁰ Forsman-Hugg et al. 2009 Elintarvikeketjun vastuullisuus. Kuvaus vuorovaikutteisesta sisällön rakentamisen prosessista. Maa- ja elintarviketalous 140.

kaikkia tuotteita. Tiedon lisääntyessä vastuullisuus voi lisäksi saada uutta sisältöä. Ruuan vastuullinen tuottaminen edellyttää, että koko ketju huolehtii toimintansa vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan ja ympäristöön. Vastuullisuutta halutaan tarkastella myös tuotteiden koko elinkaaren aikana, esimerkiksi tietoa tarvitaan koko tuotantoketjun aikaisista ympäristövaikutuksista. Vastuullisuuden sisällöstä olisi toimialan sisällä tärkeä päästä yhteisymmärrykseen, jotta siitä voitaisiin viestiä yhtenäisesti kuluttajille.

MTK:n tulevaisuusasiakirjassa ja uudessa toimintastrategiassa vastuullisuus ei käsitteenä nouse esille. Sen sijaan vastuullisuuden eri ulottuvuuksista käsitellään mm. tuotteiden jäljitettävyyttä, eläinten hyvinvointia, ympäristön hoitoa, paikallisuutta, tuottajien työhyvinvointia ja taloudellisia kysymyksiä.

Elintarviketeollisuusliitto teki selvityksen⁵¹ vastuullisista toimintatavoista ja käytännöistä kotimaisessa elintarvikeketjussa vuonna 2005. Vastuu nähdään konkretisoituvan yhtäältä turvallisten ja terveellisten raaka-aineiden ja peruselintarvikkeiden tuottamisena sekä toisaalta erityisten terveysvaikutteisten ja erityisruokavalioihin sopivien tuotteiden valmistamisena ja tarjoamisena kuluttajille. Lisäksi toimiminen yhteisesti sovittujen periaatteiden mukaan asiakkaiden ja muiden yhteistyökumppaneiden kanssa on osa ketjun yhteiskuntavastuuta. Taloudellinen vastuu nähdään ketjussa toiminnan peruslähtökohtana. Siihen kuuluu ketjun toimijoiden liiketaloudellinen vastuu, toiminnan kannattavuus sekä toimijan vaikutus ketjun muiden osien taloudelliseen hyvinvointiin. Ympäristövastuussa korostuvat mm. maatalouden ympäristökuormitus, eläinten hyvinvointi, hävikin vähentäminen, tuotannon etiikka ja kuljetusten ympäristövaikutukset. Sosiaaliseen vastuuseen liittyy useita teemoja, jotka painottuvat eri tavoin ketjun eri osissa. Niitä ovat mm. henkilöstön hyvinvointi, tasa-arvokysymykset sekä ruuan turvallisuus ja ravitsevuus.

Kaupan toimialalla vastuullisuuden nähdään jakautuvan sosiaaliseen, ympäristö- ja taloudelliseen vastuullisuuteen. Sosiaaliseen vastuuseen kuuluvat mm. tuoteturvallisuuden takaaminen, ikärajavaltovottavien tuotteiden toimenpiteet, hankintojen vastuullisuus sekä tulevaisuuden hyvinvointipalvelujen kehittämiseen osallistuminen. Ympäristövastuuta on mm. energiatehokkuussopimusten täyttäminen yritystasolla, toimialakohtaisen ympäristötiedon kokoaminen sekä pakkausten kierrätysjärjestelmien ylläpitäminen. Taloudellinen kuluttajavastuu tarkoittaa esimerkiksi monipuolista valikoimaa ja edullista hinta/laatusuhdetta, oikean tiedon antamista kuluttajille mm. ympäristöasioista, PK-elintarviketuotannon kanssa tapahtuvan yhteistyön parantamista sekä koko elintarvikeketjun kilpailukyvyn parantamista⁵².

Kuluttajien vastuullisuus liitettiin ensin ympäristötietoisuuteen ja se on myöhemmin laajentunut kattamaan myös muita kysymyksiä, kuten kiinnostuksen eläinten hyvinvoinnista, reilusta kaupasta sekä tuotannon ja kulutuksen sosiaalisista vaikutuksista. Suomalaisissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että esimerkiksi ympäristönsuojelun kannattaminen ei automaattisesti johda ympäristövastuullisiin valintoihin⁵³. Vastuullisuuden sisältöä määriteltäessä kuluttajaneeli nosti esille tärkeimpinä vastuullisuuden ulottuvuuksina ympäristöasiat, kuten pakkaukset ja logistiikan, tuoteturvallisuuden, tuoteinformaation ja eläinten hyvinvoinnin. Taloudellista vastuullisuutta ja työhyvinvointia pidettiin asioina, jotka kuuluvat yritysten vastuulle ja ovat tavallaan itsestään selvyyksiä. Kuluttajien ajatuksissa vastuullisuus kietoutuu yhteen luottamuksen kanssa ja halu luottaa etenkin suomalaisiin toimijoihin näytti tutkimuksen mukaan olevan vahva⁵⁴.

Ilmastonmuutos

⁵¹ ETL 2005. Yhteiskuntavastuu elintarvikeketjussa. Selvitys vastuullista toimintatavoista ja käytännöistä kotimaisessa elintarvikeketjussa vuonna 2005.

⁵² PTY:n toimitusjohtaja Osmo Laineen antamia tietoja 13.3.2009.

⁵³ Forsman-Hugg Sari et al. 2006. Laatu- ja vastuullisuusnäköyksiä elintarvikeketjussa. MTT 83.

⁵⁴ Forsman-Hugg Sari et al. 2009 Elintarvikeketjun vastuullisuus. Kuvaus vuorovaikutteisesta sisällön rakentamisen prosessista. Maa- ja elintarviketalous 140.

Euroopan komissiolle tammikuussa 2009 toimitetun ennakkoarvion mukaan Suomen vuoden 2007 kasvihuonekaasupäästöt olivat 78,5 miljoonaa CO₂-tonnia, mikä on noin 2 prosenttia vähemmän kuin edellisen vuoden päästöt. Ne ylittivät kuitenkin reilulla 10 prosentilla vuonna 2008 alkaneen Kioton pöytäkirjan velvoitekauden (2008 - 2012) tavoitetason. Suomen päästöt myös viimeisen viiden raportointivuoden aikana olleet lähes 7,5 miljoonaa tonnia eli 10 % Kioton pöytäkirjan mukaisen sallitun tason yläpuolella. Vuotuiset vaihtelut päästöissä ovat kuitenkin suuria. Niihin on vaikuttanut erityisesti vesivoiman saatavuus Pohjoismaisilla sähkömarkkinoilla, sähköntuonti Venäjältä sekä kotimaisen energiantuotannon vuotuinen rakenne ja määrä. Maatalouden kaasupäästöt CO₂-ekvivalentteina mitattuina ovat laskeneet vuodesta 1990 vuoteen 2008 yhteensä noin 22,5 %.⁵⁵

Ilmastonmuutoksen torjunta. Suomessa vuonna 2006 maatalouden raportointisektori aiheutti kasvihuonekaasupäästöistä 7 % di-typpioksidina ja metaanina ja lisäksi CO₂-päästöjä energiakäytöstä ja maankäytöstä ja maankäytön muutoksista johtuen. Kaikkiaan maatalouden päästöt vuonna 2006 olivat noin 17 % kaikista Suomen päästöistä⁵⁶. Ne koostuivat mm. eläinten ruuansulatuksen metaanista, lannan käsittelyn metaanista ja di-typpioksidista, sekä maatalousmaiden suorista ja epäsuorista di-typpioksidipäästöistä, koneiden käytöstä ja lannoituksesta. Suoria päästölähteitä ovat mm. lannoitteet, lannanlevitys ja kasvinjätteiden muokkaus maahan. Epäsuorasti päästöjä syntyy mm. typen huuhtoutumisesta. Päästöt maataloudesta ovat vähentyneet, mihin vaikuttavat mm. eloperäisten viljelymaiden sekä typpilannoitteiden käytön väheneminen. Koska kotieläintalous on myös supistunut, ovat siten myös metaanipäästöt vähentyneet.

Bionovan raportti (2008) toteaa, että kustannustehokkaimmin maatalouden päästöjä voidaan vähentää suosimalla nurmiviljelyä eloperäisillä mailla ja luomalla mekanismi pellonraivauksen estämiseksi. Lannan käyttäminen biokaasuksi sekä keinolannoitteiden käytön vähentäminen ovat myös tehokkaita keinoja. Muita mahdollisuuksia ovat mm. päästöjä vähentävien viljelytekniikoiden kehittäminen, energiakasvien viljely, lannan tehostettu käsittely sekä eläinten ruokinnan optimointi metaanin vähentämiseksi.

Mahdollisia ohjauskeinoja käsitellään myös Valtioneuvoston Kanslian julkaisussa 18/2008 "Tehokas ilmastopolitiikka. Selvitys Vanhasen II hallituksen tulevaisuusselontekoa varten". Siinä mainitaan keinoina yhtäältä ympäristötukien kohdentaminen (luomutuet, turvemaiden nurmiviljely, biokaasuinvestoinnit, energiakasvien tuet) ja toisaalta päästömaksut, kuten pellonraivaukseen kohdistuvat maksut. Normiohjauksen keinona voitaisiin käyttää mm. biopolttoaineen käyttövelvoitetta työkoneissa ja lämmityksessä. Maatilojen energiakatselmuksset ja energianeuvonta olisivat myös tärkeitä työkaluja, joilla löydettäisiin kullekin tilalle toimivimmat päästöjen vähennyskeinot. Kustannusvaikutuksiltaan näitä ohjauskeinoja pidetään melko vähäisinä.

Valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle 6.11.2008 (Pitkän aikavälin ilmasto- ja energiapolitiittinen strategia) todettiin, että harjoitettavan ilmastopolitiikan tulee olla yhdenmukaista mm. Suomen maataloustuotannon kannattavuustavoitteen kanssa. Pysyäkseen suurin piirtein omavaraisena maataloustuotannon suhteen Suomen 2.3 miljoonasta hehtaarista tarvitaan viljelykseen 1.8 miljoonaa hehtaaria, jolloin noin puoli miljoonaa hehtaaria olisi käytettävissä muuhun, kuten bioenergian tuotantoon. Suomi tavoittelee selonteon mukaan EU:n valtioneuvoston päätösten muuttamista niin, että kasvihuonekaasupäästöjä rajoittavien kansallisten toimien käyttöönotto olisi mahdollista. On myös tarpeen kehittää tutkimuksen ja seurannan menetelmiä, jotta päästövähennystoimien tehoja voitaisiin arvioida ja niitä kohdentaa oikein.

⁵⁵ Tilastokeskus: <http://www.stat.fi/til/khki/index.html>

⁵⁶ Bionova 2008. Maatalouden kasvihuonekaasupäästöjen kustannustehokas vähentäminen. Raportti 26.3.2008. Bionova Engineering, MMM.

MTK näkee⁵⁷, että ilmastonmuutoksen torjunta lisää julkista ohjausta ja tuo maaseudun elinkeinoille rajoituksia ja kustannuksia. Toisaalta tarve hidastaa ilmastonmuutosta voi tuoda mukanaan myös uusia liiketoiminnan mahdollisuuksia maaseudulle esimerkiksi bioenergian tuotannossa ja näihin tilaisuuksiin olisi maaseudun yrittäjien tartuttava.

Eri tutkimuslaitosten yhteistyönä on parhaillaan tekeillä elintarvikkeiden hiilijalanjälkitutkimus⁵⁸, jossa tutkitaan ja tuotetaan tietoa eri elintarvikkeiden kasvihuonekaasupäästöistä, jotka syntyvät tuotteiden koko elinkaaren aikana. Selvityksen alla ovat CO₂, metaani ja di-typpioksidi. Elinkaari kattaa mm. lannoitteiden, siementen ja kalkin valmistuksen, maataloustuotannon, tuotteiden jalostamisen, teollisuuden, pakkausten tuotantoketjut, kaikki tarvittavat kuljetukset, sekä tukku- ja vähittäiskaupan. Hiilijalanjälkitietoa lisäämällä voidaan auttaa kuluttajia tekemään vastuullisempia valintoja. Alustavia tuloksia on jo saatu ja lisää tietoa tästä tutkimuksesta valmistuu syksyllä 2009.

Ilmastonmuutoksen torjuntaa varten tarvitaan lisätutkimuksia, mm. olisi selvitettävä eri kasvilajien kykyä sitoa hiiltä itseensä ja maahan. Myös peltopohjaisen energian eri muotoja - biodiesel, bioetanol, biokaasun raaka-aine ja poltettava biomassa - ja potentiaalia pitäisi selvittää edelleen. Myös eri viljelytekniikkojen ilmastovaikutukset tarvitsevat omaa tutkimusta erityisesti Suomen oloissa – esimerkiksi mikä on suorakylvön merkitys eri kasveilla polttoaineen säästäjänä ja maaperän hiilipäästöjen vähentäjänä ja miten tavanomaisen ja luomu-viljelyn ilmastovaikutukset eroavat toisistaan.

Elintarviketeollisuudessa on käytössä elintarviketalouden ympäristövastuun raportoinnin käsikirja⁵⁹, jossa annetaan mm. kasvihuonekaasupäästöjen raportointia koskevia ohjeita. Toisaalta elintarviketeollisuuden ympäristövastuun raportissa vuodelta 2005 todetaan, että päästöjen välillinen luonne vaikeuttaa niiden seurantaa, sillä päästöt ovat pääosin peräisin kuljetuksista ja ostetusta energiasta. Energian käyttömääriin ja ostetun energian alkuperään tosin teollisuudella on mahdollisuus vaikuttaa. Kuljetusten ilmastovaikutusten pienentäminen edellyttää mm. reittisuunnittelun ja kuljetusten täyttöasteen parantamista sekä kuljetusten parempaa keskittämistä.

Päivittäistavarakaupalla on oma ympäristö- ja ilmastopoliittinen ohjelmansa, jonka tavoitteena on mm. parannetun jakelu- ja myymälälogistiikan kautta nostaa tehokkuutta ja siten vähentää energian käyttöä ja päästöjä. Kauppa korostaa myös palveluverkon käytön tehostamisen tarvetta (mm. maankäytön suunnittelu), kierrätystä, energia- ja jätehuolto-ohjeistoja, ympäristöasioihin liittyvää johtamista ja viestintää sekä kuluttajien osallistumista ympäristövaikutusten vähentämiseen. Konkreettisia myymälätason toimia ovat mm. kannelliset pakastealtaat, vähän energiaa kuluttava valaistus, ilmanvaihto- ja pakastelaitteiden hukkalämmön talteenotto myymälöissä.

Ilmastonmuutokseen sopeutuminen. Ilmastonmuutoksen vaikutusta Suomen maatalouteen sekä sopeutumistarpeita on tutkittu mm. Ilmasopu-hankkeessa⁶⁰. Sen tuloksissa todetaan, että ilmaston lämpenemisen myötä kasvien käytettävissä oleva fysiologisesti tehokas kasvuaika pitenee, erityisesti kasvukauden alkupäästä. Yhdeksäntoista eri ilmastomallin perusteella lasketun arvion mukaan kasvukauden pitenemisen takia esimerkiksi ohralla keskisato kasvaisi noin 40 kg/ha/vuosi, vehnällä vielä enemmän. Samoin kasvien tuottama kokonaisbiomassa per hehtaari kasvaisi selvästi. Kevätkuivuus voi kuitenkin muodostua ongelmaksi, koska lämpötila nousee ja kasvit tarvitsevat enemmän vettä suuremman biomassan tuottamiseen. Nykylajikkeilla korkeampia satoja ei saavutettaisi vaan tarvitaan uusiin oloihin paremmin sopeutuvia lajikkeita. Siirtyminen pysyvästi kylmästä talvesta leutoihin talviin vaikuttaa kasvien samoin kuin kasvitautilien ja – tuholaisten

⁵⁷ MTK:n keväällä 2009 hyväksytyn uuden strategian mukaan

⁵⁸ MTT:n tutkimuksista tietoa sivuilta: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Palvelut/Tiedonhaku/Hanska>

⁵⁹ ETL 2004. Vastuullisesti tuotettua ruokaa pellolta pöytään.

⁶⁰ Peltonen-Sainio Pirjo 2008. Esitelmä 10.10. ”Kasvintuotannon kriittisimmät sopeutumistarpeet Ilmasopu-hankkeen tulosten valossa”.

talvehtimiseen. Leudot, sateiset talvet voivat kasvattaa merkittävästi pelloilta ja maalta ylipäätään huuhtoutuvia ravinnemääriä. Lämpötilan kohoaminen voi myös nopeuttaa maan orgaanista ainesta hajottavia mikrobiologisia prosesseja ja siten kiihdyttää typen huuhtoutumista ja haihtumista.⁶¹

Kaikista ilmaston lämpenemisen hillitsemistoimista ja – sitoumuksista huolimatta ilmasto lämpenee johonkin rajaan asti. Tähän sopeutumiseksi tarvitaan Ilmasopu-hankkeen tulosten valossa erilaisia toimia. Käytössä oleva kasvilajikevalikoima vaihtuu, mutta varsinaisia uusia kasvilajeja otetaan käyttöön vain maltillisesti vuoteen 2020 mennessä. Kastelujärjestelmiä on otettava käyttöön myös peltokasvituotannossa, koska kuivuus voi muodostua ongelmaksi erityisesti eteläisessä Suomessa. Lannoitusmenetelmiä jouduttaneen uusimaan, mm. jakamaan lannoitus nykyistä useampaan erään. Kasvinsuojelutarpeet lisääntyvät ja joudutaan käyttämään sekä biologista että kemiallista torjuntaa, mikä vaatii lisää tutkimustyötä. Ilmaston lämpeneminen vaikuttaa myös eläintautien esiintymiseen esimerkiksi tauteja levittävien hyönteisten leviämisen kautta (mm. sinikielitauti).

Ilmaston lämpeneminen voi tuoda muutoksia myös eläinsuojien rakennevaatimuksiin. Kevyemmät rakenteet saattavat tulla tulevaisuudessa kyseeseen, esimerkiksi verhosoinanavetat yleistyvät ja tuovat kustannussäästöjä oikein tehtyinä.

Ympäristö- ja eettiset kysymykset

Ympäristön tilasta huolehtiminen **maataloudessa** on osa EU:n yhteistä maatalouspolitiikkaa, jonka ympäristötukijärjestelmällä pyritään vastaamaan neljään päähaasteeseen⁶²: vesistökuormitus-, luonnon monimuotoisuus-, bioenergia- ja ilmastonmuutuskysymyksiin. Ravinnekuormituksen suhteen tavoite on vesistökuormituksen alentaminen kolmanneksella vuoteen 2015 mennessä vuosien 2001 - 2005 tasosta. Monimuotoisuutta pyritään lisäämään maatalousympäristössä ja uusiutuvan energian tuotantoa ja käyttöä pyritään lisäämään sekä tilatasolla että paikallistuotannossa. Ilmastonmuutokseen pyritään sopeutumaan sekä sitä ehkäisemään mm. maatalouden kasvihuonekaasupäästöjä vähentämällä.

Suomessa herkkien rannikkovesien ravinnekuormituksen kasvuun on asiaa pohtineen työryhmän mukaan vaikuttanut mm. EU-aikana tapahtunut pellon käyttömuutos ja sitä myötä vilja-alan kasvu. Myös viljelty peltoala on kasvanut ja erityisesti kesannointipakon poistuttua kasvaa yhä. Vaikka meillä lannoitustasot ovat suhteellisen alhaisia, samoin kuin kotieläintiheys peltohehtaaria kohti verrattaessa muihin EU-maihin, aiheutuu meillä erityisongelmia vesistöjen herkkyydestä (mataluus, pienet vesimassat, hidas veden kierto). EU-jäsenyyden aikana typen käyttömäärä hehtaaria kohti on kuitenkin laskenut 25 % ja fosforin vastaavasti noin 60 %. Hallituksen Itämeri-selonteon (5.6.2009) mukaan vuosien 1990 - 2004 aikana maatalouden potentiaalinen ympäristökuormitus kaikilla keskeisillä indikaattoreilla mitattuna on Suomessa vähentynyt selvästi enemmän kuin OECD-maissa tai EU-maissa keskimäärin. Ilmastonmuutoksen arvioidaan kuitenkin lisäävän ravinnekuormitusta maataloudesta, kun sateet lisääntyvät ja maan routaisuus vähenee.

Vuosina 2007 - 2013 voimassaolevan ympäristötukikauden ohjelmaan kuuluu 95 % peltoalasta ja 90 % tiloista. Vuonna 2007 ympäristötukea maksettiin 314 miljoonaa euroa ja vuonna 2008 noin 354 miljoonaa euroa, joista kansallinen osuus oli 73 % ja EU:n osuus 27 %. Ravinnekuormitusta 2008 pohtinut työryhmä korosti, että nykykuormituksen lisäksi pitäisi kehittää kannustimia, jotka voisivat ympäristöhyötyjen lisäksi tuoda uutta liiketoimintaa maaseudulle. Tällaisia ovat mm. biokaasun tuotanto, maisemanhoito ja ravinteiden kierrätyksen tuotteistaminen.

⁶¹ MMM 2008. Maatalouden ravinnekuormitus ja sen tehokkaat vähentämistoimenpiteet. Loppuraportti.. Työryhmänmuistio 9:2008.

⁶² MMM 2008. Maatalouden ravinnekuormitus ja sen tehokkaat vähentämistoimenpiteet. Loppuraportti.. Työryhmänmuistio 9:2008.

Ravinneongelmien lisäksi huomiota kiinnitetään myös luonnon monimuotoisuuteen. Perinnebiotooppien sekä pientareiden ja niittyjen väheneminen on heikentänyt peltoalueiden monimuotoisuutta ja eri eliölajien elinmahdollisuuksia peltoekosysteemeissä. Ympäristötuen kohdentamisella voidaan vaikuttaa myös monimuotoisuuden ylläpitämiseen.

Ravinnekuormituksen vähentämisessä työryhmä näki kolme keskeistä tekijää: ympäristötuen kohdentaminen herkille alueille, kuormituksen aktiivinen vähentäminen tilakohtaisilla ratkaisuilla ja uusien ratkaisumallien kehittäminen uudella tekniikalla ja innovaatioilla. Työkaluja näihin voisivat olla mm. ympäristöhyötyindekseihin perustuvat luonnonarvokaupat, arvokkaimpien lohkojen saanti tehostetun ympäristönsuojelun piiriin, tilakohtainen ravinnetaseen seuranta, pistekuormituksen (kotieläintalous) hallinta, ympärivuotinen kasvipeitteisyys, kosteikot ja laskeutusaltaat, luomutuotannon edistäminen sekä tutkimuksen ja tuotekehityksen suuntaaminen ympäristön kannalta mielekkäällä tavalla. Varsinais-Suomessa vuonna 2008 käynnistyneessä TEHO-hankkeessa monia asioita jo testataan tilatasolla.

Työryhmä korostaa myös tarvetta ryhtyä pohtimaan Suomen kantoja vuoden 2013 jälkeiseen maatalouspolitiikkaan ja ympäristötuen uudelleen kohdentamista uudella ohjelmakaudella nykyistä paremmin kipeimpiin ympäristöongelmiin pureutuvaksi.

Eläinten hyvinvointikeskustelu nousee otsikoihin tämän tästä. Siihen liittyy useita ulottuvuuksia, kuten eläinten terveys, ruokinta, kasvatusolosuhteet, kuljetukset ja teurastus. Suomessa ns. täydentävien ehtojen noudattaminen on edellytyksenä maatalouden tukien saamiselle. Näihin ehtoihin kuuluu määräyksiä myös eläinten hyvinvoinnista. Lisäksi uutena tukimuotona vuodesta 2008 on ollut voimassa erityinen eläinten hyvinvoinnin tuki, joka on osa Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaa 2007 - 2013. Tuki on tarkoitettu nauta- ja sikatiloille ja sen tarkoituksena on eläinten hyvinvoinnin kautta parantaa tuotteiden laatua. Luomu-tuotannossa eläinten hyvinvointiin kiinnitetään erityistä huomiota: niille varataan esimerkiksi mahdollisuus säännöllisesti liikkua ja ulkoilla ja hoitaa jälkeläisiään lajityypillisellä tavalla. Eläinsuojelusäädösten tarkoituksena on suojella eläimiä kärsimykseltä, kivulta ja tuskalta sekä edistää eläinten terveyttä ja hyvinvointia parhaalla mahdollisella tavalla. Viranomaisten tehtävänä on valvoa, että eläimiä kohdellaan eläinsuojelusäädösten mukaisesti.

Elintarviketeollisuusliitto on tehnyt jäsenistönsä keskuudessa useampana vuonna kartoituksia ympäristökysymyksistä. Niissä seurataan esimerkiksi teollisuuden energian, veden ja raaka-aineiden kulutusta sekä jätevesien ja jätteiden tuotantoa sekä pakkausmateriaalin käyttöä. Elintarviketeollisuus on myös lähtenyt mukaan energiatehokkuussopimuksiin vuosille 2008 – 2016 omalla toimenpideohjelmalla, jonka tavoitteena on tehostaa energian käyttöä yhdeksällä prosentilla vuoden 2005 tasosta. Yritykset hyötyvät ohjelmasta mm. saamalla mahdollisuuden TEM:n tukeen energiakatselmusten tekoa varten sekä tarvittavien energiatehokkuusinvestointien tukeen. Suomessa uusien tuotantolaitosten perustamiseen tarvitaan ympäristölupa, joka velvoittaa mm. mittaamaan kokonaisenergian käyttöä sekä erilaisia päästöjä.

Elintarvikeketjun laatu- ja vastuunäkemyksen tutkimuksen yhteydessä **kaupan** edustajat totesivat, että kaupan ympäristövastuuseen liittyvä raportointi on lisääntynyt viime vuosina ja huomiota kiinnitetään mm. eri myymälöistä syntyviin jättemääriin. Keskeisimpinä ympäristövastuun osa-alueina nähtiin energian säästäminen sekä jätteiden lajittelu ja kierrätys. Lisäksi pakastevarastoinnin tehokkuutta on mahdollista lisätä ja siten säästää sähköä. Kuljetusten tehokkuuden lisääminen ja kuljetusyksiköiden koon optimointi ovat myös tärkeitä. Eri kauppaketjuilla on lisäksi omia ympäristöohjelmiaan, joissa korostetaan ympäristöulottuvuuden eri tekijöitä sekä yhteistyötä kuluttajan kanssa kuluttamisen ympäristövaikutusten vähentämiseksi.

Ruokaa joutuu **jätteeksi** ketjun eri osissa. Sitä pilaantuu prosessoinnin, kuljetusten ja varastoinnin aikana sekä kaupassa ja kotitalouksissa. Iso-Britanniassa on arvioitu, että jopa kolmasosa kotitalouksiin ostetusta ruuasta joutuu jätteeksi, vaikka puolet tästä ruuasta olisi

vielä syömäkelpoista⁶³. Suomessa on arvioitu, että kotitaloudet heittävät noin 10 prosenttia ostamastaan ruuasta jätteeksi⁶⁴. Tarkempi tutkimus jätteeksi joutuvan ruuan määrästä tosin meiltä puuttuu. Alalle syntyy myös uusia innovaatioita, esimerkiksi huoltoasemaketju St1 on ryhtynyt hyödyntämään elintarviketeollisuuden jätteitä/sivutuotteita biopolttoaineiden valmistuksessa.

Viime aikoina on ryhdytty laskemaan myös ruuan ja muun kulutuksen jättämää **vesijalanjälkeä**, jolla tarkoitetaan yhden ihmisen tai koko valtion kulutuksen vaatimaa vesimäärää. Siihen sisältyy talousvesi, teollisuuden vesi sekä kulutettujen tuotteiden piilovesimäärät. Piilovesi tarkoittaa tuotteen koko elinkaaren aikana tarvitsemaa vettä. Suurin osa tästä muodostuu usein raaka-aineiden viljelystä. Esimerkiksi kupillinen teetä sisältää 35 litraa piilovettä. Suomalaisen keskimääräinen vesijalanjälki on 1 727 kuutiometriä vettä/vuosi⁶⁵. Kun tuotteiden ja kuluttamisen ympäristövaikutuksia arvioidaan tulevaisuudessa yhä monipuolisemmin, vesijalanjäljestä voi tulla yksi tuotepakkauksiin merkittävistä ympäristöulottuvuuksista.

3.1.5 Ruokasektorin kilpailutilanne ja kilpailulainsäädäntö

Suomessa tuotantopanoskaupassa, elintarviketeollisuudessa ja päivittäistavarakaupassa toimii muutama vahva yritys, joiden hallussa on merkittäviä osia tuotannosta ja kaupasta. Keskustelua määräävän markkina-aseman väärinkäytöstä sekä jonkun osapuolen suhteettoman suuresta neuvotteluvallasta tai markkinayhteistyöstä käydään silloin tällöin myös ruokasektorin toimijoiden yhteydessä. Ruokasektorin sisällä viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtuneista yritysostoista monet ovat joutuneet Kilpailuviraston arvioinnin piiriin – tosin kieltävän tai ehdollisen päätöksen saaminen yritysostojen keskuudessa on ollut melko harvinaista. Keskustelua alan sisällä käydäänkin siitä, toimivatko kilpailun rajoittamista koskevat säädökset toisinaan alan rationalisoinnin esteenä.

Elintarvikesektorin kilpailullisuutta selvitettiin osana arvonlisäveromuutokseen valmistautumista⁶⁶. Selvitysten mukaan elintarviketeollisuuden alalla on kasvuyrityksiä, mutta myös runsaasti Pk-toimijoita ja siten kilpailu toimii. Pienemmät yritykset hakevat vahvuuksia tuotantotavasta, alkuperästä ja tuotteiden ominaislaadusta. Alan kannattavuus ja vakavaraisuus ovat olleet 2000-luvulla suhteellisen hyvällä tasolla, tosin hieman teollisuuden keskimääräisten lukujen alapuolella. Päivittäistavarakaupassa kilpailua käydään niin kaupan yritysten kuin eri myymälätyyppien kesken vaikka ala sinänsä onkin vahvasti keskittynyttä. Ulkomaisten toimijoiden tulo alalle on lisännyt kilpailua. Alan taloudellinen kehitys on selvitysten mukaan ollut myönteistä. Kaupan neuvotteluostovoima haastaa teollisuutta tiivistämään rivejään. Teollisuus ja kauppa hakevat myös kilpailuetua tiiviin yhteistyön kautta. Ruokapalveluala on kasvanut nopeasti, yrityksiä syntyy ja häviää, keskittymistä tapahtuu jonkin verran, mutta kilpailu on edelleen kireää. Yritysten keskimääräinen kannattavuus on kuitenkin ollut hyvä 2000-luvulla.

Työ- ja elinkeinoministeriö yhdessä MMM:n kanssa on tarjouskilpailun kautta parhaillaan hakemassa tekijää tutkimukselle, jolla kartoitetaan elintarvikkeiden hinnanmuodostusta ja elintarvikemarkkinoiden toimivuutta. Tutkimuksen toivotaan tuovan lisävalaistusta elintarvikeketjun markkinatilanteesta, kilpailullisuudesta, eri portaiden neuvottelu- ja markkinavoimasta sekä yritysten markkinoillepääsystä.

Nykyinen kilpailurajoituksista annettu laki (480/1992) tuli voimaan vuonna 1992. Sen jälkeen lakiin on tehty useita muutoksia, joissa on mm. täsmennetty lain asiallista soveltamisalaa,

⁶³ Ambler-Edwards Susan et al. 2009. Food Futures: Rethinking UK Strategy. A Chatman House Report. 2009.

⁶⁴ Katajajuuri Veli-Matti 2008. Ruokajäte rasittaa ympäristöä enemmän kuin pakkaukset. Saatavilla: www.stat.fi/artikkelit/2008/art_2008-04-09_004.html?s=0

⁶⁵ www.vesijalanjalki.org

⁶⁶ Ulvinen Hanna 2006. Suomen elintarvike- ja ruokapalveluiden rakenne, kilpailullisuus ja taloudellinen suorituskyky. VATT-tutkimuksia 126.

otettu käyttöön yrityskauppavalvontaa koskevat säädökset ja harmonisoitu laissa olevat kiellot vastaamaan EY:n kilpailusäätöjä ja muutettu viranomaisten välistä toimivallanjakoa. Laki perustuu kieltoperiaatteelle: kiellettyjä kilpailunrajoituksia ovat mm. määrä hinnat, tarjouskartellit, hintakartellit sekä kartellit, jotka rajoittavat tuotantoa tai jakavat markkinoita tai hankintalähteitä, sekä määräävän markkina-aseman väärinkäyttö.

Kilpailunrajoituslakia ollaan parhaillaan uusimassa. KTM asetti hallitusohjelman mukaisesti kesäkuussa 2007 työryhmän, jolle annettiin tehtäväksi selvittää lain uudistustarpeet ja tehdä tarvittavat ehdotukset. Työryhmä jätti tammikuussa 2009 mietintönsä, jossa se ehdottaa, että nykyinen laki kumottaisiin ja korvattaisiin uudella lailla, koska nykyisen lain rakenne, käytetyt termit ja säädösten sijoittelu laissa eivät enää ole loogisia ja selkeitä. Uuden lain nimi olisi kilpailulaki. Sen tarkoitus olisi terveen ja toimivan taloudellisen kilpailun turvaaminen vahingollisilta kilpailun rajoituksilta. Muutoksia ehdotetaan yrityskauppavalvontaa koskeviin säädöksiin, kilpailunrajoitusasioissa noudatettavaan menettelyyn ja seuraamusjärjestelmää koskeviin säännöksiin sekä lain vahingonkorvaussäännöksiin. Lisäksi lakiin haluttaisiin lisätä keskeiset elinkeinonharjoittajan puolustautumisoikeuksia koskevat säännökset⁶⁷. Mietintö lähti helmikuussa laajalle elinkeinoelämän ja hallinnon lausuntokierrokselle. Tavoitteena on, että uusi laki saataisiin voimaan vuonna 2010.

Maa- ja metsätalousministeriö korostaa kilpailulakia koskevassa lausunnossaan TEM:lle, että kilpailulaissa tulee markkinavoiman tasoittamiseksi sallia myös tuottajien ostoyhteistyö sekä tulevaisuudessa myös yhä tärkeämmäksi tuleva myyntiyhteistyö. Lisäksi korostettiin paikallisten yritysten markkinoillepääsyn tärkeyttä.

3.1.6 Työvoimakysymykset: riittävyys, osaaminen, maahanmuutto

Suomen väestön ikääntymiskehitys on asia, joka joudutaan ottamaan huomioon kaikilla hallinnonaloilla. Ruokasektorin kohdalla se näkyy sekä työvoimakysymyksenä sekä mahdollisesti kulutuskysynnän muutoksina.

Työministeriön raportissa vuodelta 2007⁶⁸ todetaan, että vuosi 2010 merkitsee Suomessa väestöllistä taitekohtaa, jolloin työikäinen väestö alkaa vähentyä. Vähentyminen jatkuu koko tarkastelujakson eli vuoteen 2025 maahanmuutosta huolimatta. Syynä kehitykselle on suurten ikäluokkien sekä 1950-luvulla syntyneiden ikääntyminen, mikä vaikuttaa laajasti talouteen ja yhteiskuntaan. Määrällisesti demografisessa muutoksessa kyse on siitä, että vuosina 2010 – 2025 työikäinen väestö (15 - 64-vuotiaat) vähenee 265 000 henkilöllä eli 17 000 henkilöllä/vuosi. Tässä on huomioitu arvioitu nettomaahanmuutto eli 7 500 henkeä vuodessa. Samana ajankohtana parhaassa työiässä olevien 20 - 49-vuotiaiden lukumäärä vähenee 80 000 hengellä, eli 5 000 per vuosi. Lasten lukumäärä vähenee, koska lapsia saavien ikäluokat ovat pienenemässä. Yli 65-vuotiaiden määrä kasvaa 1 370 000 henkilöön vuonna 2025; vuonna 2006 määrä oli 870 000.

Vuonna 2007 työllisyys oli 400 000 henkeä suurempi kuin 1990-luvun laman pohjalukemissa. Työllisyyskehitys jatkui myönteisenä siihen asti, kun talouden taantumien vaikutukset alkoivat näkyä alkuvuonna 2009. Vaikka työttömien ja lomautettujen määrä talouden heikkenemisen myötä lisääntyy, se ei muuta ikääntymiskehitystä eli työikäisen väestön vähentymistä keskimäärin 17 000 hengellä /vuosi alkaen vuodesta 2010.

Ulkomaalaisella työvoimalla on tärkeä rooli Suomen alkutuotannossa. Tiken tilastojen⁶⁹ mukaan vuonna 2007 maataloilla työskenteli yhteensä 14 496 ulkomaalaista, jokainen keskimäärin 40 työpäivää. Kyse on siis pääasiassa kausiluonteisesta työstä erityisesti puutarhatuotannossa (lähes 10 000 henkeä). Myös erikoiskasvitilat sekä sika- ja lypsykarjatilat

⁶⁷ TEM 2009. Kilpailulaki 2010 -työryhmän mietintö. TEM julkaisuja 4/2009.

⁶⁸ Työministeriö 2007. Työvoima 2025 – työpoliittinen tutkimus nro 325.

⁶⁹ Tike 2008. Maatalouden rakennetutkimus.

työllistivät ulkomaalaista työvoimaa, noin 1 000 henkeä kukin. Kyse ulkomaisten työntekijöiden koulutuspalveluille on kasvussa, jotta ammatti- ja kielitaito vastaisivat tarpeita.

Vaikeasti täytettävien työpaikkojen lukumäärä laski selvästi vuodesta 2007 vuoden 2008 loppuun mennessä. Syyskuussa 2008 oli vaikeasti täytettäviä työpaikkoja lukumääräisesti eniten palvelutyön, terveydenhuolto- ja sosiaalialan sekä teollisuuden ammattiteissa, mutta suhteellisesti eniten niitä oli maa- ja metsätaloudessa ja vähiten hallinto- ja toimistotyössä. Toisaalta maa- ja metsätalouden alalla yhtä avointa työpaikkaa kohti oli tarjolla eniten työttömiä työnhakijoita verrattaessa muihin toimialoihin. Tärkeimmäksi syyksi työnhakijoiden ja työpaikkojen kohtaamattomuuteen maa- ja metsätalouseläällä osoittautui työnhakijan ominaisuudet⁷⁰ – osaaminen ja kokemus eivät siis vastanneet tehtävien vaatimuksia esimerkiksi maatalouslomittajan ammatissa.

Osaamisen merkitys kasvaa edelleen tulevaisuudessa. Tutkimus ja uusien innovaatioiden syntyminen sekä tuotteistaminen ja koko sektorin kilpailukykyyn ja kannattavuuden parantaminen vaativat sektoriosaamisen lisäksi liiketoimintaosaamista. Myös jatkossa tarvitaan suomalaisia olosuhteita ja kulutustottumuksia ymmärtäviä asiantuntijoita. Sen lisäksi, että tarvitaan sektoriosaamista, on arvo sinänsä, että asiantuntemus saadaan läheltä ja myös kuluttajat pitävät sitä luotettavana. Ruokaketjun asioista on tulevaisuudessa pystyttävä viestimään yhä avoimemmin ja ymmärrettävämmin, mihin myös tarvitaan suomalaisen yhteiskunnan, ilmapiirin ja kulttuurin ymmärtämistä. Siksi koulutuksen riittävästä määrästä ja laadusta ruokasektorin eri tehtäviä varten on pidettävä huolta.

Opetusministeriö antoi vuonna 2007 arvion koulutuksen ja tutkimuksen tarpeista vuoteen 2012 mennessä⁷¹. Elintarvikealaan läheisesti liittyvien sektoreiden osalta arvioitiin vuoden 2012 koulutuksen aloituspaikkatarpeeksi seuraavaa:

	maatila talous	puutarha talous	kala- talous	majoitus/ravit semispalvelut	kotitalous/ku- luttajapalvelut	elintarvikeala/ biotieteet	liiketal. ja kauppa
ammattik	1500	550	50	5000	300	550	5200
amk	450	150	20	450	100	150	4600
yliopisto	120	-	-	-	50	80	2400

3.1.7 Tuotannon sijainti suhteessa kulutuksen sijaintiin

Aiemmasta suhteellisen tasaisesti koko maahan jakautuneesta maataloustuotannosta on tullut keskittyneemmän tuotannon tilanteeseen: tuotanto on valunut etelään ja länteen, nautakarjatalouden ja maitotuotannon vahvoiksi alueiksi ovat muodostuneet Pohjanmaan maakunnat ja Pohjois-Savo. 2000-luvun puolivälissä Varsinais-Suomen osuus Suomen maataloustuotannosta oli 12,5 %, Etelä-Pohjanmaan, Pohjois-Pohjanmaan ja Pohjanmaan osuudet 10 % kukin, mutta Kainuun osuus vain 1,6 %. Elintarviketeollisuuden tuotannosta noin neljäsosa tulee Uudeltamaalta, Etelä-Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen osuudet ovat noin 10 % kukin.

Tuotannon **suhteellinen merkitys** maakunnalle on kuitenkin eri asia; esimerkiksi elintarviketalouden osuus koko Uudenmaan tuotannollisesta toiminnasta on pieni, noin yksi prosentti ja Pohjanmaan alueilla elintarviketalouden merkitys koko aluetaloudessa on varsin suuri. Viimeaikaiset investoinnit osoittavat elintarviketeollisuuden siirtymistä yhä enemmän Tampereen, Lahden, Turun ja Helsingin rajaamalle alueelle⁷². Vuonna 2006 39 % elintarvikealan yrityksistä sijaitsi Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Hämeen ja Pirkanmaan TE-

⁷⁰ TEM 2008. Rekrytointiongelmien sekä työvoiman kysyntä ja tarjonta työvoimatoimistoissa.

⁷¹ OPM 2007. Koulutus ja tutkimus vuosina 2007 – 2012. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriö.

⁷² Virolainen Meri ja Pyykkönen Perttu 2007. Elintarvikeketjulla suuri aluetaloudellinen merkitys kautta Suomen.. PTT-katsaus 2/2007.

keskusten alueilla ja 22 % kolmen Pohjanmaan TE-keskuksen alueilla.⁷³ Suomen väestöstä, siis kuluttajista Uudellamaalla asuu noin 28 %, Varsinais-Suomessa 9 % sekä Pirkanmaalla 9 % ja Hämeessä 7 % sekä Pohjois-Pohjanmaalla noin 7 %. Vuonna 2010 valmistuvassa MTT-vetoisessa MAPTEN-tutkimuksessa selvitetään mm. tuotannon alueellisen sijoittumisen muutoksia useamman vuosikymmenen ajalta.

Elintarviketeollisuuden keskittyneisyys riippuu mm. tuotannonalasta. Esimerkiksi leipomoteollisuus on jakautunut vielä melko tasaisesti koko maahan, kun taas panimoteollisuus on keskittynyt pääosin eteläiseen Suomeen, samoin kuin suuret, pääomavaltaiset elintarvikkeiden jalostuslaitokset.

Maatalous on yhä kaikista elinkeinoista tasaisimmin jakautunut Suomessa. Yli puolessa kunnista maatalouden ja elintarviketeollisuuden yhteenlaskettu työllisyysosuus on yli 10 % ja yli 60 kunnassa jopa yli 20 %. Keskimäärin maatalousyrittäjien osuus kaikista yrittäjistä Suomessa on noin 28 %, mutta vahvoilla maatalousalueilla, kuten Etelä-Pohjanmaalla, yli puolet kaikista yrittäjistä toimii maataloudessa. Maatalouden suuri työllisyysosuus voi jossakin heijastaa vahvaa maatalouden roolia, mutta jossakin toisaalla myös muiden vaihtoehtojen puutetta.

Alkutuotannon, elintarviketalostuksen ja kulutuksen sijoittuminen maantieteellisesti eri alueille merkitsee väistämättä, että raaka-aineita ja valmiita tuotteita joudutaan kuljettamaan pitkiäkin matkoja. Polttoaineen hintakehitys sekä liikenteen kasvihuonekaasujen vähennysvaatimukset tulevat tulevaisuudessa vaikuttamaan kuljetuskustannuksiin ja siten myös tuotteiden hintoihin enemmän kuin ennen. Tämä jouduttanee ottamaan huomioon yhtenä muutostekijänä tuotannon sijaintipäätöksiä tehtäessä. Erityisesti huoltovarmuuskeskustelun yhteydessä on puhuttu myös alueellisista ruokajärjestelmistä, joissa raaka-aineen tuotanto, jalostus ja kulutus sidottaisiin alueellisesti lähelle toisiaan.

3.1.8 Itämeren alue toiminta-alueena

Vanhasen II hallituksen ohjelmassa todetaan, että hallitus tiivistää Itämeren alueen EU-yhteistyötä painopisteinään ympäristöturvallisuuden parantaminen ja taloudellisen yhteistyön kehittäminen. Asia on ajankohtainen juuri nyt, koska joulukuussa 2007 Eurooppa-neuvosto antoi EU:n komissiolle tehtäväksi laatia Euroopan unionin sisäinen Itämeri-strategia kesäkuuhun 2009 mennessä. Se voitaisiin siten hyväksyä Ruotsin EU-puheenjohtajuuskaudella syksyllä 2009. Yksi strategian keskeisistä haasteista on Itämeren ympäristökysymysten ratkaiseminen, lisäksi siinä keskustellaan alueen taloudellisesta kehityksestä sekä sen vetovoimasta turvallisena, hyvien yhteyksien asuinpaikkana.

Suomi on tukenut ajatusta EU:n Itämeri-strategian laatimisesta ja osallistuu aktiivisesti sen muotoiluun ja toteuttamiseen. Suomen kanta on, että EU tarjoaa erilaisten ohjelmien, rahoituksen ja muiden välineiden kautta uusia mahdollisuuksia myös Suomen oman Itämeri-politiikan tavoitteiden saavuttamiseksi. Suomen mielestä strategian valmistelussa on tärkeää turvata myös sen ja pohjoisen ulottuvuuden toisiaan täydentävä ja vahvistava vuorovaikutus. Näin saadaan myös Venäjä mukaan toimenpiteiden toteuttamiseen⁷⁴.

Hallitus antoi Itämeri-selonteon 5. kesäkuuta 2009⁷⁵, jossa korostetaan Itämeren aluetta Suomen taloudellisena toimintaympäristönä. Kolme suurinta kauppakumppaniamme, Saksa, Ruotsi ja Venäjä, ovat Itämeren maita ja 70 % Suomeen tehdyistä suorista sijoituksista on peräisin alueelta. Tulevaisuuden tavoitteena on mm. yritystoimintaympäristön parantaminen, johon kuuluu kaupan esteiden vähentäminen ja infrastruktuurin ja logistiikan kehittäminen. Venäjän rooli ja erityisesti Pietarin ja Leningradin alueet ovat Suomelle jatkossakin hyvin tärkeitä.

⁷³ Välimäki Kari 2008. Elintarviketeollisuus. TEM Toimialaraportti 5/2008.

⁷⁴ EU:n Itämeri-strategian valmistelu. Suomen tavoitteet strategian painopisteiksi. EU-sihteeristö 20.2.2008.

⁷⁵ Itämeren haasteet ja Itämeri-politiikka. Valtioneuvoston selonteko. VNK:n julkaisusarja 23/2009.

Itämeren alueesta on viime vuosina tullut luonteva toimintaympäristö myös Suomen elintarviketeollisuudelle. PTT:n selvitysten⁷⁶ mukaan Suomen ruokasektori pysyi pitkään kotimarkkinavetoisena muihin Itämeren maihin verrattuna. Kun Suomessa ja Norjassa elintarvikemenoista yli 80 % on mennyt kotimaisiin elintarvikkeisiin, niin Saksassa vastaava luku on 74 %, Ruotsissa 70 % ja Tanskassa noin 58 %. Yhtenä syynä tähän pidetään Suomen suhteellisen pientä markkinaa, jonka kiinnostavuus kansainvälisen kaupan kohteena on ollut pienehkö – siis tarjontaa ulkoa on ollut vähän. Myös Suomen elintarvikemyynti on ollut vaatimatonta verrattuna elintarvikesektorin koko liikevaihtoon. Tilanne on kuitenkin muuttunut aivan viime vuosina, kun teollisuutemme on laajentanut toimintaansa koko Itämeren alueelle. Varsinaisen tuoteviennin kasvattamisen asemesta on panostettu paikallisiin tuotantolaitoksiin, koska sillä on nähty olevan vientiin verrattuna selviä etuja, kuten vientibyrokraatian välttäminen, helpompi logistiikka, alemmat investointi- ja tuotantokustannukset ja parempi vastaavuus paikallisten kulutustottumusten kanssa. Lähes kaikki suomalaisten elintarvikemyyntien ulkomailla olevat tuotantolaitokset löytyvätkin Itämeren maista. Vuonna 2007 Elintarviketeollisuusliiton jäsenyrityksillä oli 70 tuotantolaitosta Suomen rajojen ulkopuolella, eniten Ruotsissa ja sitten Baltian maissa. Asettuminen Venäjälle sen sijaan on ollut hitaampaa.

Lähimarkkinoilla, kohtuullisen etäisyyden päässä, on kasvupotentiaalia ajatellen jo väestömäärää. Itämeren alueen EU-maissa asuu 147 miljoonaa ihmistä ja Venäjällä 143 miljoonaa. Asiakastuntemus on kuitenkin avainasemassa uusille markkinoille mentäessä, sillä makutottumukset ovat vahvasti kansallisia ja paikallisia. Vientituotteita on siksi kyettävä räätälöimään kullekin markkina-alueelle sopiviksi, mikä vaatii satsauksia tuotekehitykseen ja innovaatioihin. Elintarvikemyyntimme tärkeimmät kohteet löytyvät tällä hetkellä naapurista, Venäjältä, Ruotsista ja Virosta. Niihin suuntautuu viennistä noin 50 %. ETL:n arvioiden mukaan koko elintarviketeollisuuden ulkomaisen liiketoiminnan arvo oli vuonna 2006 noin 4,1 miljardia euroa – siitä pääosa Itämeren alueella. **Venäjän taloustilanteen ja ruplan heikkeneminen ovatkin selkeä uhka Suomen elintarvikkeiden viennille juuri tällä hetkellä.**

3.1.9 Innovaatioiden merkitys ruokasektorin tulevaisuudelle

Innovaatioiden merkitys korostuu ruokasektorin kilpailukykyä pohtineen EU:n korkean tason työryhmän raportissa. Useat ryhmän suosituksista kohdentuvat innovaatioiden edistämiseen, puhutaan mm. rahoituksesta, tutkimuksesta ja kehityksestä, markkinoillepääsystä, riskinarvioinneista, ekoinnovaatioista sekä tuotantotekniikkaan ja prosesseihin liittyvistä innovaatioista.

Valtioneuvosto antoi innovaatiopoliittisen selonteon eduskunnalle 2008. Selonteossa innovaatiotoimintaa ei pidetä itseisarvona, vaan sen tehtävänä on tukea talouskasvua ja kansantalouden myönteistä kehitystä, yhteiskunnan ja elinkeinorakenteen kestävää uudistumista sekä kansalaisten ja ympäristön hyvinvoinnin lisääntymistä.

Innovaatiotoiminnan tulevaisuutta muovaavat useat eri tekijät. Niihin kaikkiin liittyy yhteiskunnan ja talouden kannalta sekä uhkia että suuria mahdollisuuksia.

Kestävä kehitys. Kasvanut tietoisuus ilmastonmuutoksesta ja siihen liittyvistä uhkista on synnyttänyt paineen siirtyä ekologisesti kestävään tuotantoon ja kulutukseen. Painetta lisäävät raaka-aineiden ja energian niukkuus ja niiden jyrkästi nousseet hinnat.

Uudet teknologiat. Teknologian kehitys jatkuu kiihtyvällä nopeudella. Esimerkiksi tieto- ja viestintä-, bio- sekä nanoteknologioiden aloilla syntyy jatkuvasti tietoa ja tuloksia, jotka synnyttävät valtavan potentiaalín uusille sovelluksille ja vanhojen toimintojen uudistamiselle.

⁷⁶ Virolainen Meri, Yrjölä Tapani ja Pyykkönen Perttu 2007. Elintarviketeollisuus hakee kasvua ja kannattavuutta Itämeren alueelta. PTT-katsaus 2/2007.

Väestön ikääntyminen. Suomi on yksi ensimmäisistä maista, joka kohtaa työvoiman supistumisen. Nopea väestörakenteen muutos pakottaa Suomen nopeisiin tuottavuutta ja tehokkuutta parantaviin ratkaisuihin ja luo samalla edellytyksiä uusille innovaatioille.

Suomessa Sitran vetämä ERA-ohjelma⁷⁷, joka päättyi vuoden 2008 lopussa, korosti elintarvikesektorin innovaatioiden kaupallistamista. ERA toteutti ensin strategiaprosessin, jonka tavoitteena oli määrittää, mihin voimavaroja tulisi kohdistaa elintarvikesektorin globaalin kilpailukyvyyn vahvistamiseksi. Tämän jälkeen alalle laadittiin tutkimus-, kehitys- ja kaupallistamisstrategia – ”Suomi, kilpailukykyinen terveellisen ravitsemuksen huipposaaaja”. Siinä kilpailukyvyyn säilymisen nähtiin riippuvan ketjun tehokkuudesta, osaamisesta ja erikoistumisesta. Koska terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ravinnon avulla on nousemassa keskeiseksi maailmanlaajuiseksi teemaksi, nähtiin Suomella funktionaalisten elintarvikkeiden kehittäjänä tässä hyvä asema. Strategian lähtökohdaksi asetettiin kilpailukyvyyn ja kannattavuuden edistäminen terveellisten elintarvikkeiden avulla ja siten tavoitteeksi vahvistaa elintarvikesektorin mahdollisuuksia tuottaa terveellistä ruokaa kotimarkkinoille ja lähialueille, sekä vahvistaa funktionaalisten elintarvikkeiden kehittämistä ja globaalia kaupallistamista. Jotta tavoitteet voisivat toteutua, ERA totesi, että Suomen elintarvikealalle tarvittaisiin strategisen huipposaaamisen keskittymä, SHOK. Se on kuitenkin jäänyt tähän asti toteutumatta, koska yritykset ovat epäilleet siitä saatavan hyödyn merkitystä suhteessa vaadittaviin taloudellisiin panostuksiin.

Elintarvikealan yrityksistä merkittävää omaa tutkimustoimintaa on vain Valiolla. Muut yritykset toimivat usein yhteistyössä eri tutkimuslaitosten, kuten yliopistojen, maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen ja Valtion teknisen tutkimuslaitoksen kanssa. Tämän yhteistyön on arvioitu tiivistyneen ERA-ohjelman aikana. Perustutkimusta tehdään paljon myös yliopistoissa, joista tieto siirtyy esimerkiksi erilaisten kehittämisprojektien kautta yritysten käyttöön. Elintarvikealan tutkimusta rahoittaa merkittävällä panoksella myös TEKES. VTT kehittää uusia teknologioita ja prosesseja, joilla synnytetään uudenlaisia tuotteita ja tuotekonsepteja vastaamaan kuluttajien odotuksia. Uusia elintarvike- ja ravitsemusratkaisuja kehitetään mm. monitieteellisessä NUTRITECH-tutkimusohjelmassa. VTT:llä on myös suunnitteilla ruokasektorin tutkimushankkeista tietokanta, jonka kautta tieto olisi mahdollisimman monen toimijan käytettävissä.

Uutena ohjelmana on vuonna 2008 alkanut Tekesin vetämä Sapuska – Kansainvälistä liiketoimintaa elintarvikkeista, jonka budjetti on noin 35 miljoonaa euroa ja joka toimii vuoden 2012 loppuun. Ohjelma pyrkii rahoituksen ja muiden palvelujen avulla tukemaan elintarvikealan Pk-yritysten kasvua ja kansainvälistymistä. Siihen tarvitaan niin liiketoiminnan kehittämistä, tutkimus- ja kehitystyötä, innovaatioita kuin verkostoitumista.

3.1.10 Uuden tekniikan kehittyminen

Ruokasektoriin liittyvä tekniikka ja teknologia kehittyvät nopeasti. Moniin uusiin tekniikkoihin liittyy myös paljon kysymyksiä ja selvitettäviä asioita. Yksi tällainen asia on geenimuuntelun tuloksena syntyneiden kasvilajikkeiden käyttö, josta mielipiteet vaihtelevat laidasta laitaan. Keskustelua kannattaisi kuitenkin käydä laajemmista asioista – esimerkiksi siitä, miten kasvinjalostus pystyy osaltaan vastaamaan tulevaisuuden suuriin haasteisiin. Geenimuuntelu on yksi kasvinjalostuksen työkalu, mutta keskustelussa se on jättänyt taka-alalle kaiken muun kasvinjalostuksen alalla tarvittavan kehittämistyön.

Geenimuunneltujen kasvien kasvatuksella ja käytöllä elintarvikkeisiin ja rehuihin on Suomen ruokaketjussa puolustajansa ja vastustajansa. Kyse on tekniikasta, jota jo laajasti käytetään, mutta jonka kaikkia ympäristövaikutuksia ei esimerkiksi vielä tunneta ja siksi siihen liittyy varauksia. Asian tekee ongelmalliseksi myös se, että tästä tekniikasta ei vielä ole tullut julkishyödyke, jota julkisesti rahoitettu tutkimus maailmanlaajuisesti käyttäisi ja kehittäisi

⁷⁷ Sitra 2008. Elintarvike- ja ravitsemusalan tutkimus-, kehitys- ja kaupallistamisstrategia. Suomi – kilpailukykyinen terveellisen ravitsemuksen huipposaaaja.

uusia lajikkeita. Harvojen kaupallisten toimijoiden hallussa olevat patentoidut lajikkeet eivät välttämättä herätä viljelijöiden eivätkä kuluttajien luottamusta.

ISAAA:n tilastojen⁷⁸ mukaan vuonna 2008 GM-kasveja viljeltiin 25 maassa, yhteensä noin 125 miljoonalla hehtaarilla. Ala oli kasvanut noin 11 milj. hehtaarilla edellisvuodesta. Suurimmat viljelyalat löytyvät USA:sta (yli 60 milj. ha) ja sitä seuraavat selkeästi perässä Argentiina, Brasilia, Intia, Kanada, Kiina ja Paraguay ja muut maat. Euroopassa GM-maissia kasvatetaan ISAAA:n tilastojen mukaan Saksassa, Tshekissä, Slovakiassa, Puolassa, Portugalissa, Espanjassa ja Romaniassa. Tärkein GM-kasvi viljelyalan perusteella on maissi, sitä seuraavat puuvilla, soija, rapsi ja sokerijuurikas.

Euroopan Unionin alueella geenimuunnellut kasvit voivat päästä markkinoille vain, jos ne läpäisevät tiukan turvallisuusarvioinnin. Euroopan Elintarviketurvallisuusviraston EFSA:n tehtävänä on arvioida GM-tuotteiden mahdolliset riskit eläinten ja ihmisten terveydelle ja ympäristölle. GM-luvat myöntää sen sijaan komission ja jäsenmaat. EFSA:n rooli on antaa tieteellistä neuvontaa päätöksentekijöille. Heinäkuuhun 2008 mennessä EFSA oli arvioinut noin 30 hakemusta ja noin 35 uutta hakemusta oli työn alla. Tämän lisäksi käsittelyssä oli 10 vuotta aiemmin hyväksytyjen GM-tuotteiden hakemuksia uudelle 10-vuotiskaudelle. EFSA:lta on myös pyydetty lausuntoja tapauksissa, kun tietyt jäsenmaat tai niiden osat ovat kieltäneet GMO-kasvien viljelyn tai käytön alueellaan.

EU:n hyväksymiä muuntogeenisiä viljelykasveja saa viljellä jäsenmaissa yhteisölaainsäädännön perusteella. Ensimmäinen Suomessa viljelyyn soveltuva GM-lajike, tärkkelysperuna, odottaa EU:n hyväksyntää. Tähän mennessä Suomessa ei ole viljelty muuntogeenisiä kasveja. Meillä on valmistelussa laki rinnakkaiselosta GM-kasvien ja tavanomaisten lajikkeiden välillä. Se säätelee mm. mahdollisesta GM-kasvien ja tavanomaisten lajikkeiden sekoittumisesta aiheutuvasta korvausvelvollisuudesta. Jo voimassa oleva geenitekniikkalaki käsittelee muuntogeenisten lajikkeiden turvallisuutta sekä terveydellisiä ja ympäristövaikutuksia.

Suomi kannatti maaliskuun 2009 maatalousneuvossa käsiteltyä Hollannin aloitetta siitä, että jäsenmaat voisivat itse päättää, otetaanko EU:ssa hyväksytyt GM-lajikkeet kunkin maan alueella käyttöön. Tämä sallisi kansallisesti tehtävät päätökset GM-vapaudesta. Asiasta ei tehty ratkaisua neuvostossa vaan aloite asian toteuttamiseksi on komissiolla. Toinen käsittelyssä oleva asia on muuntogeenisyydestä vapaiden tuotteiden merkintä, joka helpottaisi kuluttajien valinnan tekoa. Komissiolta odotetaan tässäkin asiassa aloitetta.

Maa- ja metsätalousministeriössä on huhtikuussa 2009 valmistunut uusi geenimuuntelustrategia. Siinä todetaan mm. että muuntogeenisten organismien käytön ja tuotteiden markkinoinnin tulee perustua ennakkohyväksymismenettelyyn, jossa lupaa ei myönnetä, ennen kuin muuntogeenisen organismin käytön tuotteessa on osoitettu olevan turvallista ihmisille, eläimille ja ympäristölle.

Biotekniikkaa, mukaan lukien geeniteknologiaa, käytetään myös karjanjalostuksen työkaluna, esimerkiksi kotieläinten geenikartoituksessa. Tulevaa teknologiaa on myös sperman sukupuolilajittelu, mikä mahdollistaa vasikan sukupuolen valinnan.

EFSA⁷⁹ on äskettäin arvioinut myös nanoteknologian käyttöönotosta ruualle ja rehuille aiheutuvia turvallisuusriskejä. Nanoteknologialle on nähty monia käyttömahdollisuuksia ruoka- ja rehuketjuissa, esimerkiksi prosessoinnissa, ruuan laadun ja tuoreuden tarkkailussa, ruuan

⁷⁸ ISAAA 2009. <http://www.isaaa.org/resources/publications/briefs/39/executivesummary/default.html>; ISAAA = International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications

⁷⁹ EFSA 2009. The potential risks arising from nanoscience and nanotechnologies on food and feed safety. Http://efsa.europa.eu/EFSA/efsa_locale-1178620753812_1211902361968.htm

kanssa kontaktiin joutuviissa materiaaleissa, maun ja rakenteen säätelyssä ja ravinteiden imeytymisen säätelyssä. EFSA:n mielipiteen mukaan riskien arviointi on tehtävä tapauskohtaisesti, koska nanomateriaalien myrkyllisyydestä ja nykyisen tai tulevan käytön laajuudesta on vielä olemassa hyvin vähän tietoa. Koska asia on uusi, on lisäksi kehitettävä uusia testaus- ja arviointimenetelmiä, koska nykyisillä ei välttämättä päästä pureutumaan kaikkiin potentiaaliin ongelmakohtiin.

Tarve **uusille ruuan tuotanto- ja prosessointitekniikoille** on suuri, mihin vaikuttavat mm. tarve alentaa kustannuksia, vähentää kasvihuonekaasupäästöjä ja muita ympäristövaikutuksia sekä parantaa sektorin kilpailukykyä. Maataloustuotannossa haetaan ympäristöystävällisyyttä ja kustannussäästöjä mm. luomusta, IP-viljelystä, täsmälannoituksesta ja suorakylvöistä, roboteista ja automatiikasta ja tietotekniikasta, biokaasun tuotannosta sekä muista karjanlannan uusista käsittely- ja prosessointitavoista.

Kalankasvatuksessa haetaan koko ajan uusia viljeltäviä kalalajeja ja niille kasvatustekniikoita sekä keinoja torjua viljelyä uhkaavia tauteja ja loisia. Lisäksi erilaisilla innovaatioilla pyritään kehittämään kestäviä tuotantomenetelmiä, jotka soveltuvat sekä Suomeen että vientiin (esim. kylmän veden ympäristöystävälliset viljelytekniikat).

Jalostusteollisuuden puolella keskeisiä teknologiateemoja ovat uudet prosessointimenetelmät sekä logistiikkakulujen kuriin saaminen mm. tietotekniikan paremmilla sovellutuksilla, uudet pakkaustekniikat (mm. älypakkaukset, RFID-systeemit, biohajoavat pakkaukset, kierrätettävyys) ja pakkausmerkinnät, terveysvaikutteisten elintarvikkeiden komponenttien valmistus, bioprosessointi, nanoteknologia, uudet korkeapaine- ja pastörintitekniikat ja mittausmenetelmät sekä kokonaiset laatu – ja ympäristöjärjestelmät.

Myös kaupassa teknologinen kehitys on ollut nopeaa. Kaupan asiakaspalvelu monipuolistuu ja asiakkaisiin pidetään yhteyttä monikanavaisesti niin, että tuotteisiin tutustuminen, ostaminen ja jälkimarkkinointi tapahtuvat tilanteeseen sopivasti esimerkiksi myymälässä tai netin kautta. Eri kanavien kautta välitetään nykyistä enemmän tuotetietoa. Myymälässä asiakasta palvellaan uusilla teknisillä ratkaisuilla, kuten itsepalvelukassoilla.

Kaupan toimintaympäristö monimutkaistuu asiakkaiden tarpeiden sirpaloituessa ja tuotetarjonnan lisääntyessä. Tuotteisiin ja palveluihin liittyy yhä enemmän tietoa, jonka hallinta on keskeinen kilpailutekijä. Arvoketju tekee yhä enemmän yhteistyötä tiedon oikeellisuuden varmistamiseksi. Elintarvikeketjun läpinäkyvyys lisääntyy, esimerkiksi elintarvikkeiden ravitsemuksellisten ominaisuuksien, tuotanto-olosuhteiden tai ympäristöasioiden suhteen. RFID-tunnistustekniikka mahdollistaa tulevaisuudessa tuotetiedon ja jäljitettävyyden nykyistä paremman hallinnan. Lisäksi tuotestandardien merkitys kasvaa.

Samoin tulevaisuudessa myös turvallisuusasioiden merkitys kasvaa. Tähän kuuluu esimerkiksi maksamisen turvallisuus, kuten sirukortin käyttöönotto, ja myymäläturvallisuus.

Kaupan kansainvälistyminen etenee monin tavoin. Logistiikka- ja tiedonhallinta perustuu kansainvälisiin standardeihin, kuten EAN-koodi tai tiedonvälityksen standardeihin, kuten XML. Myös hankinnan standardit ovat jo kansainvälisiä, kuten Global Cap tai BRC.⁸⁰

LUVUN 3.1 YHTEENVETO

Keskeisimmät kansalliset ruokaketjun tulevaisuuskysymykset liittyvät ilmasto- ja ympäristöasioihin ja ruokaketjun vastuulliseen toimintaan yleisemminkin, alkutuotannon kannattavuuteen, kuluttajakentän sirpaloitumiseen, terveyden ja ravitsemuksen yhteyksiin, työvoiman riittävyyteen, innovaatioihin ja uuden tekniikan kehittymiseen ja käyttöönottoon Suomessa. Huolta aiheuttaa myös koko elintarvikesektorin ja erityisesti alkutuotannon suuri

⁸⁰ Päivittäistavarakauppayhdistyksestä saatuja tietoja.

riippuvuus tuontipanoksista, ml. tuontienergia ja valkuaisrehut. Tärkeä tulevaisuuskysymys kuuluu: mitkä ovat ne kotimaisten tuotteiden kilpailutekijät, joilla markkina-asetat pystytään säilyttämään kotimaassa ja myös viennissä; miten niitä voidaan vahvistaa ja miten niistä viestitään kuluttajille?

3.2 Kehitys EU:n tasolla ja sen heijastuminen Suomeen

Monet EU-tasolla tehdyt päätökset vaikuttavat ruokasektoriin ja erityisesti alkutuotantoon. EU:n yhteinen maatalouspolitiikka tulee muuttumaan uuden budjettikauden myötä vuoden 2013 jälkeen. Samoin yhteinen kalastuspolitiikka on valinkauhassa. Suunnittelu uuden budjettikauden varalle on alkanut, samoin on käynnissä valmistautuminen unionin laajenemiseen. Korkean tason työryhmä julkaisi maaliskuussa loppuraporttinsa EU:n elintarviketeollisuuden kilpailukyvyistä. EU omalta osaltaan valmistautuu myös joulukuussa käytäviin maailmanlaajuisiin ilmastokeskusteluihin.

Suomalaiset ruokaketjun toimijat ovat aktiivisia Euroopan-laajuisessa yhteistyössä ja voivat siten saada tietoa ja vaikuttaa omien kanaviensa kautta EU:ssa tehtäviin päätöksiin. Mainittakoon tässä yhteydessä mm. viljelijäorganisaatioiden kiinteät yhteydet COPA:n, joka on EU:n laajuinen tuottajajärjestöjen yhteistyöelin, Elintarviketeollisuusliiton linkit Euroopan Elintarviketeollisuusliitto CIAA:han ja vähittäiskauppa- ja päivittäistavaroiden valmistusyritysten yhteistyö esimerkiksi ECR Finlandissa (ECR = Efficient Consumer Response), joka on ECR Euroopan paikallinen yhdistys. Kaupan ala on myös organisoitunut Euroopan laajuisesti Eurocommerce-yhteistyön kautta. Suomen kuluttajajärjestöt ovat puolestaan aktiivisia Euroopan kuluttajajärjestössä - the European Consumers' Organisation.

3.2.1 Yhteisen maatalouspolitiikan ja kalastuspolitiikan uudistukset

EU:n yhteinen maatalouspolitiikalla (YMP) on juurensa vuoden 1957 Rooman sopimuksessa. Vuoden 1992 McSharryn johdolla tehty politiikkauudistus toi mukanaan suorat tuet ja vastaavasti hintojen alennukset. Ns. Agenda 2000-uudistus toi mukaan maaseutupilarin osaksi maatalouspolitiikkaa. Vuonna 2003 voimaan tullut, komissaari Fischlerin aikana tehty uudistus puolestaan painotti tukien irrottamista tuotannosta ja siirtymistä tilatukijärjestelmään. Syksyllä 2008 toteutettiin tämän uudistuksen terveystarkistus, ns. Health Check. Seuraava suuri uudistus on odotettavissa vuonna 2014, kun EU:ssa siirrytään uuteen budjetti- ja ohjelmakauteen.

Vuoden 2008 terveystarkistus

Marraskuussa 2008 maatalousneuvostossa saavutettiin kompromissi YMP:n välitarkastuksen sisällöstä. Siihen kuuluvat mm. velvoitekesannoinnin poisto ja maitokiintiöiden asteittainen lisääminen, kunnes ne poistetaan kokonaan vuonna 2015. Sopimukseen päästiin myös mukauttamismenettelystä, jossa varoja siirretään suorista tuista maaseudun kehittämistoimiin. Vaikka EU:n kokonaan rahoittamat tuet pääosin tulivatkin irrotetuiksi tuotannosta, jäi jäljelle kuitenkin mahdollisuus maksaa mm. lammaspalkkiot tuotantosidonnaisina. Lisäksi herkkien alueiden, kuten Suomen, maidon- ja naudanlihantuottajia voidaan auttaa sopeutumaan uuteen tilanteeseen tietyillä tuotantosidonnaisilla tuilla ja maaseudun kehittämistoimilla. Myös interventiojärjestelmää purettiin entisestään ja mm. sianlihan ja ohran osalta interventiot lasketaan nolnaan.

Terveystarkastuksessa päätettiin siis mm. maitokiintiöiden poistamisesta. Asia on noussut uudestaan keskusteluun kevään 2009 aikana, kun talouden taantuma on laskenut maidon kysyntää maailmanmarkkinoilla ja hinta siten laskenut. Valuuttakurssivaihtelut ovat heikentäneet Suomen maitosektorin kilpailuasemaa esimerkiksi suhteessa Ruotsiin. Myös Venäjän markkinoiden ja kysynnän heikkeneminen vaikuttaa maitosektorin kannattavuuteen Suomessa. EU:n komissio onkin ryhtynyt toimiin, kuten maitojauheen ja voin interventio-ostoihin markkinoiden vakauttamiseksi. EU:n maatalouskomissaari on kuitenkin ilmoittanut, ettei jo tehtyä maitokiintiöpäätöstä tulla muuttamaan.

Yhteinen maatalouspolitiikka vuoden 2013 jälkeen

Maatalouspolitiikkauudistuksen valmistelu on jo käynnistynyt niin jäsenmaissa kuin EU:n toimielimissä. Teema oli esillä jo maatalousneuvoston epävirallisessa kokouksessa Oulussa syksyllä 2006. Keskustelu jatkui vilkkaasti Ranskan pj-kaudella 2008. Asia oli esillä myös epävirallisessa neuvostossa Tshekissä toukokuussa 2009. Komission tiedonantoa politiikkavaihtoehdoista odotetaan vuonna 2010. Lakiesitykset annettaisiin vuonna 2011.

Epävirallisen maatalousneuvoston raportissa marraskuulta 2008 muistutetaan, että maatalous on yhteiskunnan kannalta keskeisimpiä asioita. Se osallistuu ruuan ja raaka-aineiden tuottamisen lisäksi luonnonvarojen säilyttämiseen, työpaikkojen luomiseen ja taloudellisen vireyden ylläpitoon sekä tarjoaa julkishyödykkeitä koko Euroopalle. Maatalouden monet tehtävät tekevät siitä tärkeän tulevaisuuden tekijän, joka osallistuu myös Lissabonin strategian tavoitteiden toteuttamiseen.

Neuvosto painottaa meneillään olevia maailmanlaajuisia trendejä, jotka tuovat uusia mahdollisuuksia maataloussektorille, mutta myös uusia haasteita, kuten:

- ruuan kysynnän globaali kasvu
- ruuan hintakehitykseen liittyvä epävarmuus
- tiukkenevat ympäristövaatimukset ja uudet terveysriskit, jotka vaativat tuotannon sopeuttamista
- ilmastonmuutoksen vaikutukset
- tarve vastata yhä tiukempiin standardivaatimuksiin, jotka ovat sekä haaste että mahdollisuus globalisoituvassa maailmassa
- tarve parantaa tuotteiden kilpailukykyä

Neuvoston mielestä EU:n on tarpeen säilyttää yhteinen ja riittävän kunnianhimoinen maatalouspolitiikka myös vuoden 2013 jälkeen. Tulevaisuuden YMP on kuitenkin nähtävä laajemmassa yhteydessä, jossa **kestävä kehitys, kilpailukyky ja globaali ruokatasapaino** ovat olennaisia osia. Maatalouspolitiikan tehtäviä tulevaisuudessa ovat mm.

- varmistaa sekä laadullinen että määrällinen tarjonta eurooppalaisille kuluttajille
- parantaa kilpailukykyä ja taloudellista elinvoimaa maaseutualueilla, niin maataloudessa kuin sen ulkopuolella, erityisesti innovatiivisilla sektoreilla, jotka liittyvät laatutuotteisiin ja uusiutuvien luonnonvarojen käyttöön
- osallistua maailman ruokatasapainon ylläpitoon ja kestävän maatalouskehityksen edistämiseen kehitysmaissa, joissa maataloustuotannon kaksinkertaistaminen on tarpeen maailman 9 miljardin suuruisen väestön ruokkimiseksi vuonna 2050
- säilyttää sopiva tasapaino maaseutualueilla; säilyttää maatalous ja sen moninaisuus koko Euroopassa mukaan lukien syrjäisimmätkin alueet ja edistää alueellista koheesiota niin, että taloudellinen toimeliaisuus ja työpaikat säilyvät myös maaseutualueilla, mikä on Lissabonin strategian mukaista
- varmistaa maataloustuotannon kestävyys ja sen osallistuminen kestäväan maaseutukehitykseen, erityisesti torjumalla ilmastonmuutosta ja parantamalla ympäristön tilaa tavoitteena sellainen maataloussektori, joka yhdistää talouden kilpailukyvyn ekologiseen kestävyuteen ja ottaa huomioon myös pienimuotoisen, paikallismarkkinoita palvelevan maataloustuotannon
- palkita maatalouden tuottamat julkishyödykkeet

Jotta nämä tavoitteet voitaisiin saavuttaa, tulevaisuuden YMP:n tulee ottaa huomioon kasvavat haasteet, jotka liittyvät ilmaston muutokseen, kuluttajien terveyteen ja ruuan turvallisuuteen ja talouteen. Sen tulee myös yhdistää innovaatioita, tutkimusta ja kehitystä entistä tuloksekkaammin sekä kasvattaa maatalouden tuottavuutta, energiatehokkuutta ja kykyä sopeutua ilmastonmuutokseen. Maatalouspolitiikan pitää myös taata tuotteiden vastaavuus kuluttajien toiveiden kanssa esimerkiksi ruuan turvallisuuden, eläinten hyvinvoinnin ja ympäristöstandardien osalta.

Dutch Council for Rural Areas kokosi tietoja **eri maiden näkemyksistä ja tavoitteista** yhteisen maatalouspolitiikan tulevaisuuden suhteen⁸¹. Niiden mukaan **Ranska** painottaa markkinoiden vakauttamisen työkalujen säilyttämistä, toimeentulon saamista enemmän hinnoista kuin tuista, mahdollisuutta tuotannosta irrotettujen tukien käyttöön jatkossakin, ympäristöasioiden integrointia maatilojen sertifiointijärjestelmiin, ruokaturvan varmistamista sekä tutkimuksen ja innovaatioiden edistämistä. **Iso-Britanniassa** kannatetaan tuista ja protektionismista vapaata maataloutta, jossa paino on ympäristö- ja maaseutuasioissa. Tilatuille ei haluta tukikatkoja ja suuremmat muutokset on ajettava sisään asteittain, ei kertamuutoksina. Kakkospilaria halutaan vahvistaa mm. lisäämällä modulaatiota. Varoja halutaan erityisiä luonnonarvoja edistävän maatalouden tukemiseen. **Ruotsin** lähtökohtana on markkinaorientaatio ja kuluttajalähtöisyys sekä säätelyn purku. Tuet tulisi irrottaa täysin tuotannosta ja keskeiselle sijalle nostettaisiin maatalouden tuottamat julkishyödykkeet. Maatalousbudjetin loppusummaa pitäisi pienentää. Kansallisen ja yhteisörahoituksen osuuksia pitäisi miettiä läheisyysperiaatteen ja budjettihallinnon toimivuuden näkökulmista.

Tshekin järjestämässä seminaarissa huhtikuussa 2009 käsiteltiin myös eri maiden lähtökohtia uudistukselle ja kokemuksia suorien tukien järjestelmistä. Keskustelun perusteella tukien historiallisten viitemäärien erot eri maiden välillä tulevat olemaan keskeisessä roolissa YMP-uudistukseen valmistauduttaessa.

Suomi julkaisi tavoitteitaan⁸² politiikkauudistuksen suhteen Tshekin pj-kauden epävirallisen ministerineuvoston alla toukokuussa 2009. Suomen lähtökohtana on, että tehokasta, eri tuotantoalueiden olosuhde-eroja tasoittavaa ja rahoituksellisesti yhteistä maatalouspolitiikkaa tarvitaan myös jatkossa. Yksi sen keskeisistä tavoitteista on monipuolisen maataloustuotannon säilyttäminen ja edistäminen kaikilla yhteisön alueilla. Nykyisenkaltaisen kahden pilarin rakenteen tulisi jatkua, mutta tavoitteena tulisi olla sekä YMP:n rakenteen että hallinnon yksinkertaistaminen. Ensimmäinen pilari kattaisi EU:n kokonaan rahoittaman tilatukijärjestelmän ja markkinatoimet ja toinen pilari yhteisrahoitetut maaseudun kehittämistoimet. Koko elintarvikeketjun kilpailukyvyyn säilyttäminen on tärkeää ja vaatii eri sektoreiden ja alojen politiikkatoimien yhteensovittamista. Yhteisön rahoitus maatalouteen ja maaseudun kehittämiseen tulee säilyttää nykytasolla.

Tilatuessa tulisi Suomen kannan mukaan pyrkiä alueelliseen tasatukimalliin kaikissa jäsenmaissa. Mahdollisuus tuotantosidonnaisiin tukiin tulisi säilyttää, vaikka pääpaino olisikin tuotannosta irrotetuissa tuissa, jotka nähdään korvauksena julkisten palvelujen tuottamisesta. Olisi myös tarpeen selvittää, voitaisiinko joitakin nykyisiä tukimuotoja eriyttää nykyistä enemmän erilaisten tilojen, kuten kotieläintilojen ja kasvinviljelytilojen, välillä.

Markkinoiden tasapainottamiseen pitäisi olla keinoja sellaisia poikkeustilanteita varten, joita aiheutuu mm. markkinoiden epävakauksesta ja sään ääri-ilmiöistä. Riskien hallintavälineiden kehittämistä pidetään myös hyvin tärkeänä. *De minimis*-tuen rajaa maataloudessa tulee nostaa hallinnon yksinkertaistamiseksi.

Epäsuotuisten alueiden määrittely (LFA) ja tuen taso tulisi määritellä maiden erityisolosuhteiden ja objektiivisten laskelmien perusteella. Ympäristötukijärjestelmää tarvitaan, mutta se vaatii kehittämistä, samoin kuin maaseudun elinvoimaisuuteen tähtäävät keinovalikoimat.

Markkinoiden parempaan toimintaan ja kaikkien ketjun toimijoiden tasavertaiseen neuvotteluasemaan on kiinnitettävä huomiota. Sisämarkkinoiden toimintaa häiritsemättömien kansallisten tukien käyttö tulee sallia jatkossakin.

Eläinten hyvinvointi, ruuan turvallisuus ja epidemioiden ehkäisy ovat myös tulevaisuudessa tärkeitä asioita. Samoin kuluttajalle on annettava mahdollisuus tiedonsaantiin tuotantotavoista

⁸¹ Saatavilla: www.rlg.nl/cap/introduction.html

⁸² Saatavilla: <http://www.mmm.fi/en/index/Publications/Brochures.html>

ja tuotteiden alkuperästä, tällöin keskeisiksi nousevat tuotteiden laatukysymykset ja jäljitettävyys.

Yhteinen kalastuspolitiikka muutoksessa

Ensimmäiset kalastusalaan koskevat yhteiset toimenpiteet EU:ssa ovat vuodelta 1970, jolloin kaikille EU-maiden kalastajille sovittiin yhtäläinen pääsy kaikkien jäsenmaiden vesille. Vuonna 1976 jäsenmaat sopivat merien luonnonvarojen koskevien oikeuksien laajentamisesta 12 meripeninkulmasta 200 meripeninkulmaan rannikosta. Ensimmäinen yhteinen kalastuspolitiikka syntyi 1983 ja vuonna 2002 se uudistettiin perusteellisesti. Uudistuksen takana oli tarve vahvistaa kestävä kehityksen elementtejä kalastuspolitiikassa sekä kehittää päätöksentekoa ja edistää johdonmukaisuutta eri politiikkalohkojen kesken.

Vuoden 2002 yhteisen kalastuspolitiikan tavoitteeksi asetettiin tehokkaan kalastustoiminnan edistäminen taloudellisesti kannattavalla ja kilpailukykyisellä kalastus- ja vesiviljelyalalla siten, että kalastajien ja kalankasvattajien kohtuullinen elintaso taataan ja että kuluttajien edut otetaan huomioon. Samalla kalastustoimien ympäristövaikutukset pyrittiin minimoimaan. Yhteisen kalastuspolitiikan rahoitus tulee Euroopan kalatalousrahastosta, jonka nykyisen ohjelmakauden kokonaisbudjetti on noin 3,8 miljardia euroa. Vuonna 2007 perustettiin EU:n kalastusvalvontavirasto valvomaan politiikan toimeenpanoa. Jäsenvaltioiden kesken on sovittu myös ns. suhteellisesta stabiilitetistä, joka muodostaa pohjan jäsenmaiden väliseen kalastuskiintiöjakoon.

Vuonna 2008 komissio aloitti seuraavan yhteisen kalastuspolitiikan uudistuksen, jota varten laadittiin ensin valmisteluasiakirja⁸³. Siinä todetaan mm. että kalastuskapasiteetti EU:n alueella on edelleen liian suuri suhteessa kestävä kalastuksen määrään – 30 % kalakannasta on niin ylikalastettu, että sen lisääntymiskyky on vaarantunut. Kapasiteetti on kasvanut liian suureksi ja sen mukana kalastuselinkeinojen kannattavuus on kärsinyt, koska valvonta on ollut tehotonta, sektoria on tuettu vahvasti, tekniikka on kehittynyt nopeasti ja kalastus on myös poliittisesti ollut hyvin herkkä asia. Jatkossa on varmistettava, että raportoimaton ja laiton kalastus vähenee ja että valmistellaan ja sitoudutaan pitkän aikavälin kalakantojen hoitosuunnitelmiin. Komission paperin mukaan elinkeinon on itse otettava vastuuta kestävästä kalastuksesta.

Komissio laati uudistuksesta myös keskusteludokumentin neuvostolle ja parlamentille huhtikuussa 2009⁸⁴. Asiaa käsiteltiin toukokuun 2009 maatalous- ja kalastusneuvostossa. Tavoitteena on, että politiikkauudistus tulisi voimaan vuonna 2013. Vesiviljelyn puolella niin ikään on valmistunut tiedonanto ja uusi konsultaatioasiakirja⁸⁵ ”Vesiviljelyn kestävä tulevaisuuden turvaaminen”, joita käsiteltiin huhtikuun ministerineuvostossa.

3.2.2 EU:n laajuiset näkemykset elintarvikesektorin tulevaisuudesta

Huhtikuussa 2008 EU:n komissio asetti komissaari Verheugenin johdolla korkean tason työryhmän pohtimaan EU:n elintarvikesektorin kilpailukykyä. Työn ensimmäiseksi tavoitteeksi asetettiin niiden tekijöiden ja trendien määrittäminen, jotka vaikuttavat Euroopan elintarvikesektorin kilpailuasemaan ja – kykyyn ja toiseksi tavoitteeksi suositusten muotoilu analyysin perusteella lyhyen ja keskipitkän aikavälin toimia varten. Työryhmän työ on jatkoa jo aiemmin tehdyille selvityksille: ”Competitiveness of the European Food Industry. An Economic and Legal Assessment” ja ”Promoting the Leadership of the Agro-Food Industry”.

⁸³ EC 2008. Reflections on further reform of the Common Fisheries Policy. Working Document September 2008.

⁸⁴ EC 2009. Vihreä kirja. Yhteisen kalastuspolitiikan uudistus. Kom(2009) 163. Saatavilla:

<http://ec.europa.eu/fisheries/reform/>

⁸⁵ Opportunities for the Development of Community Aquaculture. Saatavilla:

http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/governance/consultations/consultation_100507_en.htm

Alla on ensin vedetty lyhyesti yhteen kilpailukykyraportin tärkeimmät havainnot ja sitten käsitelty korkean tason työryhmän loppuraporttia, joka julkaistiin maaliskuussa 2009.

Euroopan elintarviketeollisuuden kilpailukyky – taloudellinen ja laillinen arvio 2007⁸⁶

Raportti arvioi Euroopan elintarviketeollisuuden kilpailukykyyn heikoksi vertailussa USA:han ja Kanadaan ja suunnilleen samalle tasolle Australian ja Brasilian teollisuuden kanssa. Melkoinen määrä maailman johtavista elintarvikeyrityksistä sijaitsee tästä huolimatta EU:n alueella. EU:n lainsäädäntö ei näytä vaikuttavan EU:n elintarviketeollisuuden kilpailukykyyn vertailussa USA:han. Kilpailukykyyn heikkous verrattuna USA:han ja Kanadaan saattaa johtua mm. pienemmästä yrityskoosta ja raaka-aineiden rajoitetusta saatavuudesta kiintiöjärjestelmien takia sekä väestön hitaammasta kasvusta, mikä vaikuttaa kysynnän kehitykseen.

Euroopan ruokateollisuus tuottaa 1,9 % koko EU:n talouden lisäarvosta ja 2,2 % työllisyydestä, usein maaseutualueilla. EU on myös maailman suurin ruokatuotteiden tuoja ja viejä. EU:n viranomaiset voisivat lisätä tukeaan Euroopan elintarviketeollisuudelle vientiä edistävien neuvottelujen ja muiden vastaavien toimien kautta.

Euroopan ruokateollisuuden vahvuus on työvoiman ja rahoituksen saannissa, avoimuudessa maailmanmarkkinoille päin ja avoimessa kilpailussa. Alueiden väliset kulttuurierot ja pienyritysten erot mahdollistavat erilaistumisen ja siitä saatavat hyödyt. Uusi teknologia ja kuluttajien mieltymykset erilaisten ja terveellisten tuotteiden osalta mahdollistavat erityistuotannon hyödyntämisen. Kaupan aseman vahvistuminen on uhka, jos ruokateollisuuden painoarvo samalla heikkenee. Poliittikatason uhkina nähdään raaka-aineen tuotantoa säätelevä politiikka ja kilpailua ehkäisevä yrityspolitiikka.

Toimintasuunnitelma EU:lle eli siirtymäsuunnitelma uuteen ruokatalouteen:

- **maatalouspolitiikan** ja **kauppapolitiikan** pitäisi tukea ruokateollisuutta ja mahdollistaa edullisen raaka-aineen saanti. Vauraille ulkomaiden markkinoille kohdistuvan kaupan edistäminen olisi hyödyllistä. YMP uudistuksen vaikutukset vapaamman kaupan tavoitteluun pitäisi selvittää.
- **yrityspolitiikan** pitäisi kannustaa rajojen ylittäviä yhteenliittymiä ja sulautumisia. Palveluille pitäisi olla todellinen yhteismarkkina. **Tietotekniikan** käyttöä pitäisi edistää, samoin e-hallinnon käyttöönottoa EU:n tasolla. E-bisneksen kehittäminen on erityisen tärkeää elintarviketeollisuudelle.
- EU:ssa tarvitaan parempaa ja yksinkertaisempaa **ruokalainsäädäntöä** ja komission pitäisi edistää toimia, jotka se on jo julkistanut, kuten itsenäisten laadunvalvontajärjestelmien vaikuttavuuden arviointeja, hallinnon kustannusten alentamista, teknisiä yksinkertaistuksia ja yhteissäätelyä. Julkisen ja yksityisen sektorin yhteinen aloite erilaisten itsevalvontajärjestelmien vähentämiseksi ja standardoimiseksi ja niiden julkinen tunnustaminen voisi olla tarpeen.
- **T&K-politiikan** näkökulmasta on paljon merkittäviä innovaatioita, kuten terveysasiat, ruuan mikroprosessointi, ruokaketjujen hallinta ja kuluttajiin liittyvät asiat, joita pitää viedä eteenpäin. Tärkeintä on saattaa pienyritykset yhteen muiden toimijoiden kanssa, kuten lääkealan, palvelujen ja tietotekniikan. "Ruokalaakso-idea" voisi edistää tiedonsiirtoa yliopistoista pienyrityksille.
- on olemassa tarve parantaa **innovaatioita** koskevaa dataa, tilastoja ja seurantaa (ainakin EU-tasolla) ja tuottaa myös mikrotason dataa.
- hallitusten tavoitteena tulisi olla **lainsäädäntöjen yhtenäistäminen** EU:n tasolla, samoin kuin laajemminkin, teollisuuden standardien edistäminen ja kilpailukykyä heikentämättömän yritys- ja kauppapolitiikan edistäminen

⁸⁶ EC 2007. Competitiveness of the European Food Industry. An Economic and Legal Assessment 2007.

EU:n korkean tason kilpailukykyryhmän loppuraportti⁸⁷

Ruokasektorin vuosituotannon arvo Euroopassa on yli 600 miljardia euroa. Raaka-ainetuotanto siirtyy yhä suurempiin yksiköihin maatalojen koon kasvaessa. Osuuskuntamuotoinen yrittäminen on tyypillinen piirre: osuuskuntayrityksiä EU-maissa on 26 000 ja niiden liikevaihto on yli 250 mrd. euroa. Kokonaisuutena elintarvikealan yrityksiä EU:n alueella on 310 000, jotka vaihtelevat pienistä toimijoista maailmanlaajuisiin yrityksiin. Ne työllistävät yhteensä noin 4,3 miljoonaa ihmistä, mikä on noin 13 % EU:n teollisuustyöpaikoista.

Tulevaisuuden toimintaympäristöön vaikuttavat useat kehityssuunnat. Paikalliset pienet kaupat joutuvat antamaan tilaa kansainvälisille kauppaketjuille ja siten kaupan vahvuus suhteessa jalostajiin ja tuottajiin kasvaa. Koko ruokasektorilla on käynnissä rakennesopeutus. Kuluttajien toiveet, jotka muuttuvat mm. tulokehityksen, ikärakenteen ja elämäntapojen myötä, ohjaavat kysyntää. Globalisaatio, kaupan vapauttaminen ja uusien markkinoiden avautuminen laajentavat mahdollisuuksia ja tuovat myös uusia haasteita. Teknologian kehitys – informaatiotekniikka ja biotekniikka mukaan lukien – johtavat uusien tuotantotapojen, tuotteiden ja tarjontaketjujen syntyyn. Ympäristökysymykset nousevat entistä tärkeämmälle sijalle. Tietotekniikka auttaa tuottavuuden lisäämisessä ja logistiikan järkiperäistämässä. Lissabonin ja Göteborgin sopimukset, jotka tähtäävät dynaamiseen, kilpailukykyiseen ja ympäristöllisesti kestäväan eurooppalaiseen talouteen, raamittavat myös elintarvikesektorin toimintaa.

Tuotekehitys ja teknologia tuovat sekä mahdollisuuksia että haasteita. **Mahdollisuuksina** nähdään ympäristöystävällisyys, uusien tuotteiden kehittäminen varakkaille ja ikääntyville asiakkaille sekä uudet keinot työvoimapulan haasteisiin vastaamiseen, ruuan hinnan pitämiseen kohtuullisena ja logistiikkakustannusten alentamiseen. **Haasteita** aiheuttaa mm. liian vähäisestä investoinneista tutkimukseen ja kehitykseen ja siten innovaatioiden vähäisestä syntymisestä. Riittävän ja osaavan työvoiman saanti voi myös osoittautua vaikeaksi. Uusi biotekniikka herättää kysymyksiä. Ruuan ja terveyden välisten yhteyksien selvittäminen ja uudet teknologiat voivat muuttaa ruokailutottumuksia. Pk-yritysten mahdollisuudet investoida tuotekehitykseen ja tutkimukseen ovat rajallisia. Eurooppalaiset ovat riski- ja ympäristötietoisia, eivätkä välttämättä heti hyväksy uutta teknologiaa. Siksi tuotteiden pakkausmerkinnät ja niiden lukutaidon opettaminen jo koulussa on tärkeää.

Tulevaisuuden visio on, että **eurooppalainen elintarviketeollisuus on maailman ykkösen kestävien, turvallisten, terveellisten ja korkealaatuisten sekä hinnaltaan kohtuullisten ruoka- ja juomatuotteiden tarjoajana**. Tähän tarvitaan mm. että sektoriin liittyvä lainsäädäntö tukee yritysten kehittymistä, samalla kuitenkin suojellen kuluttajia ja ylläpitäen luottamusta ruokasektoria kohtaan. Kuluttajille on myös tarjottava selkeitä tuotemerkintöjä ja informaatiota. Työryhmän visiona on varmistaa markkinoiden häiriötön toiminta ja huolehtia siitä, että eurooppalaiset tuotteet vastaavat kansainvälisiä standardeja. Raaka-aineen katkoton saanti on teollisuudelle elintärkeää ja tämä pitäisi ottaa huomioon myös maatalous- ja kalastuspolitiikkaa uudistettaessa. Kestävästä kehityksestä on myös huolehdittava, mutta varmistettava sen taloudellinen, ympäristöllinen ja sosiaalinen tasapaino.

Ruokaketjun eri osien välinen tasapaino on elintärkeää, jotta kaikki toimijat voivat menestyä taloudellisesti. Tulevaisuudessa myös työvoiman saatavuus, työmarkkinoiden toimivuus ja osaaminen ovat avaintekijöitä. Innovaatioiden roolia ei voi korostaa liikaa.

⁸⁷ EC 2009. High Level Group on the Competitiveness of the Agro-Food Industry 2008-2009. HLG.006, saatavilla: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/food/competitiveness/high-level-group/documentation/index_en.htm#h2-final-report-and-recommendations

Kilpailukykyryhmän loppuraportissa on eri toimijoille kohdennettuina 30 suositusta, jotka löytyvät tiivistettynä tämän raportin liitteestä 2.

3.2.3 EU:n sisämarkkinoiden toimivuus

Sisämarkkinat, jotka ovat maailman suurin yhtenäinen talousalue, ovat EU:n taloudellisen menestyksen kulmakivi. Niiden syventäminen ja kehittäminen vaativat yhtäältä uusia sääntöjä ja toisaalta jo olemassa olevien säädösten toimeenpanoa. Tavaroiden vapaa liikkuvuus on yksi EU:n yhtenäismarkkinoiden vapauksista. Tavaroiden liikkuvuutta sisämarkkinoilla koskeva valvonta poistettiin tammikuussa 1993, minkä jälkeen unionista tuli rajaton, yhtenäinen alue.

Viimeisimmän laajentumisen myötä EU:ssa on lähes 500 miljoonaa asukasta, joten sisämarkkina-alueen potentiaali on valtava. EU:n sisämarkkinoilla on myös Suomen ruokasektorin kannalta hyvin suuri merkitys Venäjän lisäksi. Suomen koko elintarvike- ja juomaviennistä vuonna 2007 kohdentui Tullihallituksen tilastojen mukaan EU-maihin noin 56 % ja EU:sta Suomeen tuotavien tuotteiden osuus oli noin 74,5 % kokonaistuonnistamme.

Ruuan turvallisuuden tason säilyttäminen on yksi sisämarkkinakysymys. Suomella on edelleen voimassa jäsenyysneuvottelujen yhteydessä saavutettuja poikkeuksia, kuten muuta EU:ta tiukemmat salmonellarajoitukset.

Ruuan turvallisuuden takaamiseksi EU on ottanut käyttöön ns. nopean hälytysjärjestelmän, joka kattaa kaikki elintarvikkeet ja rehut. Komission tehtävänä on toimittaa välittömästi järjestelmään jäsenvaltioista tulleet tiedot, jotka koskevat rajoituksia elintarvikkeiden tai rehun saattamisessa markkinoille tai niiden poistamista myynnistä tai elintarvikkeiden tai rehujen käytön säännöstelyä tai estämistä. Lisäksi tallennetaan tiedot, jotka koskevat EU:n raja-aseilla hylättyjä elintarvike- tai rehueriä.

Monet ruuan laatuun ja ihmisten terveyden suojeluun liittyvät standardit ja periaatepäätökset ovat EU:n alueella tiukempia kuin muualla maailmassa. EU:n yritysten kilpailukyvyn säilymisen kannalta olisi eduksi, jos samantasoisia standardeja voitaisiin ottaa käyttöön myös EU:n ulkopuolella. EU:n laajenemisen yksi haasteista on ollut saada uusien jäsenmaiden standardit samalle tasolle vanhojen jäsenmaiden kanssa, mikä on ollut sisämarkkinoiden toiminnan edellytys.

3.2.4 EU:n yhteinen ilmasto- ja energiapolitiikka

EU:n ilmasto- ja energiapaketissa (hyväksytty Euroopan Parlamentissa 17.12.2008) kasvihuonekaasupäästöjen vähennystavoitteeksi asetettiin 20 prosenttia vuoden 2005 tasosta vuoteen 2020 mennessä. Energiatehokkuutta tulee parantaa samoin 20 % ja uusiutuvan energian osuus on nostettava 20 prosenttiin energiankulutuksesta, liikennesektorin energiasta vähintään kymmenesosa on oltava uusiutuvaa. Tavoitteena on mahdollisimman ympäristöystävällinen bioenergian tuotanto. Päästöleikkausten toteuttamisessa keskeinen työkalu on päästökauppa. Sen periaatteiden mukaisesti teollisuuslaitokset, jotka ylittävät niille myönnettyt päästokiintiöt, joutuvat hankkimaan lisäoikeuksia markkinoilta. Uusi päästökauppajärjestelmä on voimassa vuosina 2013 - 2020. Jäsenmaiden kesken sovitun taakanjakoperiaatteen mukaan Suomen tulee leikata vuoteen 2020 mennessä 16 % vuoden 2005 kasvihuonekaasupäästöistä päästökaupan ulkopuolisilla aloilla, kuten liikenteessä, rakentamisessa ja maataloudessa⁸⁸.

⁸⁸ Euroopan Parlamentin lehdistötiedote 17.12.2008: EP sinetöi ilmasto- ja energiapaketin.

Komission valkoinen kirja ilmastonmuutoksesta esiteltiin 1.4.2009⁸⁹. Sen liitteeksi komissio valmisti erillisen työdokumentin maatalouden ja maaseudun ilmastonmuutoshasteista. Siinä todetaan maatalouden tarve sekä torjua että sopeutua ilmastonmuutokseen. Tähän tarvitaan jatkuvasti kehittyvä ja kattava keinovalikoima, jotta säilytetään EU-maatalouden kilpailukyky ja joustavuus ja siten mahdollisuus tuottaa hyvälaatuisia elintarvikkeita ja ympäristö- ja maisemapalveluja. Ilmastonmuutos tuo uusia haasteita myös ruokaturvan varmistamiselle. Komissio korostaa tarvetta identifioida haavoittuvat alueet ja sektorit, kohdistaa tukea maataloustutkimukselle ja uusien menetelmien testaamiselle, lisätä tietoisuutta ongelmista, parantaa kastelujärjestelmiä ja luoda uusia riskien ja kriisien hallintamenetelmiä.

Ilmaston lämpeneminen vaikuttaa hyvin eri tavoin Euroopan eri osiin. Välimeren alueen, Balkanin ja Etelä-Euroopan ja eteläisen Keski-Euroopan kuivuminen siirtää tuotantoa selkeästi pohjoisemmaksi. Tällä tulee olemaan väistämättä vaikutuksensa myös tulevaisuuden yhteiseen maatalouspolitiikkaan.

3.2.5 EU:n laajeneminen ja tulevat rahoituskehdykset

Mitä todennäköisimmin EU ottaa uusia jäsenmaita tarkastelujaksona vuoteen 2020 mennessä. Suomella on avoin lähestyminen laajentumiseen: uusia jäseniä voidaan ottaa sikäli kun maiden jäsenyyuskriteerit täyttyvät. EU:n jäsenyyshandidaattien listalla ovat Kroatia, Makedonia ja Turkki ja potentiaalisten jäsenkandidaattien listalla Albania, Bosnia-Hertsegovina, Montenegro, Serbia ja Kosovo. EU:n komission tiedonanto marraskuulta 2008⁹⁰ käsittelee vuosien 2008 - 2009 laajentumisstrategiaa. Tiedonannossa käsitellään eri maiden edistymistä eri sektoreilla sekä vielä edessä olevia muutoshasteita. Ruokasektoria ajatellen suurimmat ongelmat lähes kaikissa maissa liittyvät ruuan turvallisuuteen, eläinlääkintään, kasvitautilien torjuntaan ja eläinten hyvinvointiin. Niissä on vielä paljon työtä alkaen lainsäädännöstä ja sen toimeenpanosta.

Sillä, mitä tapahtuu Norjan ja Islannin mahdollisen jäsenyyden kanssa, on merkitystä erityisesti yhteisen kalastuspolitiikan tulevaisuudelle. Niiden jäsenyyden myötä EU:n kalastuksen painopiste siirtyisi selkeästi nykyistä pohjoisemmaksi.

EU:n tulevat rahoituskehdykset vuosille 2013 - 2020 alkavat hahmottua vasta vuonna 2011, kun komissio antaa asiasta oman esityksensä. Vuoden 2009 syksyllä on odotettavissa komission kertomus nyt voimassa olevien kehysten tarkastelusta, joka on ollut meneillään syksystä 2007. Tämä luo osaltaan pohjaa uuden kehyskauden suunnitelmille. Nykyisen kehdyksen aikana (2007 - 2013) maatalouden suorien tukien ja markkinamenojen osuus kehdyksistä on 33,9 % ja maaseudun kehittämisen 9 %. Kehdykset vuosille 2007 - 2013 ovat noin 1,03 % EU-maiden yhteenlasketusta BKT:stä, mutta käytännössä toteutunut budjetti on usein jäänyt matalammalle tasolle, esimerkiksi vuonna 2007 se oli noin 0,86 % BKT:stä. Eri jäsenmaiden suhtautuminen tulevaisuuden kehdyksiin riippuu mm. siitä, ovatko ne nettomaksajia vai - saajia vai mahdollisesti vuorotellen saajia ja maksajia. Maatalousbudjetin leikkaamisen takana on ollut joukko maita, mutta keskustelun sävy on jonkin verran liehtynyt ruokakriisi-, ilmastonmuutos- ja energian hintakeskustelun myötä. Suomen vuonna 2007 saamista EU-tuloista 68 % oli maatalouteen ja maaseutuun kohdistuvia tuloja ja Suomen nettomaksu EU:lle oli 172 miljoonaa euroa⁹¹.

Suomenkin maatalouden kannalta keskeinen asia tulevaisuudessa on mm. miten unionin laajeneminen, budjettikehdykset ja maatalouden/maaseudun osuus rahoituksesta kehdyvät. Vuonna 2007 Suomen maatalouden tuotoista 43 % oli erilaisia maataloustukia, joten budjetin maatalouskohdennuksella on suuri merkitys elinkeinolle.

⁸⁹ EC 2009. White Paper: Adapting to Climate Change. Towards a European Framework for Action. Com (2009) 147/4

⁹⁰ EC 2008. Enlargement Strategy and Main Challenges. COM 2008 (674) final.

⁹¹ Tiedot peräisin EU:n komission nettisivuilta.

3.2.6 Elintarvikkeiden hintakehitys Euroopassa

Komission tiedonannossa 9.12.2008⁹² todetaan, että maataloustuotteiden hinnannousu 2007 johtui useista rakenteellisista ja tilapäisesti vaikuttavista tekijöistä. Vaikka hinnat laskivat tarjonnan lisääntyttyä, **on maailmantalouden epävarman tilanteen takia syytä jatkossakin varautua hintaheilahtelujen uusiutumiseen.** Keskipitkällä aikavälillä on odotettavissa tuottajahintojen hidasta nousua. Koko EU:n alueella tapahtunutta kuluttajahintojen nousua ei voi selittää vain tuottajahintojen nousulla, koska raaka-aineen hinnan osuus monien tuotteiden hinnoissa on pieni. Muut tekijät, kuten energian, työn ja kuljetusten ym. kustannusten hinnan nousu vaikuttavat huomattavasti enemmän⁹³. Syyskuun 2008 vertailussa kuluttajahintojen vuosinousu oli suurin Iso-Britanniassa (yli 11 %) ja toiseksi suurin Suomessa (noin 10 %)⁹⁴. Keskimääräinen nousu vanhoissa EU-maissa oli maltillisempaa kuin uusissa jäsenmaissa. Helmikuun 2009 tiedon mukaan kuluneen vuoden aikana ruuan hinta Suomessa nousi eniten kaikista EU-maista⁹⁵, mihin vaikutti myös se, että hinnankorotukset alkoivat Suomessa vasta 2008 alussa noin 4 kuukautta muita EU-maita myöhemmin.

Komission tiedonanto painottaa maataloustuotannon tarvetta reagoida markkinasignaaleihin nykyistä paremmin. Tämä tapahtuisi mm. kasvattamalla markkinasuuntautuneisuutta ja varmistamalla riittävät turvaverkot, joilla voidaan puuttua vakaviin markkinahäiriöihin. Maailman talouden alamäen aikana on erityisen tärkeää analysoida, miten ruokaketjujen toimintaa voitaisiin tehostaa ja ymmärtää mekanismeja, joilla tuottaja- ja kuluttajahinnat kytkeytyvät toisiinsa. Tarve toiminnan tehostamiseen ja kilpailukyvyyn parantamiseen on ilmeinen. Elintarvikeketjun eri osien välillä on epäsuhtaa neuvotteluvoimassa, erityisesti alkutuotannon suhteessa ketjun muihin osiin. Vähittäiskauppaa hallitsevat suuret, osin ylikansalliset ketjut ja keskittymistä tapahtuu myös jalostusportaassa ainakin tietyissä tuotteissa (esimerkiksi sokeri, maito). Vaikka keskittymisellä voidaan saavuttaa mittakaavaetuja, on pidettävä huoli myös kilpailun säilymisestä. Toiminnan tehostamisen tavoitteena on oltava **tuottajien kohtuullinen tulotaso, kilpailukykyinen teollisuus ja kilpailukykyiset hinnat sekä kuluttajille parempi valikoima, halvemmat hinnat ja korkea laatu.**

Koko ketjun kilpailukyvyyn edistämiseksi tarvitaan komission tiedonannon mukaan aloitteellista kilpailukyky politiikkaa. Lisäksi on varmistettava, että eri tasoilla sovelletaan kilpailu- ja kuluttajansuojasääntöjä johdonmukaisesti. Elintarvikeketjun toimintaa koskevaa säätelyä niin kansallisella kuin EU-tasolla on voitava tarkastella kriittisesti. Lisäksi pitää parantaa tiedonkulkua eri toimijoiden välillä, jotta esimerkiksi hintatieto olisi kaikkien ulottuvilla. Koska osa maataloustuotteiden hintapiikistä on pantavissa keinottelun syyksi, on pohdittava, miten tulevaisuudessa voidaan puuttua haitalliseen keinotteluun. Lisäksi ruuan maailmanlaajuisen tarjonnan ja kysynnän tasapainottamiseksi tarvitaan panostusta maataloustutkimukseen, innovaatioihin sekä markkinoiden avaamiseen.

EU:n komission teettämien selvitysten⁹⁶ mukaan maatalouden tuottajahintojen ja tuotantokustannusten muutosten lisäksi kuluttajahintojen muutoksia selittävät myös muut makroekonomiset tekijät sekä kilpailun aste ruokaketjussa, säädösympäristö, palkkakehitys sekä verokohtelu. Kuluttajahintojen nousussa ja laskussa on usein havaittavissa epäsymmetriaa: nousu tapahtuu yleensä helpommin ja nopeammin kuin lasku tuottajahintojen

⁹² Komission tiedonanto Euroopan Parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle: Elintarvikkeiden hinnat Euroopassa.

⁹³ Suomen Elintarviketeollisuusliiton arvion mukaan teollisuuden tuotantokustannukset kohosivat vuonna 2008 keskimäärin 13 prosenttia.

⁹⁴ Tilastokeskuksen Ilkka Lehtisen luento Maailman Ruokapäiväseminaarissa 16.10.2008

⁹⁵ YLE uutiset 24.2.2009, saatavana http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2009/02/ruuan_hinta_kallistuu_edelleen_564786.html

⁹⁶ EC 2008. The functioning of the food supply chain and its effects on food prices. Working Paper SEC (2008) 2972.

muuttuessa. Tästä hyvä esimerkki on Suomessa jatkunut elintarvikkeiden hinnannousu vielä vuoden 2009 alussa, vaikka esimerkiksi viljojen tuottajahinnat olivat lähteneet laskuun jo vuoden 2008 huhtikuussa. PTT:n maaliskuun lopun arvion⁹⁷ mukaan ruuan hinnan nousu Suomessa pysähtyy tänä vuonna ja kääntyy lokakuussa laskuun alv:n alenemisen seurauksena. Euroopassa elintarvikkeiden hintojen nousu tasaantui elokuussa 2008, kun Suomessa käänne ajoittui vasta helmi-maaliskuulle 2009.

LUVUN 3.2 YHTEENVETO

EU laajenee, silti sen budjetti ei tulle merkittävästi kasvamaan eikä myöskään maatalouden osuus kokonaisbudjetista. Siten on luultavaa, että EU:sta tulevat maataloustuet eivät kasva ja kansallisten tukien käyttömahdollisuudet ovat jatkossakin neuvottelujen varassa. Suomen jakaminen 141- ja 142-artikloiden mukaisiin tukivyohtykykeisiin aiheuttaa enenevästi kansallisia ongelmia ja asia vaatii ratkaisuja. Ilmastokysymykset, kuluttaja-asiat, globaali ruuan riittävyys, maaseudun kehittäminen ja maatalouden tuottamat julkishyödykkeet nousevat merkittäviksi teemoiksi yhteisen maatalouspolitiikan uusimisen yhteydessä. Elintarvikesektorin kilpailukyvyyn varmistamiseen on kiinnitetty huomiota myös EU:n tasolla ja korkean tason työryhmän suositukset odottavat toteuttamista. Sisämarkkinoiden vahvistuminen tarkoittaa myös kovempaa kilpailua EU:n sisällä niin raaka-ainetuotannon kuin valmiiden tuotteiden kohdalla.

⁹⁷ PTT 2009. Ruuan hinnan nousu taittuu. Lehdistö tiedote 31.3.2009

3.3 Globaalit prosessit

Maailmanlaajuiset muutokset vaikuttavat ennemmin tai myöhemmin myös Suomeen. Uusiutuvien ja uusiutumattomien luonnonvarojen riittävyys ja jakautuminen, väestönkasvu, nälkä, kehityserot maiden välillä, maailman talouden kehitys ja kauppajärjestelyt sekä erityisesti ilmastonmuutos vaativat kannanottoa ja toimia myös Suomelta. Brittitutkijoiden ryhmä raportoi helmikuussa 2009, että maailman ruokajärjestelmä joutuu lähivuosikymmeninä paineen alaiseksi seitsemän tekijän yhteisvaikutuksesta. Ne ovat väestönkasvu, muutokset ruokatottumuksissa, energian saatavuus ja hinta, maatalousmaan määrä ja laatu, veden saatavuus, maatalouden työvoimakysymys ja ilmaston muutos. Näiden yhteisvaikutukset synnyttävät esteitä ruuan tuotannon lisäämiselle, jos mitään ei tehdä. Vaikutukset eivät koske vain kehitysmaita, joissa ne koetaan raskaimmin, vaan myös kehittyneitä maita, joissa odotukset yhä runsaammasta ja halvemmasta ruokatarjonnasta voivat tutkijoiden mielestä osoittautua perusteettomiksi⁹⁸.

3.3.1 Maailman ruuantuotantopotentiaali

Maailmassa on käytössä maatalousmaata noin 1.9 miljardia hehtaaria, josta kolmasosa viljelykäytössä ja 2/3 pysyvinä laitumina ja niittyinä. Viljelysmaasta osa häviää joka vuosi aavikoitumisen, suolaantumisen, eroosion, muun pilaantumisen ja rakentamisen takia. Henkeä kohti laskettu viljelymaa maailmassa on laskenut vuoden 1960 1,5 hehtaarista vuoden 2003 0,79 hehtaariin. Arviot vielä viljelyyn otettavissa olevasta maasta vaihtelevat suuresti – 300 miljoonasta 900 miljoonaan hehtaariin - keskeinen kysymys on, kuinka paljon nyt metsäpeitteen alla olevaa maata voidaan raivata viljelykäyttöön ilman merkittäviä ilmasto- ja vesitalousvaikutuksia. Erityisesti Keski-Aasiassa ja Venäjällä on alueita, jotka ovat aiemmin jääneet pois viljelykäytöstä, mutta jotka olisivat otettavissa takaisin viljelyyn. Maapotentiaalia löytyy myös latalaisesta Amerikasta ja Saharan eteläpuolisesta Afrikasta, sikäli kun ilmastonmuutoksesta johtuva kuivuminen ei tee niitä viljelykelvottomiksi. Kaikkiaan viljelykelpoisen maan osuus maapallon maapinta-alasta noin 13 prosenttia.

Maatalousmaan käytön ja tuotannon kannalta keskeinen tekijä on Kiina, jossa on maailman väestöstä noin 20 %, mutta maailman viljelysmaa-alasta vain 10 %. Siten Kiinassa asukasta kohti viljelymaata on vain noin puolet siitä kuin maailmassa keskimäärin. Kiinan maakysymys vaikuttaa maailman maataloustuotannon tulevaisuuteen, kun omasta tuotannosta puuttuvaa osaa – erityisesti eläinten rehuja - joudutaan yhä enenevästi ostamaan ulkomailta. Kiina on myös osoittanut kiinnostusta viljelymaiden hankintaan oman alueensa ulkopuolelta sekä ruuan, rehun että bioenergian saannin varmistamiseksi. Kiinnostusta erityisesti Afrikan maiden maatalousmaata kohtaan ovat osoittaneet monet muutkin, kuten Arabimaat, Intia ja Etelä-Korea sekä yksittäiset yritykset. Sopimuksia on jo tehty miljoonista hehtaareista⁹⁹.

Metsät kattavat noin 30 % maapallon pinta-alasta. Vuosina 2000 - 2005 metsiä hävisi vuodessa noin 13 miljoonaa hehtaaria (0.18 % metsäalasta), josta suurimmat häviöt tapahtuivat Brasiliassa, Indonesiassa ja Venäjällä¹⁰⁰. Metsien häviämisen kaikkia vaikutuksia maapallon vesitalouteen ja vapautuvan hiilidioksidin määrään ei vielä edes ymmärretä.

Maailman vesivaroista 2.5 % on makeaa vettä, josta suurin osa on jäätyneinä napa-alueilla. Kolmasosa makeasta vedestä on pohjavettä ja vain 0.26 % on joissa ja järvissä. Maailmanlaajuisesti käytetystä vedestä 69 % kuluu maataloudessa, 23 % teollisuudessa ja 8 % kotitalouksissa. Esimerkiksi kananmunakilon tuottamiseen on laskettu tarvittavan 12 000

⁹⁸ Ambler-Edwards Susan et al. 2009. Food Futures: Rethinking UK Strategy. A Chatman House Report. 2009.

⁹⁹ Von Braun Joachim and Meinen-Dick Ruth 2009. Land "Grapping" by Foreign Investors in Developing Countries: Risks and Opportunities. IPFRI Policy Brief 13, April 2009. Saatavilla: <http://www.ifpri.org/pubs/bp/bp013.asp#read>

¹⁰⁰ Tiedot peräisin FAO:sta. Saatavilla: www.greenfacts.org/en/forests

litraa vettä ja vehnäkilon 1 500 litraa. Viljelystä maasta kastellaan noin 15 % ja 85 % viljelystä on siten sateenvaraista¹⁰¹. Veden riittävyys tulee olemaan lähes öljyn riittävyyden veroinen kysymys tulevina vuosina. On arvioitu, että jos makean veden käytettävyyden on jossakin maassa alle 1 500 kuutiota per asukas/vuosi, tulee maasta ruuan suhteen tuontiriippuvainen. Tällä hetkellä tähän ryhmään kuuluu noin 20 maata ja vuoteen 2030 mennessä 14 uutta maata. Maailmanpankin varapresidentti Ismael Serageldin totesi jo vuonna 1995, että jos 1990-luvun sodat käydään öljystä, seuraavalla vuosikymmenellä sodat käydään vedestä. Jos pohjavesivarojen käyttö ylittää niiden uusiutumisen tahdin, on saavutettu ns. vesihuippu, jolloin makean veden varat alkavat pienentyä selvästi.

3.3.2 Kysynnän ja tarjonnan muutokset

Maailman nälkätilanne

FAO:n tilastojen¹⁰² mukaan nälästä kärsii 963 miljoonaa ihmisistä: lukumäärä kasvoi 40 miljoonalla vuonna 2008. Nälkäisistä 907 miljoonaa on kehitysmaissa, eniten Intiassa, Kiinassa, Kongon Demokraattisessa Tasavallassa, Bangladeshissa, Indonesiassa, Pakistanissa ja Etiopiassa. YK:n ensimmäisen vuosituhattavoitteen saavuttaminen näyttää yhä vaikeammalta.

Kaksi kolmasosaa nälkäisistä asuu Aasiassa, mutta suhteellisesti eniten nälkäisiä on Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, noin kolmasosa väestöstä. Konfliktit lisäävät yleensä suoraan nälkäisten määrää, mikä on selvästi nähtävissä mm. Kongossa, Irakissa ja Afganistanissa. Jotta vuonna 1996 asetetut maailman ruokakokouksen tavoitteet nälkäisten määrän puolittamisesta saavutettaisiin, olisi vuoteen 2015 mennessä nälkäisten määrää saatava laskemaan lähes 500 miljoonalla.

Nälkä ei johdu pelkästään ruuan puutteesta vaan myös sen epätasaisesta saatavuudesta ja ihmisten heikosta ostovoimasta. Ruuan tuotannon lisääminen on silti välttämätöntä ja sitä varten tarvitaan erilaisten rakenteiden parantamista, kuten maanhallintakysymyksen ratkaisua, perusinfrastruktuuria, koulutusta, tutkimusta, neuvontaa, hyvää hallintoa, naisen aseman vahvistamista ja markkinoiden toiminnan parantamista.

Vaikka ruuan hinnat ovat laskeneet huipustaan, ei ruokakriisi ole väistynyt köyhimmissä maissa. FAO:n laskema ruuan hintaindeksi oli yhä 28 % korkeammalla lokakuussa 2008 kuin samaan aikaan 2006. Siementen ja lannoitteiden hinnan kaksinkertaistuttua vuodesta 2006 pienviljelijöillä ei ole varaa lisätä tuotantoaan. Kehittyneiden maiden maatalous voi kuitenkin reagoida tuotteista saataviin parempiin hintoihin lisäämällä tarjontaa ja siten kehittyneiden maiden viljantuotannon kasvuksi arvioitiin noin 10 % vuonna 2008. Monet kehitysmaat kärsivät kaksoistaakasta siinä, että osa niiden kansalaisista kärsii nälästä, osa liikalihavuudesta. Nämä kaksi ovat vielä yhteydessä toisiinsa siten, että tutkimukset ovat osoittaneet sikiökauden aliravitsemuksen johtavan helposti aikuisiän liikalihavuuteen. Kaiken kaikkiaan maapallolla lasketaan olevan vakavasta ylipaino-ongelmasta kärsiviä ihmisiä jopa enemmän kuin nälästä kärsiviä.

Mitä maailman ruokaturvan parantamiseksi pitäisi tehdä? Ensisijaista on, että maatalouden ja kalatalouden ja koko elintarviketalouden paino nousee köyhimpien maiden omissa kehitystavoitteissa. Mutta myös kansainvälinen apu on välttämätöntä. Maatalouteen kohdistuu kansainvälisestä kehitysrahoituksesta vain alle neljä prosenttia. Esimerkiksi Saharan eteläpuolisen Afrikan maatalouden kehittämiseen tarvittaisiin ulkopuolista apua noin 8 miljardia dollaria vuodessa nykyisen 1 – 2 miljardin asemesta¹⁰³. Euroopan unioni teki

¹⁰¹ Vesitalouden verkkokirja TKK. Saatavana: www.water.tkk.fi/wr/kurssit/verkkokirja/vesivarat.html#vesivarat

¹⁰² <http://www.fao.org/news/story/en/item/8836/icode/>

¹⁰³ Achieving the Millennium Development Goals in Africa: Recommendation of the MDG Africa Steering Group June 2008. Saatavilla: www.mdgafrica.org/media_kit/mdg%20africa%20summary-English.pdf

marraskuussa 2008 päätöksen kertaluonteisesta yhden miljardin euron siirrosta maatalousbudjetista kehitysbudjettiin, joka kohdennettaisiin erityisesti ruokakriisiin liittyvien ongelmien hoitoon kehitysmaissa. Maatalouden kehittämällä on Suomen kehitysyhteistyöbudjetissa ollut viime vuosina varsin pieni osuus, jonka kasvattamiseen olisi sekä syytä että mahdollisuuksia.

Maailman väestönkasvuskkenaariot vuoteen 2020

Vuoden 2007 aikana maailman väestö kasvoi 79,4 miljoonalla ihmisellä. Väestönkasvun huippua odotetaan vuodelle 2011, jolloin väkimäärä kasvaisi 80,9 miljoonalla. Vuonna 2020 väkimäärä olisi 7,66 miljardia ja vuonna 2030 8,37 miljardia. Nopeinta kasvu on kehitysmaissa ja osassa teollisuusmaita on tuohon mennessä siirrytty negatiiviseen kasvuun¹⁰⁴. Alla olevasta taulukosta näkyy ennuste kymmenestä väestömäärältään suurimmasta maasta vuonna 2020.

Taulukko 5. Väestömäärältään 10 suurinta maata vuonna 2020¹⁰⁵

Maa	Väestö
1 Kiina	1,430,532,735
2 Intia	1,362,053,154
3 USA	336,031,546
4 Indonesia	267,532,450
5 Brasilia	222,607,506
6 Pakistan	212,988,986
7 Bangladesh	189,861,451
8 Nigeria	182,344,492
9 Venäjä	132,242,117
10 Meksiko	124,653,623

Joidenkin ennusteiden mukaan Intian arvioidaan ohittavan Kiinan väestömäärän seuraavan 25 vuoden aikana. Väestön kasvu aiheuttaa paineita luonnonvarojen käytölle. Jos viljelty maa-ala ei kasva, on hehtaaria kohti tuotettava entistä enemmän satoa, mikä puolestaan kuluttaa enemmän vesivaroja ja muita resursseja. Väestönkasvu on johtanut myös siihen, että vaikka maailman kokonaisviljasato on kasvanut tasaisesti, henkeä kohti tuotettu viljamäärä on alentunut vuoden 1984 huipusta – 342 kg/asukas – vuoden 2006 302 kiloon.

USA:n väestönlaskentatoimiston ennusteen mukaan Suomen väkimäärän ennakoidaan kääntyvän laskuun vuosien 2015 ja 2025 välisenä aikana. Suomen omien ennusteiden¹⁰⁶ mukaan väestömäärä kasvaa edelleen ja on vuonna 2020 5 547 000 henkeä, joista yli 65-vuotiaiden osuus on lähes neljännes (23 %). Maahanmuutolla on merkitystä väestöennusteiden toteutumisen kannalta.

Tarjonnan muutokset

Kun otetaan huomioon mm. väestönkasvu, nykyinen nälkäisten määrä, rehujen ja bioenergian kasvava tarve ja ruokatottumusten muutokset, on FAO:n arvioiden mukaan maailman maataloustuotannon kasvettava selvästi, jopa kaksinkertaistuttava vuoteen 2050 mennessä. Viljojen kohdalla on arvioitu, että vuonna 2030 tuotannon tulisi olla 2 680 miljoonaa tonnia vuodessa ja vuonna 2050 vastaavasti 3 012 miljoonaa tn. Vuonna 2008 saavutettiin Maailman Viljaneuvoston mukaan 1 785 miljoonan tonnin tuotanto, josta kansainväliseen kauppaan tuli 227 milj. tn (13 %), kulutus oli 1 721 miljoonaa tn ja varastot satovuoden päättyessä 342 miljoonaa tonnia. FAO:lla on vuoden 2008 tuotannosta hieman suurempi kokonaisarvio. Suuri

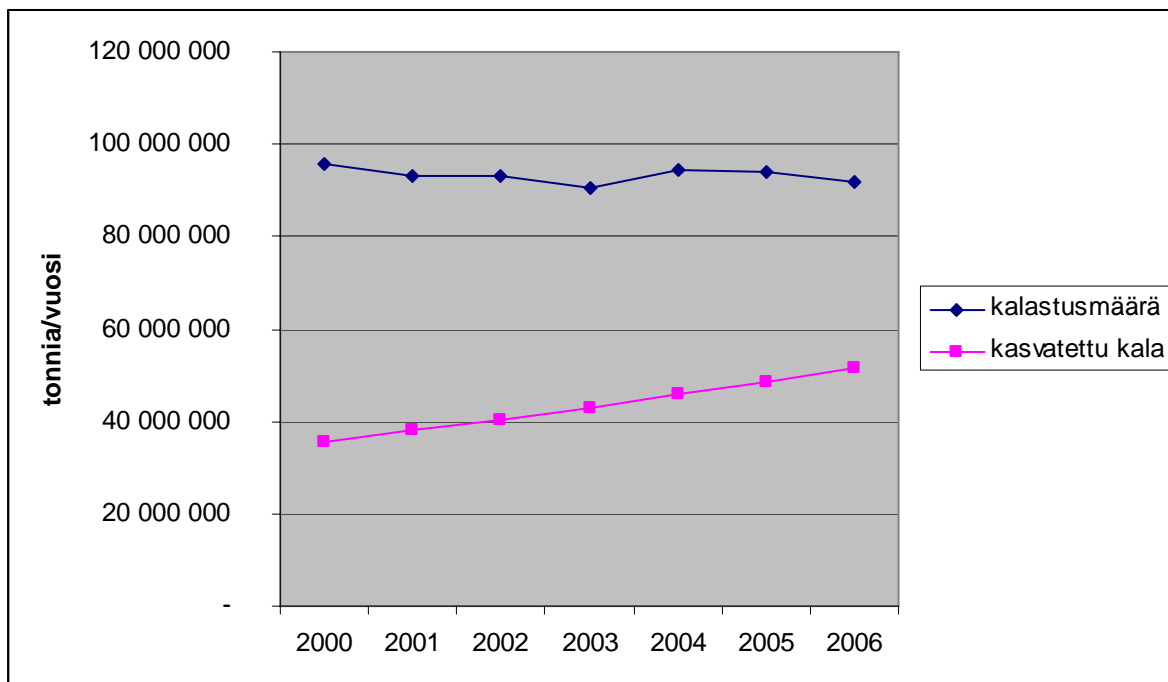
¹⁰⁴ <http://www.census.gov/cgi-bin/ipc/idbagg>

¹⁰⁵ Lähde: U.S. Census Bureau, International Data Base.

¹⁰⁶ http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html

vaikutus viljan tarpeeseen on sillä, mitä tapahtuu biopolttoainerintamalla: vuosina 2007/2008 viljasta 4,6 % käytettiin bioetanolin tuotantoon¹⁰⁷. Ilmastonmuutoksen eteneminen vaikuttaa tuotantopotentiaaliin eri puolilla maailmaa eri tavoilla, kuten kuviossa 4 kuvataan. Kuumuus ja kuivuus tärkeimmissä vientimarkkinoille tuottavissa maissa aiheuttavat jo nyt merkittäviä vuosittaisia vaihteluita maailmanmarkkinoille tulevissa tuotemäärissä ja koska varastot eivät pysty tätä vaihtelua pehmentämään, myös hinnat vaihtelevat entistä enemmän.

Maatalouden lisäksi kalatalous on merkittävä ruuan tuottajan maailmassa. On kuitenkin esitetty arvioita, että merikalalajeista runsas neljäsosa on tällä hetkellä ylikalastettu. Vesiviljely on kuitenkin selvässä kasvussa ja rehuntuotanto vesiviljelyä varten on myös nopeasti kasvava teollisuudenala. Kun vuonna 1950 koko maailman kalansaalis ja vesiviljely tuottivat yhteensä noin 20 miljoonaa tonnia kalaa, oli luku vuonna 2000 noin 120 miljoonaa tonnia ja tästä on noustu noin 140 miljoonaa tonniin vuonna 2006. Useat raportit viittaavat siihen, että merikalastuksen puolella olisi saavutettu pitkän aikavälin maksimipyynti, kun osa lajeista on ylikalastettu, osalla on vielä varaa nostaa vuosittaista kalastusta ja noin puolella kalalajeista kestävä kalastusmaksimi on saavutettu. Ilmastonmuutoksen kaikkia vaikutuksia ei pystytä vielä ennakoimaan, mutta vesien lämpeneminen ajaa lämpimien vesien lajeja kohti napa-alueita uusille elinalueille. Kalataloudella on myös oma vaikutuksensa kasvihuonekaasujen tuottajana – erityisesti kalastuksessa, kuljetuksessa, jalostuksessa, varastoinnissa ja kaupassa.

Kuvio 2. Maailman kalansaalis ja kasvatetun kalan määrä 2000-luvulla¹⁰⁸

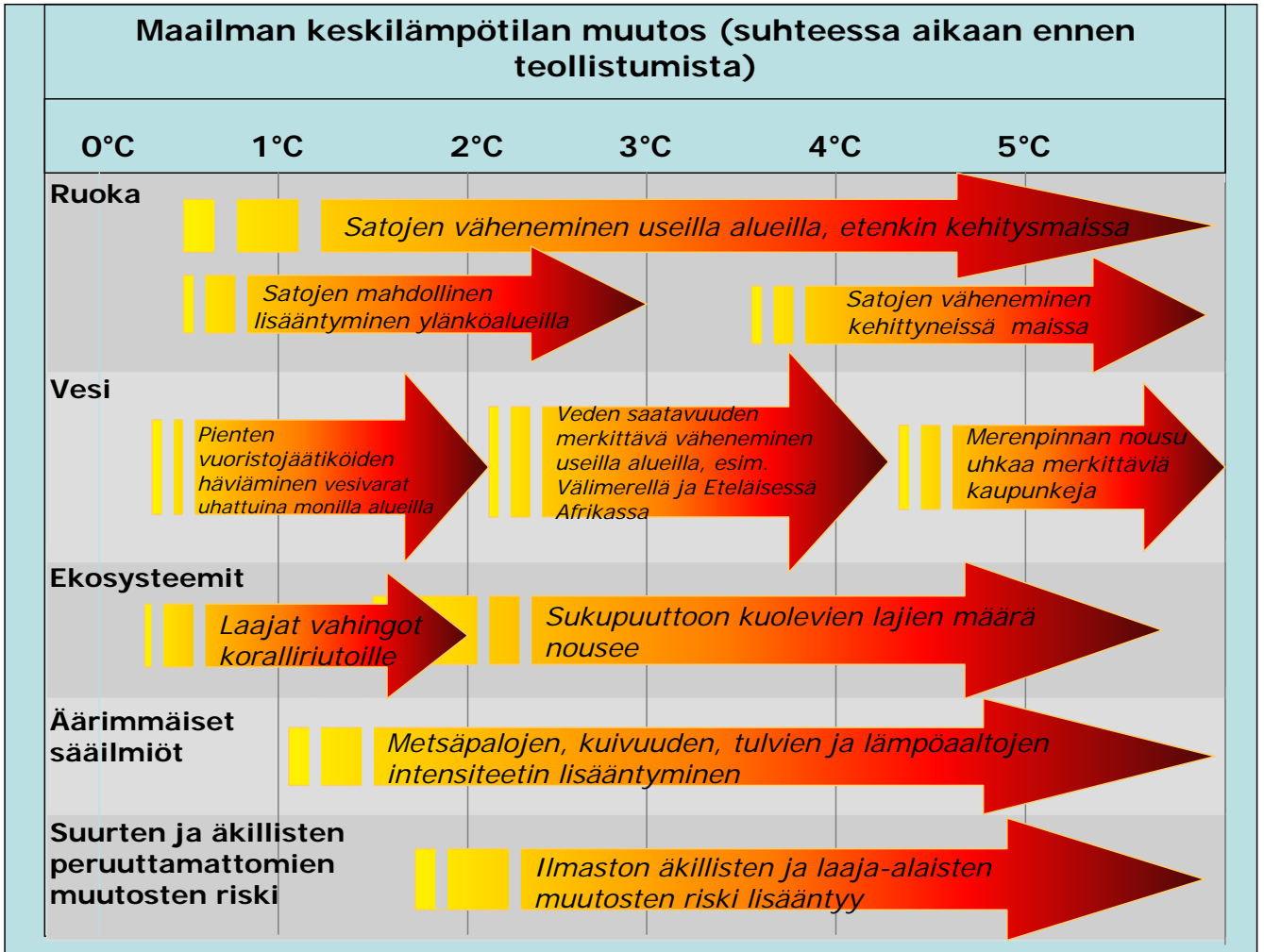
3.3.3 Ilmastonmuutosvaikutukset

Ilmastonmuutos kiihdyttää aavikoitumista ja viljelykelpoista maata poistuu tuotannosta, erityisesti Afrikassa, Keski-Aasiassa ja eräissä latinalaisen Amerikan maissa. Muutos lisää myös muita ääreviä sääilmiöitä, kuten tulvia, kuivuuksia ja myrskyjä. Myös vuosittainen sadanta muuttuu. Vedenpinnan nousun takia nyt viljelykelpoisia maita joutuu pois tuotannosta ja matalat rannikkoalueet muuttuvat ihmisille asuinkeelvottomiksi. Vaikutukset riippuvat siitä, kuinka paljon maapallon keskilämpötila nousee. Alla olevassa Sternin raporttiin perustuvassa

¹⁰⁷ FAO 2009. Early indications hint a smaller 2009 cereal crop. Press release 12.2.2009.

¹⁰⁸ FAO Yearbook 2008. Fishery and Aquaculture Statistics.

kuviossa 3. esitetään lämpötilan nousun ekologisia vaikutuksia ja FAO:n kuviossa 4. ilmastonmuutoksen vaikutuksia sateenvaraisen maataloustuotannon potentiaaliin.

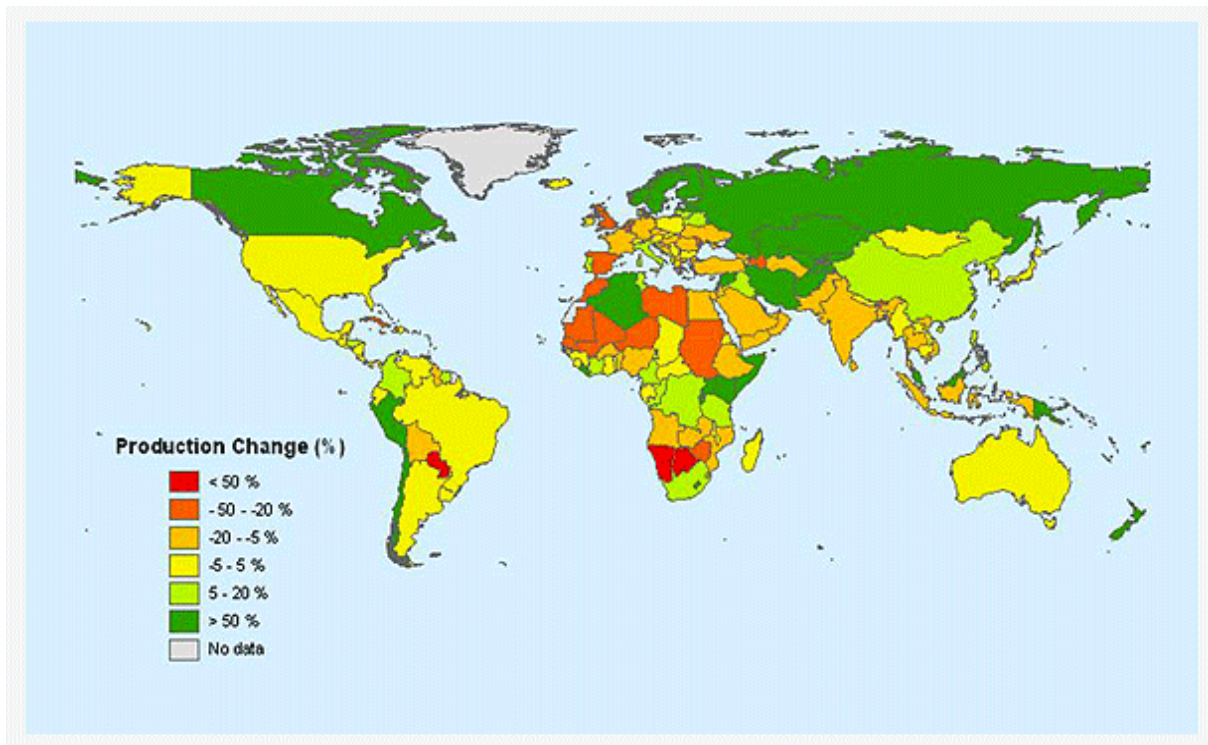

Kuvio 3. Sternin raportin¹⁰⁹ (2006) mukainen kuvio keskilämpötilan nousun vaikutuksista

Globaalilla tasolla maatalouden lasketaan tuottavan yli 30 % kasvihuonekaasupäästöistä. Tällöin mukana on myös metsien hävittämisestä – siis maankäyttömuodon muutoksesta - aiheutuvat päästöt. Varsinainen maataloustuotannon osuudeksi lasketaan 13,5 %, josta maaperäpäästöjen osuus on 6 %, karjasta ja lannasta aiheutuva 5.1 % ja loppu koostuu pienistä eristä, mm. riisinviljelystä. Lisäksi maatalous kuluttaa polttoaineena fossiilista energiaa, joka tulee 13,5 prosentin lisäksi. Maatalous tuottaa pääasiassa metaania sekä di-typiksiä, jotka laskennassa muunnetaan hiilidioksidiekvivalenteiksi.¹¹⁰

¹⁰⁹ Stern Review on the Economics of Climate Change 2006. Saatavilla: http://www.hm-treasury.gov.uk/stern_review_report.htm

¹¹⁰ World Resources Institute 2008. World CHC Emissions Flow Chart. <http://www.wri.org/chart/world-greenhouse-gas-emissions-flow-chart>

Kuvio 4. Arvioidut ilmastonmuutoksen vaikutukset sateenvaraisen viljan tuotantopotentiaaliin eri alueilla FAO, vertailussa vuodet 1961 - 1990 ja 2050¹¹¹

Maailman väestönkasvu, talouskasvu ja kasvava teollisuus tarkoittavat, että energiantarve noin kaksinkertaistuu vuoteen 2050 mennessä. NykYTEKNIKALLA ja ilman erityisiä toimia vuosittaiset kasvihuonekaasupäästöt kasvavat noin 50 prosentilla vuoteen 2030 mennessä ja kaksinkertaistuvat vuoteen 2050 mennessä¹¹². Kioton protokolla, josta sovittiin Japanissa 1997 ja joka tuli voimaan 2005, asetti sitovat tavoitteet kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiselle teollistuneiden maiden keskuudessa: keskimäärin viisi prosenttia alas vuoden 1990 tasosta ajanjaksolla 2008 – 2012 (EU-15 mailla tavoite keskimäärin 8 %). Balin ilmastokonferenssissa 2007 valtiot sopivat, että kaikkien maailman maiden on tehtävä omien keinojensa ja kykyjensä mukaan yhteistyötä ilmaston lämpenemisen lopettamiseksi. Yli 200 valtiota kokoontuu joulukuussa 2009 Kööpenhaminassa pidettävään suureen ilmastokonferenssiin neuvottelemaan jatkosopimuksesta. Tätä kokousta valmistellaan mm. kesäkuun alussa Saksassa Bonnissa. Tilanne aikaisempiin neuvotteluihin verrattuna on muuttunut mm. siinä, että esimerkiksi USA:lla arvioidaan nyt olevan aikaisempaa paremmat mahdollisuudet keskustella ja sitoutua yhteisiin tavoitteisiin.

3.3.4 Ruuan globaalit hintamuutokset

EU:n komission ja OECD:n arvioita

Vuoden 2006 ja vuoden 2007 alun vakaan hintakehityksen jälkeen monien maataloustuotteiden hinnat saavuttivat poikkeuksellisen korkean tason kesällä 2007¹¹³. EU:n markkinahinnat helmikuussa 2008 verrattuna edellisen vuoden helmikuuhun olivat nousseet vehnällä 84 %, maissilla 28 %, rapsiöljyllä 63 %, maidolla 30 % ja juustolla 35 %. Hinnannousu on kuitenkin markkinoiden normaali piirre. Tämä hinnannousu oli viljoilla viides vuoden 1973 öljykriisin jälkeen, huolimatta pitkäaikaisesta hintojen laskevasta trendistä. Itse

¹¹¹ FAO 2008. www.fao.org/climatechange/newsletter/en/

¹¹² IBRD/World Bank 2007. Global Economic Prospects. Managing the Next Wave of Globalisation.

¹¹³ EU Issues paper of high food prices 6.5.2008 (staff working paper)

asiassa vuoden 2007 nousut jäivät suhteessa alle vuosien 1973 ja 1979 todellisen hintatason, mutta tämä ei saa hämärtää korkeiden hintojen vaikutusta köyhien ihmisten elämään ja inflaatioon.

Syyt hintapaineisiin olivat yhdistelmä vakaasti kasvavaa kysyntää ja hitaasti kasvavaa tarjontaa tai tuotannon tilapäisiä alenemia, joita lyhyen aikavälin taloudelliset ja poliittiset tekijät vahvistivat. Näiden tekijöiden yhteisvaikutus vaihtelee tuotteittain. Esimerkiksi riisillä ja vehnällä nousu johtui pääosin tarjontatekijöistä. Maitotuotteilla syynä on päätuotantomaiden alentunut vientikapasiteetti (Australia, Argentiina) kun kysyntä oli samalla kasvanut. Maissin (biopolttoaine) ja soijan (rehu) globaalin kysynnän kasvu oli tärkein syy näiden hinnannousun takana.

USA:n dollarin heikkeneminen vaikutti osaltaan tuotteiden hintapiikkiin¹¹⁴, koska hinnat tyypillisesti ilmoitetaan dollareina. Nettoruuantuojamaiden on käytettävä yhä suurempi osa tuloistaan ruokalaskun maksamiseen. Ongelma on pitkäaikainen, sillä seuraavan vuosikymmenen aikana viljojen, riisin ja öljykasvien hintojen ennustetaan olevan 10 - 35 % korkeammalla kuin tällä vuosikymmenellä.

Kysynnän kasvu on ollut paremmin ennakoitavissa kuin tarjonnan nopeatkin heilahtelut. Kansainvälisille markkinoille tuotettavia maita on suhteellisen vähän ja siksi tuotannon tason vaihtelut voivat vaikuttaa markkinoihin voimakkaastikin. Korkeammat hinnat houkuttelevat lisäämään tuotantoa, erityisesti palmuöljyn tuotannon odotetaan kasvavan 40 % lähivuosina. Riisiin hieman pienenevää tuotantoalaa kompensoi kasvava tuottavuus. Viljan käyttö bioenergiaksi tullee kaksinkertaistumaan seuraavan 10 vuoden aikana, mutta vielä suurempaa kysynnän kasvu on ruuaksi ja rehuksi erityisesti OECD:n ulkopuolisissa maissa, joissa talous kasvaa ja kulutustottumukset muuttuvat. Maailman vuotuisen väestönkasvun ennakoidaan laskevan 1,2 prosentista 1,1 prosenttiin - silti se on yli 70 miljoonan ihmisen lisäys joka vuosi.

Syyt hinnannousuihin olivat siis tilapäisiä tai rakenteellisia. Rakenteellisia syitä ovat mm., että viljasatojen kasvu on hidastunut, investoinnit tutkimukseen ovat alentuneet, tuotantokustannukset ovat nousseet ja maataloustuotannon kannattavuus on heikentynyt, kaupungistuminen on edennyt ja siten ruokavaliot muuttuneet ja uusia markkinoita on syntynyt (esim. biopolttoaineet – USA:ssa maissista 25 % etanolin tuotantoon, EU:ssa 1 % viljasta etanolin tuotantoon, mutta EU on maailman suurin biodieselin tuottaja). Myös maatalousmarkkinoiden ominaispiirteet vaikuttavat, kuten se, että tuotanto on kausiluonteista ja markkinat ovat ohuet (16 % maailman vehnäntuotannosta tulee maailmanmarkkinoille, 8 % maidontuotannosta, 7 % riisintuotannosta) ja perustuu vain muutaman maan tuotantoon.

Tilapäisiä syitä ovat mm. **sääolojen vaikutukset päätuotantoalueilla, varastojen alhainen taso, energiamarkkinoiden vaikutukset, spekulointi ja eräiden vientimaiden asettamat viennin rajoitukset.** Hinnannousuun liittyy myös paradokseja: vehnän ja riisin hinnat nousivat eniten, mutta niihin bioenergian tai Aasian kysynnän kasvulla on vähiten vaikutusta.

Biopolttoainekysynnän kasvu on suurin kokonaiskysyntään vaikuttava tekijä vuosikymmeniin ja merkittävä tekijä maataloustuotteiden hinnannousun takana. Koska tyhjenneiden varastojen täyttäminen kestää pitkään, voidaan odottaa, että markkinoiden tiukkuus jatkuu ainakin vuoteen 2017 saakka. Tämä ei välttämättä tarkoita pysyvästi korkeampia hintoja, mutta markkinoiden herkkyyttä. Samoin kiihtynyt futuurikauppa voi vaikuttaa markkinoiden volatiliteettiin.

Vehnän tuotanto on pysynyt kulutuksen alapuolella viimeiset 6 vuotta, mitä selittää pääasiassa tuotannon aleneminen tärkeillä tuotantoalueilla. Varastot ovat siten hupenneet. Maissilla etanolin kasvava kysyntä on yksi merkittävä syy ja myös kasvava kysyntä Kiinassa ja

¹¹⁴ OECD August 2008 Policy Brief. Rising agricultural Prices: Causes, Consequences, Responses

Meksikossa. Hinnannousu johti tarjonnan nopeaan lisääntymiseen suurista tuottajamaista ja hinnan stabiloitumiseen. Maissin tilanne linkittyy myös öljykasvien tilanteeseen jo viljelykierron takia. Soijaa kysytään enenevästi rehuihin Kiinaan sekä myös biodieselin raaka-aineeksi.

Sokerin ja puuvillan pitkän aikavälin hinta-alamäki on jatkunut edelleen. Sokerissa tahdin säätelee Brasilia, jossa tuotannon kasvu on ollut nopeaa ja käyttö etanoliksi kasvussa. Kasviöljyjen kysyntä niin biopolttoaineeksi kuin ihmisruuaksi kasvaa jopa 50 prosenttia vuoteen 2017 mennessä.

Maitotuotteiden tuotannon kasvu ei ole pysynyt kysynnän kasvun vauhdissa, erityisesti alenemaa on Australiassa ja EU:ssa. Naudanlihan kysyntä on kasvanut nopeasti, mutta tuotannon kasvu ollut vielä nopeampaa eikä hintaa ole tarvinnut korottaa rehujen hinnannousun takia, koska Etelä-Amerikassa naudanlihan tuotanto perustuu pääasiassa nurmiin. Sian- ja kananlihan rehukustannus on noussut ja nostanut hintoja. Talouden taantuma on jo vaikuttanut eri tuotteiden kysyntään ja esimerkiksi maidon kysynnän aleneminen syksyllä 2008 on laskenut hintoja selvästi.

Rakenteelliset seikat vaikuttavat siihen, että hintataso tulevina vuosina jäänee viime vuosien keskihintojen yläpuolelle, mutta alle vuoden 2007 huippuhintojen. OECD:n arvion mukaan kasvanut tarjonta maailmanmarkkinoille ei-perinteisistä vientimaista voi johtaa siihen, että kysyntä vähitellen tyydytty ja hinnat voivat mahdollisesti jatkaa pitkällä aikavälillä laskevaa trendiään, mutta loivemmin kuin ennen. Maataloustuotteiden maailmankaupan odotetaan lisääntyvän selvästi seuraavan 10 vuoden aikana.

Raaka-ainehintojen osuus lopputuotteiden hinnoista on pienentynyt, joten pelkällä raaka-aineen hinnannousulla on rajallinen vaikutus lopputuotteen hintoihin. Energian hinnan ja palkkojen nousun vaikutus on paljon suurempi. Viljan suuri osuus eläinten rehuissa nosti kotieläintuotannon kustannuksia ja hintoja, esim. broilerin ja sianlihan hinnankorotuspaine EU:n tasolla oli rehun takia noin 8 %. Maitotuotteilla vaikutus on suurempi, esim. juustossa noin 30 %. Ruokaketjun kilpailullinen tilanne ja keskittyminen ja markkinoiden segmentoituminen määräävät suunnan ja nopeuden, jolla hinnanmuutokset välittyvät kuluttajille.

Ruuan hinnannousun vaikutus kuluttajien elintason pitää suhteuttaa ruokakustannusten alenevaan osuuteen kuluttajien kokonaiskulutuksesta. Osuus on tällä hetkellä keskimäärin 14 % EU-maissa, ja joissakin jäsenmaissa selkeästi alempi. Siten elintarvikkeiden hinnannousu aiheuttaa kokoaan suhteellisesti pienemmän aleneman kotitalouksien ostovoimassa. On otettava kuitenkin huomioon jäsenmaiden keskinäinen ja sisäinen hajonta siinä, mikä on ruuan osuus kulutuksesta. Ja myös erilaiset kulutustottumukset (jalostettu/jalostamaton ruoka) vaikuttavat lopputilanteeseen.

Korkeiden hintojen vaikutus kehitysmaissa ei jakaudu tasan. Kaupalliset tuottajat hyötyvät korkeista hinnoista. Kotieläintuottajat kärsivät korkeista rehun ja energian hinnoista. Pienviljelijätalouksissa, jotka eivät toimi suorassa yhteydessä markkinoihin, vaikutukset jäävät pieniksi. Kaupunkien köyhille ja nettoruuantuojamaille vaikutukset ovat ankarat: jokainen 10 % hinnannousu viljassa lisää tuontilaskua noin 4,5 mrd. dollarilla näissä maissa.

Toukokuussa 2009 maailman viljaneuvosto raportoi, että viljojen ja öljykasvien maailmanmarkkinahinnat lähtivät taas voimakkaaseen nousuun, mikä johtui pääasiassa eräiden tuotantoalueiden heikoista satonäkymistä sekä markkinoiden vähitellen piristyvistä toiminnasta. Viljantuotannon ennustetaan jäävän selvästi kulutuksen alle, mikä tarkoittaa varastojen supistumista entisestään. Myös merirahdin hinnat ovat nousseet voimakkaasti, mikä kasvattaa viljan hintaa.

3.3.5 Globaalit kuluttajatrendit

Globaaleja trendejä kulutustottumuksissa on arvioitu mm. Mirhami-tutkimuksen¹¹⁵ yhteydessä (2008). Voimakkaiksi kansainvälisiksi trendeiksi nousevat tutkimuksen mukaan mm. **teknologinen kehitys, taloudellinen kasvu, terveydentilan paraneminen, ihmisten lisääntyvä liikkuvuus, ympäristön rapautuminen ja perinteisen ruokakulttuurin ja -tapojen katoaminen**. Mm. Venäjällä, Kiinassa ja Intiassa kansalaisten koulutustaso ja keskitulot kasvavat, millä on vaikutusta tuotteiden ja raaka-aineiden kulutukseen maailmanlaajuisesti. Terveiden ja ruuan yhteyksissä tapahtuu jakautumista eri ryhmiin: osa ihmisistä kärsii edelleen aliravitsemuksesta ja nälästä, toisaalta ylipainoisten määrä kasvaa ja samoin myös terveystietoisten syöjien määrä. Terveys- ja ravitsemuskasvatus on yhä useamman hallituksen agendalla. Luomu- ja lähiruoka nostavat suosiotaan mm. Saksassa, USA:ssa, Japanissa ja Hong Kongissa. Ruuan turvallisuus nousee keskustelun aiheeksi alueilla, joilla on erityisiä ongelmia ympäristön saastumisen kanssa, tosin monissa paikoissa ruuan saatavuus on edelleen sen turvallisuutta suurempi huolenaihe – FAO:n tilastojen mukaan vuoden 2008 lopussa nälästä kärsi 963 miljoonaa ihmistä.

Nopea kaupungistuminen muuttaa merkittävästi ruokatottumuksia ja -perinteitä. Oman ruuan kasvattaminen ja varastointi vähenee ja kaupunkimainen asuminen ei mahdollista suurien ruokaerien ostamista kerralla. Ihmisten liikkuvuus kotipiirin ulkopuolella lisääntyy ja liikkeessä, ohimennen nautittu ruoka ja ateriapalvelut kasvattavat suosiotaan. Yksilöllisyys ruokavalinnoissa vahvistuu. Etnisen ruuan suosio on myös yksi seuraus liikkuvuuden lisääntymisestä.

Syksyllä 2008 julkaistiin Ketchumin¹¹⁶ kansainvälinen tutkimus kuluttajien visioista vuoteen 2020 mennessä. Mukana tutkimuksessa olivat USA, Iso-Britannia, Saksa, Argentiina ja Kiina. Tulosten mukaan kuluttajien toiveena on päästä entistä paremmin vaikuttamaan ruuan raaka-aineisiin, lisäaineisiin, turvallisuuteen, laatuun ja tuotantoeläinten kohteluun. Kuluttajat odottavat myös, että ruuan jalostajat ottavat vastuuta kuluttajien hyvinvoinnista ja terveydestä. Kolme neljästä kuluttajasta odottaa, että jalostusteollisuus kehittää ruokia, jotka vähentävät ruuasta aiheutuvia terveysriskejä. Sama vaatimus kohdistuu ravintoloihin. **Maku, laatu ja hinta** säilyvät jatkossakin tärkeimpinä ruuan valintakriteereinä, paitsi Kiinassa, jossa **terveysvaikutukset** nostettiin etusijalle. Terveellisen syömisen esteinä nähtiin tiedon ja tuotteiden heikko saatavuus ja maku. Tietoa ruuan sisältämisestä aineista kaivattiin lisää sekä ruokaa, jonka raaka-ainelista ei olisi kohtuuttoman pitkä. Paikallinen ruoka kiinnostaa, mutta siitä ei olla valmiita maksamaan. Kiinassa osoitettiin vähiten kiinnostusta ruuan alkuperää kohtaan, eniten taas Argentiinassa. Ruuan tuotannon ja jalostuksen yhteiskunnalliset ja ympäristölliset vaikutukset nostavat merkitystään ruuan valintaperusteena.

Kuluttajat haluavat myös, että teollisuus ottaa vastuuta taistelussa liikalihavuutta vastaan, mutta eivät silti halua itse syödä vähemmän. Vastuun ottaminen tarkoittaisi tässä yhteydessä mm. roskaruuan vähentämistä ja annoskoon pienentämistä. Kuluttajat näkevät, että vuonna 2020 ruuat tulevat olemaan erilaisia kuin nyt, niitä ostetaan eri tavalla kuin nyt ja että teollisuuden ja ravintoloiden tulee kehittää helpompia tapoja ruuan laadun ja terveellisuuden tunnistamiseen. Lähes 80 prosenttia kuluttajista **haluaisi** hankkia ruokansa paikallisilta maataloilta tai yrityksistä, mutta **usko** kuitenkin, että tuontiruuan osuus tulee kasvamaan.

Globaali kysyntäkysymys on myös nälkäisten ja aliravittujen suuri osuus maailman väestöstä (lähes kuudesosa) ja heidän tavoitteensa saada välttämätön energiatarve tyydytettyä

¹¹⁵ Maarit Ahola 2008. Katsaus kansainvälisiin trendeihin. Julkaisussa: Kirveennummi Arja, Saarimaa Riikka ja Mäkelä Johanna 2008. Syödään leväpullia pimeässä. Tähtikartastoja suomalaisten ruuan kulutukseen vuonna 2030.

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen julkaisuja.

¹¹⁶ Maailmanlaajuinen (alun perin amerikkalainen) viestintä-, PR- ja mainostoimisto: www.ketchum.com/food2020

mahdollisimman edullisesti. Välittömästi energianpuutteesta kärsivien lisäksi valtaisa joukko ihmisiä kärsii erilaisista vitamiinien, hiven- ja kivennäisaineiden ja valkuaisen puutteesta. Heidän kohdallaan tarve kohdistuu dieetin laadun ja koostumuksen parantamiseen.

Kiinan ja Intian roolia elintarvikkeiden maailmankaupassa ei voi aliarvioida. Esimerkiksi Kiina tuo viljaa lukuun ottamatta muita kasviperäisiä tuotteita huomattavasti omaa vientiään enemmän. Öljysiementen maailmankaupasta yli 40 prosenttia suuntautuu Kiinaan, jonne tuoduista siemenistä valtaosa on soijapapuja. Kiinan alttius maailmanmarkkinahintojen vaihteluille on siten esimerkiksi soijapapujen osalta huomattava, ja viime aikojen papujen selvä kallistuminen maailmalla onkin nostanut niiden hintaa selvästi myös Kiinassa.

Lihan kulutuksen lisääntyminen ei ole toistaiseksi supistanut Kiinan lihan vientiä. Kiina on merkittävä sianlihan viejä ja se vie prosentin omasta tuotannostaan, mikä kattaa lähes 10 prosenttia maailmankaupasta. Kiina vie myös merkittävästi kananlihaa, joskin sen osalta ulkomaan kauppa on suurin piirtein tasapainossa. Vuonna 2004 lintuinfluenssa puolitti kananlihan kaupan eikä kauppa ole vielä tänä päivänä toipunut. Muista eläinperäisistä tuotteista Kiina tuo jonkin verran voita ja juustoa sekä vie munia. Maitojauheiden tuonti on viime vuosina kasvanut hyvin nopeasti ja Kiinaan tuodaan yhä suurempi osa maailmalla kaupattavasta maitojauheesta¹¹⁷. Ulkomaankaupasta huolimatta Kiinan päästrategia kasvavan ruuan tarpeen tyydyttämiseen on oman tuotannon kasvattaminen.

Intiassa kulutuksen kasvun odotetaan elintason nousun myötä kohdistuvan erityisesti kohti palkokasveja, ruokaöljyjä ja sokereita ja myös eläinkunnan tuotteita ja perinteisissä ruoka-aineissa riisissä ja vehnässä kulutuksen kasvu olisi vähäisempää. Väestönkasvun takia maan kokonaiskulutus kasvaa kuitenkin voimakkaasti.

3.3.6 Eläin- ja kasvitautiepidemiat

Suomessa keväällä 2009 rehun tuontiraaka-aineesta peräisin olevan salmonellan leviäminen kotieläintiloille on viimeistään havahduttanut koko ruokaketjun, myös kuluttajat. Rehuraaka-aineiden kansainvälinen kauppa on pikemminkin kasvamaan kuin hidastumaan päin ja siten **rehuperäiset tautiriskit** ovat todellisia. Tavoite pitää suomalainen tuotanto salmonellasta vapaana entistä enemmän ulkomaiseen valkuaiseen perustuvassa tuotannossa on kallis yhtälö.

Maailman eläintautijärjestö OIE¹¹⁸ korosti tammikuussa 2009 tarvetta uusien maailmalajien ihmis- ja eläinterveysriskien torjumiseen. Erityistä **riskiä aiheuttaa** järjestön johtajan mukaan **globalisaatiosta, ilmaston muutoksesta, eläinmäärien ja ihmisten keskittymisestä samoille alueille sekä ekosysteemien laajamittaisesta tuhosta**. Siksi tarvitaan uudenlaista uhkien ja riskien hallintaa maailmanlaajuisesti - tarvitaan siis julkisia investointeja tautien ehkäisyyn ja seurantaan, sekä hyvää hallintoa, joka tässä yhteydessä tarkoittaa lainsäädäntöä, vastuiden jakoa ja julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyötä. Eläintautien arvioidaan aiheutuvan noin 20 prosentin tappiot maidon, lihan ja kananmunien tuotannolle koko maailmassa. Siksi eläintautien hallinnalla on taloudellisten vaikutusten lisäksi myös merkittäviä ruokaturvavaikutuksia.

Vaikka lintuinfluenssa on viime aikoina saanutkin vähemmän tilaa uutisotsikoissa kuin ennen, jatkaa tauti leviämistään, ihmisestä toiseen tartuntoja on tapahtunut ja viruksen pelätään muuntuvan vastustuskykyisemmäksi yleisimmille lääkkeille. Tämä on vain yksi esimerkki eläintaudista, joka voi uhata myös ihmisten terveyttä. Huhtikuussa 2009 Meksikosta liikkeelle lähtenyt sikainfluenssaepidemia on toinen esimerkki, jonka mittakaavaa ei vielä tiedetä eikä seurauksia voida kuin arvailla.

¹¹⁷ Kaaresvirta Juuso et al. 2008. Kiinan vaurastuminen lisää elintarvikkeiden hintapaineita. Tieto & Trendit 6/2008.

¹¹⁸ www.oie.int

Suomen Eläintautien Torjuntayhdistys ETT¹¹⁹ toteaa, että vakavia eläintautiepidemioita esiintyy EU:n alueella vuosittain. Keski-Euroopassa kotieläintuotannon keskittyminen ja kulttuuriin sidotut toimintatavat, kuten eläinmarkkinat ja eläinten kuljetuksen maiden välillä, edesauttavat tarttuvien tautien leviämistä. EU:n sisämarkkinat eivät edistä tautien hallintaa vaan pikemminkin lisäävät riskejä. Suomi on ollut Euroopan eläintautivapaimpia alueita kaikkien tuotantoeläinten osalta, mutta tautiriskit ovat todellisuutta. Unionin laajentuminen on tuonut lisäksi mukanaan uusia haasteita.

MMM:n elintarvike- ja terveysosasto arvioi vuonna 2008, että Euroopan eläintiheiden alueiden muodostama epidemiologinen riski tuntuu myös Suomessa. Eläintuotanto kansainvälistyy esimerkiksi yhteisyritysten, kansainvälisten näyttelyiden ja kotieläinjalostuksessa tapahtuvan yhteistyön kautta. Elävien jalostuseläinten kauppa lisääntyy. Myös eläinlääkkeiden ja kasvisuojeluaineiden tuotanto keskittyy muutamiin suuriin yrityksiin ja siten tuotevalikoima palvelee pääasiassa suurten markkinoiden tarpeita. Riskinä on myös se, että kasvien puhtaan viljelyaineiston tuotanto siirtyy kokonaan halvempien kustannusten maihin ja siten pois omasta kontrollistamme.

Ilmastonmuutos tuo myös Suomeen kasvitautilien sekä hyönteisvälitteisten eläintautien yhä suuremman riskin. Kasvintuhoojien sukupolvien määrä vuotta kohti kasvaa, tuhoojat siirtyvät uusille alueille ja uudet kasvilajit ja syysmuotojen lisääntyminen tuovat kokonaan uusia tuhoojia ja heinämaisiet rikkakasvit yleistyvät, mitkä lisäävät kemiallisen ja biologisen torjunnan tarpeita¹²⁰.

Valtioneuvoston elintarviketurvallisuutta koskevassa selonteossa vuodelta 2006 todetaan myös, että kansallinen elintarvikkeiden turvallisuus on entistä enemmän sidoksissa kansainväliseen kehitykseen. Liikkuvuus rajojen yli kasvaa ja kaupan vapauttamiskehitys alentaa rajasuojaa. Kuluttajat kysyvät entistä enemmän tuotteita, joita Suomessa ei tuoteta. Maatalouden tuotantopanosten tuonti lisää mahdollisia elintarvikkeiden laaturiskejä. Ihmisten liikkuvuus lisääntyy ja tuo riskejä elintarvikeketjun eri vaiheissa. Riippumatta tuontielintarvikkeiden kulutuksen muutoksista, meille voi levitä muihin EU-maihin tulleita elintarvike- ja eläintautiepidemioita. Lisääntyvä kauppa voi johtaa myös kasvintuhoojien leviämiseen. Valtioneuvoston toukokuussa 2009 antama lakiesitys eläinlääkintähuollosta painottaa **ennaltaehkäiseviä toimia** myös elintarviketurvallisuuden valvonnassa.

3.3.7 WTO ja muut kaupan järjestelyt, globaalikaupan kehitystrendit

Tätä raporttia kirjoitettaessa on vielä epävarmaa, mitä tulee tapahtumaan WTO:n Dohan kierrokselle. Mahdollisuudet neuvottelujen jatkumiseen ja tuloksen saavuttamiseen ovat olemassa sekä siihen, että kierrosta ei saada päätökseen. USA:n asenteen sopimukseen pääsemistä kohtaan arvioidaan olevan lähtökohtaisesti myönteisempi nyt kuin edellisen hallinnon aikana.

Arvioita erilaisten loppuratkaisujen vaikutuksista samoin kuin kahdenvälisten sopimusten vaikutuksista ruokasektorin toimintaan on tehty niin EU:ssa kuin jäsenmaissa. Maailman maatalouskaupassa liikkuu tällä hetkellä vain pieni osa kokonaistuotannosta (16 % maailman vehnäntuotannosta tulee maailmanmarkkinoille, 8 % maidontuotannosta, 7 % riisintuotannosta). OECD ja FAO arvioivat¹²¹, että maataloustuotteiden kansainvälinen kauppa kuitenkin lisääntyy tulevina vuosina selvästi. Vuoteen 2017 ulottuvassa ennusteessa kasvu on nopeinta, 40 – 50 % nykytasosta maitojauheella, kasviöljyillä, naudan- ja sianlihalla sekä juustolla ja hitainta vehnällä, jolla kasvua olisi odotettavissa vain 15 %.

¹¹⁹ www.ett.fi

¹²⁰ Peltonen-Sainion esitelmä 10.10.2008: Kasvintuotannon kriittisimmät sopeutumistarpeet Ilmasopu-hankkeen tulosten valossa

¹²¹ The OECD-FAO Agricultural Outlook 2008 - 2017

Ranskalaiset analysoivat mahdollisen WTO-ratkaisun tai sen vaihtoehtona olevien alueellisten kauppasopimusten ja YMP:n uudistuksen yhteisvaikutuksia omaan maatalouteensa¹²². Multilateraalinen WTO-sopimus, joka tarkoittaisi maataloustuotteiden, muiden hyödykkeiden ja palvelujen tariffien laskua, toisi hyötyä Euroopan ja Ranskan talouselämälle yleisesti, mutta vahinkoa elintarvikesektorille. Saatava yleinen hyöty olisi kuitenkin rajallista, BKT:llä mitattuna 0.23 % koko EU:ssa ja 0.17 % Ranskassa ja negatiivinen maatalousvaikutus olisi suhteessa tätä suurempi. Haitat jakautuisivat myös epätasaisesti sektorin sisällä ollen suurimpia tuotteilla, jotka nauttivat nyt vientitukia ja rajasuojaa. Mitä enemmän rajasuojaa alennettaisiin, sitä suuremmat vaikutukset olisivat Euroopan elintarvikesektoriin.

Multilateraaliosopimuksen kaatuminen voisi rankaista Ranskan ja EU:n maataloutta enemmän, jos sen tilalle neuvoteltaisiin alueellisia sopimuksia. Sellainen tulos voisi syntyä, jos neuvoteltaisiin kunnianhimoinen bilateraaliosopimus MERCOSUR-maiden kanssa samaan aikaan EPA-sopimusten kanssa Saharan eteläpuolisessa Afrikassa ja Välimeren alueella. Bilateraaliosopimukset yhdessä yhteisen maatalouspolitiikan täysimittaisen uudistuksen kanssa (tukien täysi irrottaminen tuotannosta, tilatuet alueellistettaisiin ja alennettaisiin 35 % ilman kompensatiota, tehtäisiin 20 % modulaatio, pakkokesannointi poistettaisiin, nykyiset sokerin ja maidon säätelymekanismit poistettaisiin) vaikuttaisi selkeän kielteisesti ranskalaiseen tuotantoon, erityisesti maidon, sokerin ja lihantuotantoon.

Tuonnin kasvu johtaisi yhteisön sisäisten hintojen laskuun, jolloin tuottajat kärsisivät sekä määrän että hinnan alennuksista. Maidolla ja maitotuotteilla vaikutus olisi pienempi, koska YMP:n uudistus poistaa niiltä vientituet. Multilateraaliosopimus alentaisi Euroopan vehnän tuotantoa, koska bioetanolin tuonti korvaisi osittain kansallista vehnäpohjaista bioetanolin tuotantoa.

Suomessa WTO-vaikutuksia ovat pohtineet mm. Niemi et al. (2008)¹²³. Tutkimuksessa on arvioitu vientitukien poistamisen ja tuontitullien alentamisen yhteisvaikutuksia EU:n ja Suomen maatalousmarkkinoihin. Lähtökohtana on kaksi skenaariota, joista ensimmäisessä noudatettaisiin EU:n WTO-tarjousta ja toisessa USA:n edellistä ankarampaa leikkausta. Kaupan vapauttaminen mainituilla tavoilla johtaisi EU:n tuotannon ja viennin supistumiseen lähes kaikkien tuotteiden kohdalla ja selvimmin vähenisivät sokeri ja naudanliha. Suomessa sokerin, rehuviljan ja muun kasvinviljelytuotannon volyymi alenisi yli 15 prosentilla ja maidonkin 13 prosentilla. Markkinoiden avautumisesta hyötyisivät eniten USA, Australia, Uusi-Seelanti ja MERCOSUR-maat.

Lehtosen (2008) mukaan¹²⁴ YMP:n uudistukset ja kansallisten tukien maksatusperusteiden muutokset ovat jo meneillään (tukien ja tuotannon irrottaminen, peltoalalaidonnaisten tukien suuri merkitys) ja jos kauppapolitiikka muuttuu WTO-sopimuksen seurauksena, tulevat nämä muutokset jo meneillään olevan muutosprosessin rinnalle. Maitotuotteiden hinnan aleneminen EU:ssa alentaa maidon hintaa myös Suomessa. Edes kansallisten tukien säilyminen ei ylläpitäisi kannattavuutta niin, että investoinnit jatkuisivat. Myös naudanlihan tuotanto alenisi, koska lypsylehmien määrä pienenesi. Sika- ja siipikarjasektoreilla tuotanto alenisi vain vähän. USA:n ehdotuksen läpimeno alentaisi maataloustuloa Suomessa noin 10 prosentilla, mikä on vähemmän kuin tuotannon alenema. Tämä johtuu mahdollisuudesta jatkaa peltoalaperusteisten tukien käyttöä.

Globaali kauppa. Maailman viljakauppa on varsin keskittynyttä, kun kolmen suurimman toimijan – Cargillin, Archer Daniels Midlandin (ADM) ja Bungen hallussa on noin 90 % kaupasta. Pörssien merkitys viljakaupassa on kasvanut entisestään. Erityisesti USA:ssa ja Kanadassa pörssikaupalla on pitkä historia. Koko maailman johtava viljapörssi on Chicagossa ja sen toiminta vaikuttaa suoraan tai välillisesti viljan hinnoitteluun koko maailmassa.

¹²² INRA 2008. Results of the Agriculture 2013 Foresight Study: Results and Important Lessons by Theme.

¹²³ Julkaisussa Jyrki Niemi (toim.) 2008. Kansainvälisen maatalouskaupan vapauttamisen vaikutukset Suomessa.

¹²⁴ Sama julkaisu kuin edellä.

Euroopan suurimmat viljapörssit ovat Pariisissa ja Lontoossa. Niistä erityisesti Pariisissa toimiva MATIF vaikuttaa eurooppalaisten viljojen ja öljykasvien hintakehitykseen.

Myös globaalissa elintarvikekaupassa muutamalla suurella toimijalla on merkittävä rooli. Euroopassa Carrefour on suurin ketju 62 mrd. euron liikevaihdolla, toinen on Tesco 47 miljardin liikevaihdolla ja kolmas Lidl, 43 miljardilla. Liikevaihdoltaan maailman kolmanneksi suurin yritys ja kaupan alan suurin vähittäiskauppaketju Wal-Mart on Euroopan elintarvikemyynnin listalla numero 14. Kansallisten markkinoiden vähäisen kasvupotentiaalin takia kasvua haetaan omien maiden ja maanosien ulkopuolelta. Kiinnostavimmat globaalien ruokaketjujen markkinat ovat Kiinassa, Intiassa ja Venäjällä. Deloitte selvityksen mukaan vuonna 2008 Suomen Kesko oli maailman vähittäiskauppojen suuruuslistalla sijalla 80 ja S-Ryhmä sijalla 81.

3.3.8 Maailman taloustilanne

OECD:n talouskatsauksen¹²⁵ mukaan (31.3.2009) OECD:n jäsenmaissa talous laskee keskimäärin 4,3 prosentilla vuoden 2009 aikana ja monissa maissa työttömyys kaksinkertaistuu vuoden 2010 loppuun mennessä. Maailmanlaajuinen taantuma pahenee tämän vuoden ajan, kunnes elvytystoimien vaikutus alkaa purra ensi vuonna. Erityisen voimakasta lasku on Japanissa, Euro-alueella tämän vuoden laskuksi ennakoitaan 4,1 % ja vielä 0,3 % ensi vuonna. Suomen viennin kannalta tärkeä on Venäjä, jonka talouden OECD odottaa laskevan 5,6 % tänä vuonna. Hallitusten elvytystoimien tehokkuus riippuu niiden ajoituksesta - periaatteena mieluummin ennemmin kuin myöhemmin. G20-ryhmän päätökset maailmanlaajuisista elvytystoimista, kuten lisävarojen kohdentamisesta Kansainväliselle Valuuttarahastolle, huhtikuun alussa herättivät uutta toivoa talouden taantumasta hidastumisesta. Niiden todellinen vaikutus jää nähtäväksi lähikuukausina.

Maailman talouskasvun odotetaan kuitenkin muutaman vuoden hitaamman ja taantuvan vaiheen jälkeen lähtevän taas nousuun. Pitkän aikavälin korkokehityksen odotetaan Maailmanpankin arvioiden mukaan pysyvän maltillisena¹²⁶ - siihen vaikuttavat mm. pieni inflaatiopaine ja öljynviejämaiden kumuloituvat säästöt. Vaikka kehitysmaiden talouskasvu hidastuu yleismaailmallisen finanssikriisin seurauksena, on kasvun ennakoitu kuitenkin olevan takaisin nousu-uralla parin kolmen vuoden päästä. Väestönkasvu vaikuttaa myös tulevaan talouskehitykseen. 97 % tulevasta väestönkasvusta tapahtuu kehitysmaissa, kun taas Euroopan ja Japanin väestömäärä voi kääntyä laskuun vuoteen 2030 mennessä – tosin maahanmuutto voi muuttaa kehityssuuntia. Intia saattaa ohittaa Kiinan väestömäärässä vuoteen 2030 mennessä. Jos maailman talouskasvu jatkuu ennakoidulla ja suhteellisen tasaisella vauhdilla, uusia maita nousee varakkuudeltaan keskiluokkaan ja kehitysmaita nousee pois köyhyydestä.

Maailmantaloudella on Maailmanpankin raportin mukana **kolme merkittävää uhkaa**, jotka voivat hidastaa myönteistä kehitystä. Niistä ensimmäinen on maiden välisten ja maiden sisäisten tuloerojen kasvu. Riskinä on, että maiden sisällä tietyt sosiaaliryhmät jäävät osattomiksi kehityksestä, samoin voi tapahtua erityisesti Saharan eteläpuolisessa Afrikassa kokonaisten maiden kohdalla. Toinen kysymysmerkki on Kiinan ja Intian nopea kasvu ja niiden asema ja valtasuhteet maailmanmarkkinoilla esimerkiksi suhteessa köyhimpiin maihin. Kolmas potentiaalinen talouskasvuun vaikuttava tekijä on ympäristön tila. Maiden rajat ylittävät ilman ja vesien saasteet, ilmastonmuutos, maailman kalavarojen ehtyminen sekä globaalit epidemiat, kuten HIV/AIDS voivat muuttaa tulevaisuuden ennusteita.

OECD:n arvion mukaan makrotaloudellinen myönteinen kehitys voi johtaa ostovoiman kasvuun ainakin monissa ei-OECD maissa. Kehitysmaiden BKT:n kasvun vaikutukset tuntuvat

¹²⁵ OECD 2009. GDP to plummet 4,3 % across OECD countries in 2009 as unemployment climbs sharply.

http://www.oecd.org/document/51/0,3343,en_2649_34487_42464883_1_1_1_1,00.html

¹²⁶ IBRD/World Bank 2007. Global Economic Prospects. Managing the Next Wave of Globalisation.

maailmanmarkkinoiden kehityksessä. Öljyn ja energian hinnan kehityksellä on kriittinen yhteys tuotantokustannuksiin ja siten muun muassa ruuan hintaan.

3.3.9 Öljyn ja energian hintakehitys

Vuoden 2008 World Energy Outlook¹²⁷ vetää yhteen seuraavat johtopäätökset **tulevaisuuden energiatilanteesta**

- nykyiset energiankäyttösuuntaukset ovat selkeästi kestäättömiä, niin sosiaalisesti, taloudellisesti kuin ympäristöllisesti
- öljy on edelleen tärkein energian lähde, mutta halvan öljyn aika on ohi; hinnan heilahtelut ovat pysyviä; nykyisten öljykenttien ehtyminen nostaa investointitarpeita; öljymarkkinoilla on käynnissä rakenteellinen muutos, jossa kansalliset yhtiöt ovat nousussa
- jotta vältettäisiin äkillinen ja peruuttamaton ilmastonmuutos, tarvitaan laajamittaista hiiliriippuvuuden purkua maailman energiajärjestelmissä: Kööpenhaminan kokouksen on tuotettava uskottava ilmastopöytäkirja vuoden 2012 jälkeiselle ajalle; lämpötilan nousun rajoittaminen kahteen asteeseen vaatii merkittäviä päästöjen rajoituksia kaikkialla ja siten uutta teknologiaa; ilmastonmuutoksen torjunta voi myös parantaa energiaturvaa
- Tämä hetken talouden taantuma ei anna tekosyytä viivyttelylle tai toimenpiteiden peruuttamiselle

Öljyhuipun ajankohdasta on erilaisia näkemyksiä. Öljyhuippu tarkoittaa hetkeä, jolloin öljyntuotannon maksimi saavutetaan, minkä jälkeen tuotanto alkaa väistämättä vähentyä geologisten ja fysikaalisten syiden takia. M. King Hubbertin vuonna 1956 kehittämän Hubbertin teorian mukaan voidaan ennustaa yksittäisen esiintymän, alueen tai koko maailman öljyntuotantoa. Varsinainen tuotannon huippuvuosi tiedetään kuitenkin vasta, kun se on ohitettu ja tuotanto on alkanut vähentyä. Öljyhuippu ei siis tarkoita tuotannon loppumista, vaan maksimin saavuttamista, jonka jälkeen tuotanto alenee.

Optimistiset ennusteet ajoittavat öljyhuipun vuoden 2020 tienoilta, pessimistisempien mielestä se on jo ohitettu tai sitä eletään juuri nyt. Jotta huippu saavutettaisiin vasta 2020, on nyt tehtävä suuria sijoituksia öljyä korvaaviin energialähteisiin ja muutettava nykyistä öljyä tuhaavaa elämäntapaa. Yksi arvio on, että kulutuksen säilyessä nykytasolla seuraavilla vuosikymmenillä, helposti hyödynnettävät öljy- ja kaasuvarat riittäisivät noin 40 - 70 vuotta.

Talouden **taantumien vaikutus** öljyn ja muun energian käyttömääriin ja hintaan on ollut selvää myös Suomessa. Syksyn 2008 aikana voimistuneet merkit talouskasvun hidastumisesta ja uhkaavasta taantumasta käänivät öljyn hinnan laskuun kesän ennätyskorkealta tasolta. Koko alkuvuoden 2008 korkeana pysytellyt sähkön hinta ja polttoaineiden hinnat kääntyivät Suomessa laskuun kolmannella vuosineljänneksellä. Lokakuun loppupuolella myös päästöoikeuksien hinnat laskivat. Kotimaisista polttoaineista turpeen hinta on viime kesän vaikeiden tuotanto-olosuhteiden takia noussut¹²⁸. Kivihiilen kulutus aleni vuonna 2008 sähkön- ja lämmöntuotannon polttoaineena 33 prosenttia edellisvuodesta ja oli 31 % 2000-luvun keskiarvon alapuolella. Kulutuksen vähenemiseen vaikuttivat Suomen hyvä vesitilanne ja vesivoiman runsas tuotanto sekä EU:n toisen päästökauppakauden alkaminen vuoden alussa. Keväällä 2009 öljyn ja öljytuotteiden hinta alkoi taas kohota selvästi ja talouden vähittäisen elpymisen odotetaan kiihdyttävän öljyn kysyntää ja nostavan hintaa edelleen.

Suomi on edelleen hyvin riippuvainen fossiilisista polttoaineista ja siten niiden riittävyydellä, saatavuudella, hinnoilla ja niihin liittyvillä ympäristöveroilla on hyvin suuri merkitys

¹²⁷ International Energy Agency 2008. World Energy Outlook. Saatavilla: <http://www.worldenergyoutlook.org/>

¹²⁸ Tilastokeskus 2008. Energian hankinta, kulutus ja hinnat, 3. vuosineljännes.

tulevaisuuden tekijänä. VTT:n kesäkuussa 2009 julkaistun energiatutkimuksen mukaan siirtymä uusiutuviin ja vähäpäästöisiin energialähteisiin on alkanut, mutta matka on pitkä.

LUVUN 3.3 YHTEENVETO

Suomi on yhä selkeämmin kytkeyty globaaleihin muutoksiin. Maailmanlaajuiset kehityssuunnat puhuvat selkeästi sen puolesta, että kotimaisen tuotannon ja huoltovarmuuden säilyttäminen on välttämätöntä. Lisäksi on välttämätöntä kehittää myös kotimaista tuotantoa nykyistä ympäristö- ja ilmastoystävällisemmäksi ja vähemmän riippuvaiseksi tuontipanoksista ja öljystä, samalla pitäen mielessä hintakilpailukyvn vaatimukset. Ruuan raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen nouseva suuntaus parantaa tässä asemiamme. Vaikka ilmastonmuutos näyttäisi mahdollisesti hyödyttävän Suomen omaa tuotantoa, on muutosta vastaan taisteltava kaikin keinoin, koska kyseessä on miljardien ihmisten tulevaisuus. Ruuan turvallisuus- ja terveellisyyskysymykset nousevat yhä tärkeämmiksi globaalilla agendalla ja meidän valttimme – tuotteiden jäljitettävyys – nousee arvoonsa. Talouskriisi menee ohi, mutta maailmantalouden kehitykseen vaikuttavat jatkossa erityisesti kehityksen epätasa-arvoisuus, ympäristön tilan heikkeneminen ja se, millaiseksi Kiinan ja Intian rooli kehittyy tulevaisuudessa. Globaalin ruokaturvan parantaminen edellyttää maatalouteen kohdistuvien kehitysyhteistyövarojen huomattavaa lisäämistä.

4 Johtopäätökset ja kysymykset, joihin Ruokastrategia 2020:n tulee ottaa kantaa

Toimintaympäristön muutokset lähivuosina ja vuosikymmeninä aiheuttavat sen, että on välttämätöntä tehdä tietoisia, koko ruokasektoria koskevia linjauksia, jotta varmistettaisiin ruuan tuotannon jatkuminen ja terveellisen, ympäristöystävällisen ja hinnaltaan sopivan ruuan saatavuus Suomessa. Saatavuus ei kuitenkaan yksin riitä, koska **ruokaturvan** toteutuminen tarkoittaa sitä, että kaikilla ihmisillä, kaikkina aikoina on sekä saatavilla että mahdollisuus hankkia käyttöönsä omien tarpeittensa mukaista ruokaa, joka mahdollistaa terveen ja aktiivisen elämän. Ruokaturvan toteutumiseen tarvitaan siis, että ruokaa on saatavilla ja ihmisillä on varaa sitä ostaa. Tällä hetkellä Suomen oloissa toteutuu ruokaturvan ensimmäinen ulottuvuus: monipuolista, erilaisia tarpeita ja toiveita tyydyttävää ruokaa on saatavilla. Toinen ulottuvuus ei aina toteudu kaikkien kohdalla, siis kaikilla ei ole mahdollisuutta hankkia riittävästi tai riittävän monipuolista ruokaa ja siten tarvitaan ruoka-apua. Tulevaisuutta mietittäessä onkin tärkeää varmistaa molempien ulottuvuuksien samanaikainen toteutuminen.

Kun puhutaan ruokasektorin kaikista toimijoista, puhutaan usein **ruokaketjusta**, **ruokaklusterista** tai **ruokajärjestelmästä**. Niistä viimeinen eli ruokajärjestelmä kattaa monipuolisimmin eri ulottuvuudet maatalouden panostuotannosta maatalouden, teollisuuden, kaupan ja kotityön tai ammattikeittiöiden kautta kuluttajan lautaselle ja kuvaa myös julkisen säätelyn roolin ketjun eri vaiheissa. Ruokajärjestelmän kuvauksesta voi siis myös hahmottaa ne kohdat, joiden kautta järjestelmän toimintaan on mahdollista vaikuttaa (Ruokajärjestelmän kuvio liitteessä 3).

Brittien Food Futures-selvityksessä¹²⁹ helmikuulta 2009 arvioidaan tulevaisuuden ruokajärjestelmän toimintaedellytyksiä ja toivottuja ominaisuuksia. Sen mukaan toimivan ruokajärjestelmän keskeisiä tekijöitä ovat:

- **kilpailukyky** – järjestelmä pystyy tuottamaan ja jakelemaan kohtuuhintaista ruokaa huolimatta mahdollisesti kohoavasta kustannustasosta
- **kuluttajat** – järjestelmä muotoutuu ja vastaa kuluttajien tarpeisiin ja on linjassa yhteiskunnallisten tavoitteiden kanssa
- **kestävyys** – järjestelmä voi tarjota turvallisen ja terveellisen ruuan, jolla on positiivisia sosiaalisia vaikutuksia ja mahdollisimman pienet ympäristövaikutukset
- **ketteryys** – järjestelmä pystyy sopeutumaan ja varmistaa tarjonnan huolimatta tulevaisuuden epävarmuustekijöistä.

Keskeistä ruuan tuotannon jatkumiselle Suomessa on kilpailukyvyn säilyminen ketjun eri osissa ja koko ketjussa. Kilpailukyvyllä ei ole yksiselitteistä määritelmää vaan se koostuu monesta tekijästä eikä se siten tarkoita pelkästään prosessien ja lopputuotteiden hintaa suhteessa jonkun muun tuottamien tuotteiden hintaan. Myös laatu ja tuotantotapa voivat olla kilpailutekijöitä ja erityisesti laadun suhde hintaan. Hinta kuitenkin on usein konkreettisin ja näkyvin elementti ja siten siitä tulee vertailuperuste. Siksi viestinnästä tulee entistä tärkeämpää: mitä tuotteet itse kertovat itsestään ja omasta historiastaan? Miten asioista keskustellaan ja valintapäätöstä tekevää kuluttajaa autetaan tekemään oikeita ratkaisuja?

Ruokasektorin tulevaisuuteen vuoteen 2020 mennessä vaikuttavat muun muassa:

ILMASTO, ENERGIA, YMPÄRISTÖ

Ilmastonmuutoksen ehkäisyn tarve muovaa tulevien vuosien päätöksiä ruokaketjun eri osissa. Toimia ohjaavat Suomen omat ja EU:n ilmasto- ja energiasitoumukset sekä se, mitä Kööpenhaminan ilmastokokous joulukuussa 2009 sopii. Tämä tarkoittaa muutoksia mm. nykyisissä maatalouskäytännöissä sekä ilmasto- ja energiakysymysten entistä tarkempaa

¹²⁹ Ambler-Edwards Susan et al. 2009. Food Futures: Rethinking UK Strategy. A Chatman House Report. 2009.

ympäristövaikutukset ovat valinnassa sivuseikka. Samaan aikaan varakkaampien kuluttajien on mahdollisuus valikoida omien terveys- ja laatumieltymistensä mukaista ruokaa hinnasta välittämättä. Myös ruoka-apu ja vastuu sen jakamisesta vaativat kannanottoja.

Keskustelu ja kommunikointi ruuan tarjoajien ja kuluttajien kesken nousee yhä tärkeämmäksi, mutta riittääkö meillä esimerkiksi pakkausmerkintöjen lukutaito, jos merkinnät entisestään lisääntyvät ja monimutkaistuvat? Internet tarjoaa uusia mahdollisuuksia vuoropuheluun ja tuotealkuperätiedon siirtoon ketjun eri toimijoiden kesken.

KOTIMAISEN RAAKA-AINEEN TUOTANTO

Suuri kysymys koko ketjun ja erityisesti elintarviketeollisuuden toiminnalle on kotimaisen raaka-aineen tulevaisuus. Siihen keskeisesti vaikuttava tekijä on maataloustuotannon, kalastuksen ja kalankasvatuksen kannattavuus, joka koostuu tuotteista saatavasta hinnasta, tuista ja tuotantokustannusten kehittymisestä. Kannattavuusnäkömät vaikuttavat myös siihen, saadaanko sektoreille nuoria yrittäjiä ja tehdäänkö investointeja. Toinen keskeinen tulevaisuuden tekijä on alkutuotannon yrittäjien jaksaminen. Työ koetaan usein henkisesti kuormittavana mm. suuren työmäärän, alati muuttuvien säädösten ja tukikäytäntöihin liittyvien epävarmuustekijöiden seurauksena. Myös ammattitaitoisen työvoiman saatavuus tulevaisuudessa huolestuttaa suurenevia tiloja.

Yleinen käsitys on, että maatilojen lukumäärä supistuu edelleen, yksikkökoko kasvaa, ja tapahtuu tuotannon ja jalostuksen alueellista keskittymistä. Tilanne ei ole sama kaikkien eri tuotteiden ja tuoteryhmien kohdalla vaan siihen vaikuttaa mm. tukien erilaiset maksuperusteet maan eri osissa. Keskittyminen voi yhtäältä lisätä kuljetuskustannuksia mutta toisaalta luoda alueellisia osaamiskeskittymiä, jotka voivat hyödyttää koko sektoria. Yksikkökoon kasvu asettaa vaatimuksia ammattitaidolle ja erityisesti liikkeenjohdollisille taidoille.

Maatalouden kannattavuutta ja kilpailukykyä voidaan tarkastella eri näkökulmista. Suomalaisille tuotteille on välttämätöntä löytää sellaisia lisäarvo- ja kilpailukykytekijöitä, joilla tulevaisuudessa varmistetaan nykyistä parempi kannattavuus tuotteista saatavien hintojen kautta. Erilaisina vaihtoehtoina on esitetty: mm. luomua, terveystuotteita, lähiruokaa, tuotteiden puhtautta, turvallisuutta, korkeita eläinten hyvinvointistandardeja, jäljitettävyyttä ja/tai gmo-vapautta. Jos maatalouden ulkoisvaikutuksille laskettaisiin taloudellinen arvo, voisi sillä olla kannattavuutta, kilpailukykyä ja kokonaistehokkuutta parantava vaikutus. Öljy- ja tuontiriippuvuutta on tulevaisuudessa voitava vähentää, millä voi lyhyellä aikavälillä olla kustannuksia nostava vaikutus, mutta pidemmällä aikavälillä niitä vakauttava vaikutus.

EU:N MAATALOUSPOLIITIKAN UUDISTUS JA MUUT VAIKUTUKSET

Alkutuotannon kannattavuuteen vaikuttavat kansalliset ja EU:n kautta tulevat tuet. Tuet ovat valinkauhassa jo terveystarkastuksessa sovittujen muutosten sekä vuoden 2013 jälkeen tulevan YMP-uudistuksen ja uuden budjettikauden takia. Kansallisten tukien käyttömahdollisuudet ovat edelleen EU:n kanssa neuvoteltavia asioita. Lähtökohtana Suomessa pidetään varsin yksimielisesti, että koko EU:n alueella voidaan harjoittaa maataloutta jatkossakin. Huomiota kiinnitetään myös siihen, että mm. EU:n korkeat laatu- ja eläinten hyvinvointistandardit verrattuna moniin kilpailijoihin nostavat tuotantokustannuksia, jotka voidaan korvata vain tukien muodossa. Vaihtoehtoisiksi tulevaisuuden suhteen esillä on ollut mm. tasatukimalli kaikille jäsenvaltiolle, tukijärjestelmän yksinkertaistaminen, maatalouspolitiikan osittainen kansallistaminen, tuotantoon sidottujen tukien jatkaminen ja YMP:n muuttaminen enemmän ympäristö- ja ilmastoystävällistä maataloutta suosivaksi. Huomiota kiinnitetään myös ykkös- ja kakkospilarin välisiin suhteisiin tulevaisuudessa, koska molemmilla on omat roolinsa ja tehtävänsä.

Tärkeää olisi, että syntyisi mahdollisimman pian kansallinen tahtotila tavoitteista vuoden 2013 jälkeiselle maatalouspolitiikalle ja sitä lähdetäisiin yhtenäisesti, eri keinoja käyttäen ajamaan eteenpäin.

EU todennäköisesti laajenee eikä maatalousbudjetin osuus kokonaisbudjetista tulle kasvamaan, joten jatkossa Suomen maataloudelle EU:n budjetista kohdentuvien tukien määrä pikemminkin alenee kuin kasvaa. Siksi tuotteista saatavan hinnan merkitys kasvaa entisestään. Esille nousee myös kysymys, tulisiko pitäisikö EU:n nykyinen maatalouspolitiikka ja elintarviketeollisuuteen liittyvät toimet linkittää nykyistä paremmin toisiinsa ja muuttaa maatalouspolitiikka laajemmaksi ruokapolitiikaksi tai ruokaturvapolitiikaksi. Kun viimeksi unioniin liittyneet Keski- ja Itä-Euroopan maat pääsevät täysin hyödyntämään YMP:n tukivalikkoa, voi lisätä markkinoille tulevaa tuotantoa.

EU:n vaikutus ruokasektoriin tulee osittain myös aluepolitiikan, elintarvikelainsäädännön, kalastuslainsäädännön, kauppasopimusten ja rajasuojien kautta ja erilaisiin turvallisuusongelmiin reagoinnin kautta. Mahdollisesti syntyvällä WTO-ratkaisulla ja kahdenvälisillä kauppasopimuksilla on vaikutuksensa EU:n alueen maatalouteen kiristyvän kilpailun kautta. Vielä epäselvää esimerkiksi on vientitukien tulevaisuus. Mahdollisesti kohoavat maailmanmarkkinahinnat vähentävät vientituen tarvetta, kuten huomattiin 2007 – 2008. Yhteisen kalastuspolitiikan uudistuksessa olisi tärkeää turvata koko EU:n kalantuotannon kestävä tulevaisuus. Suomella on omia erityisintressejään, kuten kalastuskiintiöt ja hylkeiden vahinkojen torjuminen, joista on pidettävä huolta.

TEOLLI SUUDEN JA KAUPAN KEHITYS

Teollisuuden ja kaupan kansainvälistymisen eteneminen ja kilpailun lisääntyminen muuttavat toimintakenttää. Kaupan rooli ei vain kysynnän tyydyttäjänä vaan myös kysynnän ohjaajana tunnistetaan. Kaupan asemaa vahvistaa myös se, että sillä on tiedossaan sekä kuluttajien todellinen ostokäyttäytyminen että tieto tarjonnasta niin kotimaassa kuin ulkomailla. Kaupan ja teollisuuden yhteistyö varastoinnin ja logistiikan järkipäristämisessä on jo tuottanut hyviä tuloksia ja jatkuu tulevaisuudessa.

Kotimaisen raaka-aineen ja teollisuuden yhteys nousee vahvasti esille, tosin merkittäväksi on kasvanut myös Itämeren alueen potentiaali niin raaka-aine- kuin tuotemarkkinoidenkin osalta. Venäjän kehityksellä on jatkossakin suuri merkitys Suomen elintarviketeollisuuden kasvuille. Kansainvälistyminen etenee niin teollisuuden kuin kaupan osalta ja se tuo mukanaan rakennemuutoksia. Viennin puolella on nähtävissä mahdollisuuksia lisäarvotuotteiden (luomu, funktionaaliset elintarvikkeet) osalta, jopa maailmanlaajuisesti. Työvoimapula nousee kysymykseksi koko ketjussa. Sopimustuotannon rooli laajenee ja vahvistuu. Ostosmatkojen ympäristövaikutuksiin tullaan kiinnittämään huomiota, samoin koko ruokaketjun logistiikan ympäristövaikutuksiin ja hintaan. Kuljetuskustannusten noustessa raaka-aineen saatavuus läheltä tulee yhä tärkeämmäksi. Kaupan ja teollisuuden ilmastovaikutuksia ryhdytään tulevaisuudessa seuraamaan yhä tarkemmin, millä on vaikutusta yksikköjen sijaintipäätöksiin, kuljetusten ja varastoinnin minimointiin sekä yritysten rakenteellisiin ratkaisuihin.

Teollisten elintarvikkeiden ja pitkän säilytysajan tuotteiden ja tuoretuotteiden kohdalla tulevaisuus voi näyttää hyvinkin erinäköiseltä niin, että lyhyen myyntiajan tuotteissa kotimaisuus on valtti. Jo nyt erilaiset keksit ja kastikkeet tulevat pitkälti ulkomailta, kun taas maito ja liha ovat pitkälti kotimaista alkuperää. Lihateollisuuden kansainvälistymisen myötä kotimaisuuden käsite hämärtyy, vaikka kansalliset erot makutottumuksissa vaikuttavatkin yllättävän paljon siihen, millaisille tuotteille on kysyntää.

Kaupan omien merkkien rooli jatkaa kasvuaan esimerkiksi niin, että Euroopan-laajusten ostoketjujen kautta sama private label-tuote on tarjolla kaikkialla Euroopassa. Pienten, paikallisten jalostajien kaupan hyllylle ja ammattikeittiöihin pääsy aiheuttaa edelleen ongelmia, vaikka kysyntä paikallisuudelle näyttäisi kasvavan. Tässä olisi periaatekeskustelujen paikka kaupan ja ammattikeittiöiden sisäänostajien ja pienten tuottajien kesken. Myös julkisia hankintoja ohjaavan hankintalain antamat mahdollisuudet kilpailutuksen kriteerien määrittelyyn pitäisi pohtia tarkoin. Kaupan rooli luomutuotteiden ketjuissa herättää kysymyksiä mm. tavanomaisia tuotteita korkeampien hintamarginaalien takia.

RUUAN LAATU, TURVALLISUUS JA RUOKAKETJUN VASTUULLISUUS

Suomalaisen ruuan vahvuudeksi nähdään sen tuttuus ja jäljitettävyyys. Tuontiruokaan liitetään usein kysymyksiä turvallisuudesta ja myös tuotantoeläinten kohtelusta. Koko ruokaketjun turvallisuus näyttää nousevan tulevaisuudessa entistä tärkeämmäksi asiaksi ja siihen liittyy useita tekijöitä, jotka ovat vahvuuksia Suomessa, mm. riittävä puhdas vesi, koko raaka-aine- ja tuotantoketjun hallinta ja uusienkin uhkatekijöiden hallinta (esim. ruuasta löytyneet vierasesineet keväällä 2009). Laatuasioista terveellisyys korostuu aiempaa enemmän. Vastuullisuudesta viestimisen merkitys korostuu ja keskustelua käydään tuotteiden vastuullisuusmerkinnästä, mutta ensin tarvitaan yhteinen ymmärrys vastuullisuuden sisällöstä. Keskustelua myös suomalaisten tuotteiden laatumerkistä on käyty, mutta senkin sisällön määrittäminen voi muodostua ongelmalliseksi. Mitä siis on kotimainen laatu? Milloin tuote on vastuullisesti tuotettu? Kotimaisuus on myös määritelmä, jonka sisältöä tulee tarkastella: milloin tuotetta voidaan pitää kotimaisena? Vastuullisuuteen liittyy myös tavoite hiilineutraalisuudesta – ruokaketjun hiilen sidonnan ja päästöjen tulisi olla mahdollisimman lähellä tasapainoa. EU:n yhteinen ravitsemus- ja terveystieteasetus asettaa omat kriteerinsä tuotteiden markkinoinnissa käytettäville laatu- ja terveellisyysväitteille.

Kannanotto GM-tuotteiden markkinoille tuloon tuntuu vaikealta, esimerkiksi kuluttajat näkevät sen yhtäältä ongelmana ruuan turvallisuuden kannalta ja toisaalta asiana, joka tapahtuu ja johon ei voida vaikuttaa.

HINTAVAIHTELUT YHTEYDESSÄ GLOBALISAATIOON

Ruuan raaka-aineiden ja siten myös lopputuotteiden hinnat tulevat tulevaisuudessa olemaan liikkeessä enemmän kuin ennen. Tämä johtuu pitkälti ruuan ja bioenergian kysynnän jatkuvasta kasvusta maailmanmarkkinoilla ja ennakoimattomista tarjonnan vaihteluista. Koska maailman varastot ovat alhaisella tasolla eikä niitä nopeasti saada kasvatettua, on hintatasossa odotettavissa noususuunta ainakin lähelle vuotta 2020. Kohoavien maailmanmarkkinahintojen nähdään parantavan Suomen hintakilpailukykyä. Maailman väestö, kaupungistuminen ja ruuan kysyntä kasvavat, samoin ostovoima, siten on tarve jopa kaksinkertaistaa maailman ruuan tuotanto vuoteen 2050 mennessä. Tähän tarvitaan myös kehitysyhteistyön työkaluja, jotta köyhimmät maat saavuttaisivat nykyistä paremman ruokaturvatilanteen ja valmiudet toimia markkinoiden kansainvälistyessä. Teollistuneet maat ja niiden yritykset haluavat varmistaa oman ruoka- ja raaka-ainehuoltonsa ja siten maaomaisuutta erityisesti kehitysmaissa siirtyä parhaillaan suuria määriä pois paikallisesta hallinnasta rikkaampien valtioiden ja yritysten haltuun. Tällä voi tulevaisuudessa heikentää entisestään ruokaturvattomimpien maiden tilannetta.

KANSALLINEN HUOLTOVARMUUS

Huoltovarmuuden tärkeys nousi ruuan raaka-aineiden ja öljyn hintapiikin takia takaisin keskusteluun. Globaalien varastojen hupeneminen sekä kysynnän kasvu herättävät huolta ruuan ja sen raaka-aineiden riittävyydestä. Ilmastonmuutoksen tuomat epävarmuustekijät nähdään myös perusteluiksi huoltovarmuuden korostamiselle. Huoltovarmuuden ulottuvuuksia ovat mm. raaka-aineiden, tuotantopanosten ja maataloustuotteiden varmuusvarastointi sekä tuotanto- ja jalostuskapasiteetin ja jakelujärjestelmien ylläpito. EU:n rooli huoltovarmuuden ylläpidossa mietityttää monia - kysytään esimerkiksi, miten kansallinen huoltovarmuuskeskustelu sopii yhteen EU:n sisämarkkina-ajattelun kanssa? Huoltovarmuuden kannalta kriittiseksi nähdään myös elintarvikeketjussa tapahtunut keskittymiskehitys. Toimijoiden lukumäärän harventuessa voi yhdenkin joutuminen pois pelistä syystä tai toisesta vaikuttaa ratkaisevasti tuotetarjontaan. Keskustelua käydään myös alueellisista ruokajärjestelmistä, jolloin myös huoltovarmuutta voitaisiin tarkastella alueellisesti. Yhtenä huoltovarmuuden elementtinä esille nousee myös peltojen kasvukunnosta huolehtiminen pitkällä aikavälillä. Huolta aiheuttaa mm. viljelyn yksipuolistuminen, maaperän rakenteen heikkeneminen ja ekosysteemien köyhtyminen. Niihin pitää tulevaisuudessa pystyä vastaamaan. Keskusteluissa nousee kuitenkin myös varoittavia ääniä: huoltovarmuudesta huolehtiminen ei saisi nousta protektionismin uudeksi muodoksi ja siten vääristää markkinoiden toimintaa.

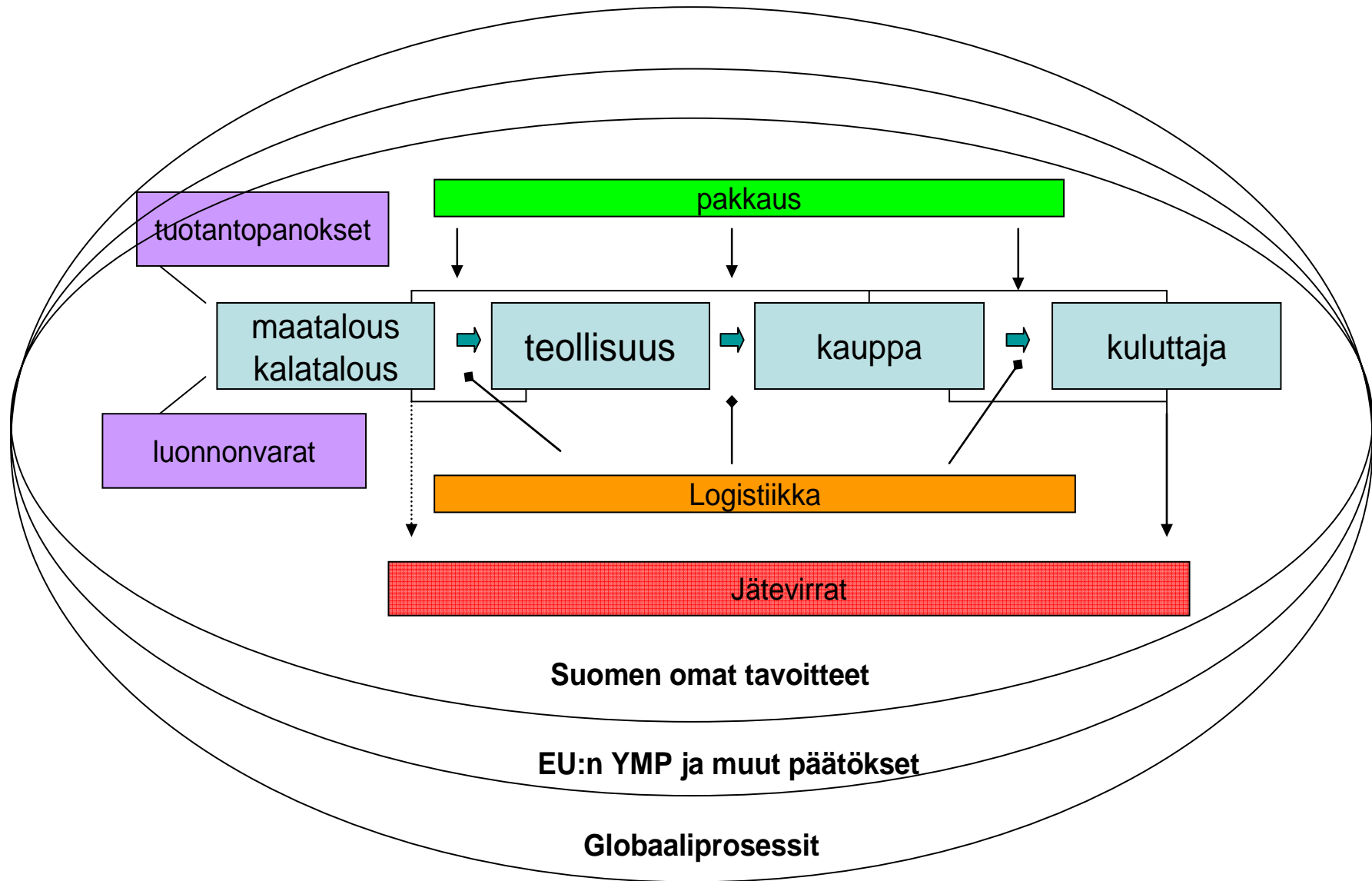
JOHTOPÄÄTÖKSISTÄ VOIDAAN NOSTAA ESILLE KYSYMYKSIÄ JA SELVITYS-TARPEITA. Jokaisen kysymyksen kohdalla kannattaa miettiä myös, millaisia hallinnollisia tai ruokaketjun toimijoiden omia päätöksiä tarvitaan kunkin asian toteuttamiseksi.

KYSYMYKSIÄ	TUTKIMUS- JA SELVITYSTARPEITA
<p>1. Mikä on tavoiteltu kotimaisuusaste eri tuotteissa? Mitä sen saavuttamiseksi tarvitaan? Onko mahdollista jatkaa tuotantoa nykyisellä tuotevalikoimalla vai pitääkö tehdä valintoja? Tulisiko asettaa erillinen tavoite luonnonmukaiselle tuotannolle? Annetaanko markkinoiden määrätä vai voidaanko/pitääkö asioita ohjata?</p>	<p>Mikä on nykyinen kotimaisuusaste eri tuotteissa sellaisenaan ja kun otetaan huomioon myös tuontipanokset – siis tuontiriippuvuusaste eri tuotteiden kohdalla? Kuinka paljon kauppa tuo elintarvikkeita? Kuinka paljon teollisuus tuo raaka-aineita ja valmiita tuotteita pakattavaksi Suomessa? Mitä keinoja on käytettävissä kotimaisen tuotannon edistämiseen ottaen huomioon EU-säädösten aiheuttamat rajoitukset?</p>
<p>2. Mitä huoltovarmuus Suomessa tarkoittaa ja miten se turvataan? Miten voidaan vähentää ruokasektorin riippuvuutta tuontipanoksista ml. tuontienergia ja valkuaisrehut? Millaista huoltovarmuuden tasoa tavoitellaan maatalouden tuotantopanoksissa ja elintarvikkeiden määrässä?</p>	
<p>3. Mitä ilmastonmuutoksen ehkäisemiseksi ja siihen sopeutumiseksi on tehtävä ruokaketjun eri portaisissa välittömästi ja vuoteen 2020 mennessä? Mikä merkitys ilmastonmuutoksen ehkäisyssä on kotimaisella peltoperäisellä bioenergialla? Miten voidaan yhdistää ilmastonmuutoksen torjumisen ja ruokaketjun eri portaiden kannattavuuden parantamisen tavoitteet? Miten varmistetaan kotimaisen kasvinjalostuksen tulevaisuus erityisesti ottaen huomioon ilmastonmuutoksen aiheuttamat vaatimukset täällä viljeltäville kasveille?</p>	<p>Mikä on eri viljelymenetelmien ja – tekniikoiden, ml. luomu ja tavanomainen viljely, kyky sitoa hiiltä maaperään tai vapauttaa hiiltä maaperästä? Millaisia ympäristötuen muutostarpeita aiheutuu ilmastonmuutoksen hillitsemiseen tähtäävistä toimista? Mitkä ovat niiden vaikutusmekanismit?</p>
<p>4. Miten raaka-aineiden ja tuotantopanosten hintojen vaihtelut voitaisiin saada jakautumaan tasaisemmin ruokaketjun eri toimijoiden kesken?</p>	<p>Millainen on ketjun eri osien rooli elintarvikkeiden hinnanmuodostuksessa tällä hetkellä?</p>
<p>5. Miten varmistetaan suomalaisen kalanviljelyn ja kalastuksen edellytykset vuonna 2020?</p>	
<p>6. Voidaanko tehdä veroratkaisuja ruuan terveellisyyden perusteella? Millä perusteilla terveellisyys määriteltäisiin? Entä ilmastovaikutusten perusteella? Voisiko hiilijalanjälki toimia verotuksen määräämisperusteena? Mikä on julkisen vallan rooli kulutustottumuksien ohjaamisessa terveellisempään ja ilmastoystävällisempään suuntaan?</p>	<p>Millaisia perusteita voisi käyttää ruuan terveellisyyden määrittelyyn, jos veroratkaisuja haluttaisiin tehdä terveellisyyden perusteella? Tulisi jatkaa selvityksiä hiilijalanjälki- ja muiden ympäristövaikutusmerkintöjen standardoinnista ainakin kansallisesti, mutta myös pohjoismaisella tasolla, EU:n tasolla tai jopa globaalisti.</p>

<p>7. Mitä ovat ne suomalaisen elintarviketuotannon lisäarvo- ja kilpailukykytekijät, joilla tuotanto profiloituu kotimaassa ja viennissä ja joilla haetaan parempaa kannattavuutta tulevaisuudessa? Puhtaus, luomu, gmo-vapaus, eläinten hyvinvointi?</p>	<p>Tarvitaan seurantatietoa menestyneistä vientiponnisteluista ja julkisen tuotekehitys- ja vientirahoituksen määrästä ja roolista viennin onnistumisessa. Millaisia mittareita kilpailukyvyn kehityksen seuraamiseen voitaisiin käyttää? Miten määritellään kotimainen laatu ja vastuullisuus objektiivisilla kriteereillä?</p>
<p>8. Mitä keinoja on tiivistää ruokaketjun yhteistyötä entisestään Suomessa? Miten pientuottajien ja –jalostajien mahdollisuuksia saada tuotteensa kaupan hyllyille voitaisiin käytännössä parantaa?</p>	
<p>9. Mikä on Suomen kansallinen positio geenimuunneltujen kasvilajikkeiden käyttöön, entä GM-merkintöihin tuotteissa, eri menetelmillä tuotettujen tuotteiden rinnakkaiseloon ja GM-asioista päättämiseen maatasolla? Mitä vaikutuksia tehtävillä päätöksillä on ruokaketjun eri portaissa?</p>	<p>Mitä olisivat erilaisten GM-päätösten taloudelliset vaikutukset ruokaketjulle?</p>
<p>10. Mitkä ovat Suomen konkreettiset, yksityiskohtaiset tavoitteet YMP:n uudistukselle ja EU:n yhteiselle kalastuspolitiikalle ja miten ne saavutetaan – mitä tarvitsee tehdä jo nyt? Pitäisikö nykyinen jako 141- ja 142-tukialueisiin poistaa – miten?</p>	
<p>11. Millaista eläin- ja kasvitaudeilta suojautumisen tasoa ja riskienhallintaa voidaan Suomessa ylläpitää ja miten siitä aiheutuvat kustannukset katetaan ja jaetaan tulevaisuudessa?</p>	
<p>12. Millaisia tarpeita on pakkausmerkintöjen kehittämisen suhteen ja miten parannetaan kuluttajien valmiuksia omaksua tietoa pakkausmerkintöjen kautta? Tarvittaisiinko erityistä pakkausmerkintöjen lukutaidon koulutusta? Millaisia alkuperää, tuotantotapaa tai tuotteen ominaisuuksia koskevia merkintöjä tulisi/voidaan Suomessa jatkossa käyttää ottaen huomioon myös EU:n säädökset ja millaiset kriteerit niille asetetaan? Kotimaisten tuotteiden vastuullisuusmerkki – tulisiko ajatusta viedä eteenpäin?</p>	<p>Millainen pakkausmerkintöjen lukutaito suomalaisilla kuluttajilla on tällä hetkellä? Missä ovat suurimmat ongelmat? Millaista tietoa lakisäätöiden merkintöjen lisäksi kuluttajat oikeasti kaipaavat pakkauksiin?</p>
<p>13. Miten ruuasta jätteeksi joutuvaa osuutta voitaisiin pienentää ketjun eri portaissa?</p>	<p>Kuinka suuri osa ruuasta ja sen raaka-aineista joutuu ketjun eri osissa jätteeksi tällä hetkellä?</p>
<p>14. Miten varmistetaan yrittäjien ja työvoiman osaaminen ja työvoiman riittävyys ruokasektorin eri portaissa tulevaisuudessa?</p>	

15. Miten voidaan varmistaa, että kaikilla suomalaisilla on mahdollisuus hankkia ruokaa käyttöönsä vuonna 2020? Miten ruoka-avun jakaminen Suomessa pitäisi jatkossa järjestää?	Mikä on täysin tai osittain ruoka-avun varassa elävän väestön osuus ja profiili Suomessa tällä hetkellä?
16. Miten Suomi voisi parhaiten vaikuttaa globaalin ruokaturvan syntymiseen tulevaisuudessa? Mikä on ruuantuotantoa, ruokaturvaa ja ruuan turvallisuutta edistävän kehitysyhteistyön rooli ja miten se tulisi jatkossa toteuttaa?	

Liite 1. Ruokaketju muuttuvassa toimintaympäristössä

Liite 2. EU:n korkean tason työryhmä elintarviketalouden kilpailukyvyistä: Loppuraportin suositukset eri tahoille

1. EU:n ja kansallisia politiikkatoimia on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti, jotta voidaan huomioida kysynnän ja tarjonnan muutokset ja varmistaa kilpailukyky, mutta samalla pitää huolta ruuan turvallisuudesta.

2. Yhteisen maatalouspolitiikan uudistuksen on jatkuttava, jotta turvataan eurooppalaisen tuotannon kilpailukyky. Erot EU:n yritysten ja muun maailman yritysten maksamissa raaka-ainehinnoissa aiheuttavat EU-yritysten aseman heikkenemistä maailmanlaajuisessa kilpailussa. Komission tulisi käyttää tilanteen niin vaatiessa markkinoiden hallintainstrumentteja, joilla pehmenetään raaka-aineiden hinnan ja tarjonnan vaihteluja - ottaen huomioon tuottajat, kuluttajat, jalostajat ja veronmaksajat. Uusien riskinhallintainstrumenttien käyttöönotto saattaa myös tulla tarpeelliseksi. EU:n tulisi olla valmis sovittamaan tuotannon säätelyn työkaluja kuhunkin tilanteeseen, jotta mahdollistettaisiin alkutuotannon parempi reagointi tarjonnan ja kysynnän muutoksiin. Jos raaka-aineiden saatavuutta uhkaa jokin kriisitilanne, komissiolla tulisi olla valmius tarkastaa tuonnin tariffitasoja tilapäisesti.

3. Komission yhdessä jäsenmaiden ja EFSA:n kanssa tulisi parantaa GMO-tuotteiden laillistamisprosessien tehokkuutta ja läpinäkyvyyttä eri toimijoiden luottamuksen parantamiseksi, mutta ottaa samalla huomioon yhteiskunnan kasvava tiedostaminen näissä asioissa. Sen lisäksi tulisi jatkaa GMO-tuotteiden lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutusten analysointia ja käydä keskustelua EU:n tulevasta GMO-politiikasta. Komission pitäisi harkita hyväksymismenettelyjä sellaisille EU:n ulkopuolisten maiden GM-tuotteille, jotka ovat menestyksekkäästi läpäisseet turvallisuusarvioinnin kolmansissa maissa.

4. Komission yhdessä jäsenmaiden kanssa tulisi taata IPPC direktiivin (integroitu saasteiden torjunta ja kontrolli) toteutus kaikissa jäsenmaissa kuitenkin niin, että

sovellettavissa tekniikoissa löytyy joustavuutta ja että erityisesti Pk-yritykset eivät joudu mahdollottoman eteen. Lisäksi tulisi perustaa toimiva päästökauppajärjestelmä elintarviketeollisuudelle.

5. Jäsenmaiden tulisi mahdollistaa ekoinnovaatioita koskevan tiedon ja teknologian siirto tutkimuksesta ja suurista yrityksistä myös Pk-yrityksiin. Erilaisia esteitä ekotehokkaan teknologian omaksumisen tieltä on raivattava mm. energiatehokkuuden parantamiseksi.

6. Erilaisten politiikkatyökalujen kehittämisen yhteydessä tulee tehdä vaikutusanalyysi PK-teollisuuden näkökulmasta.

7. Komission tulee vahvistaa olemassa olevia ohjeita ja luoda myös uusia ohjeita ja parhaita käytäntöjä ruokaan liittyvän lainsäädännön toimeenpanosta.

8. Euroopan komission ja EFSA:n tulisi nopeuttaa tuotteiden hyväksymisprosesseja samalla kuitenkin säilyttäen korkea tieteellinen taso riskinarvioinneissa. Uusien, innovatiivisten elintarvikkeiden osalta komission pitäisi mahdollisuuksien mukaan hyväksyä myös yksinkertaistettu hyväksymisprosessi.

9. Komission tulisi omaksua yhtenäistetty ohjeisto ja parempi koordinaatio toimeenpanoviranomaisten kesken, jotta nopea hälytysjärjestelmä (ruoka, rehut) tulisi tehokkaammaksi.

10. Komission tulisi yhteistyössä jäsenmaiden kanssa varmistaa olemassa olevien yhden luukun palvelupisteiden yhteyteen palvelut myös elintarvikealan Pk-yrityksille.

11. Euroopan Investointipankin yhdessä jäsenmaiden ja komission kanssa tulisi taata elintarvikealan Pk-yrityksille luottojen saanti, jotta niillä olisi mahdollisuus kasvaa. Rahoitusmahdollisuuksista tulee tiedottaa ja pienyrityksiä myös linkittää business-

mentoreihin, mikä voisi osaltaan helpottaa yritysten liikkeelle lähtöä.

12. Komission ja jäsenmaiden yhdessä muiden osallisten kanssa tulisi lieventää rahoitusohjelmiin liittyvää byrokratiaa. Tietoa olemassa olevista kehitys- ja rahoitushankkeista pitäisi levittää ja perustaa uusia hankkeita. Pk-yritysten teknologian käyttöä pitäisi tehostaa koulutuksen ja tiedotuksen avulla ja myös linkittää kansallisia viranomaisia ja yrityksiä toisiinsa.

13. Komission yhdessä jäsenmaiden ja eri organisaatioiden kanssa pitäisi perustaa vientiverkostoja ja parantaa tiedonsaantia vientimahdollisuuksista, jotta elintarvikealan Pk-yritykset pääsisivät paremmin globaaleille markkinoille. Vähittäiskaupan tulisi edistää Pk-yritysten markkinoillepääsyä.

14. Tuottajien ja Pk-yritysten integroitumista osaksi ruokaketjuja pitäisi tehostaa ja vahvistaa niiden neuvotteluvoimaa. Yrittäjien ymmärrystä hinnanmuodostuksesta ja sopimuksista pitäisi lisätä. Yrittäjävalmiuksia voitaisiin parantaa perustamalla tuottajien ryhmittymiä ja osuuskuntia.

15. Komission yhdessä jäsenmaiden kanssa pitäisi perustaa eurooppalainen foorumi, jossa käsiteltäisiin ruokaketjun eri toimijoiden välisiä suhteita ja määriteltäisiin mittareita ruokaketjun hyvälle toiminnalle – niistä voisi vähitellen muodostua EU:n laajuinen toimintaohjeisto.

16. Komission tulisi selvittää kaupan omien merkkien vaikutusta Pk-yritysten kilpailukykyyn ja löytää keinoja, joilla voidaan vähentää eri ketjun osien välisiä epätasapainotilanteita.

17. Alan houkuttelevuutta työpaikkana pitäisi nostaa tiedotuskampanjoilla ja koulutuksella. Erilaisia harjoittelu- ja oppisopimusjärjestelyjä tulisi kehittää. Erityisillä kilpailuilla ja palkinnoilla voitaisiin kannustaa innovointia ja luoda sektorin parhaita käytäntöjä.

18. Komission tulisi edistää Euroopan tason keskustelua sosiaalisista kysymyksistä ruokasektorin sisällä.

19. Komission yhdessä jäsenmaiden ja muiden toimijoiden kanssa tulisi perustaa foorumi keräämään ja levittämään tietoa parhaista käytännöistä, jotka koskevat tehokkaampaa logistiikkaa sekä erityisesti siihen liittyvää tietotekniikkaa.

20. Jotta kuluttajilla olisi mahdollisuus tehdä turvallisia ja terveellisiä valintoja, Unionin ja jäsenmaiden pitäisi panostaa kuluttajavalistukseen alkaen lapsista ja nuorista. Tiedottamisen tulee olla kattavaa, ymmärrettävää, selvää ja johdonmukaista. Unionin ja jäsenmaiden tulee edistää aloitteita, jotka tuovat yhteen eri toimijoita:

- lisäämään innovatiivisten, terveellisten ruokavaihtoehtojen käyttöä
- kehittämään hinnaltaan kohtuullisia, terveellisiä ja ravitsevia ruokia
- tarjoamaan kuluttajille riittävä tuote- ja ravitsemuksellinen informaatio

Lisäksi osallistujien tulisi sitoutua tarjoamaan riippumatonta tietoa elintarvikkeista. Samalla kuitenkin on otettava huomioon kilpailullisuusasiat. Viranomaisten yhdessä muiden toimijoiden kanssa pitäisi tarjota tietoa uusien tekniikoiden hyödyistä ja riskeistä niin, että tieto on tavallisten EU-kansalaisten saavutettavissa ja ymmärrettävissä.

21. Komission ja jäsenmaiden pitäisi tuoda kaikki ruokaketjun osalliset samaan pöytään, jotta varmistettaisiin järkevän T&K politiikan kohdistaminen innovatiivisiin tuotteisiin sekä myös kestävien tuotanto- ja prosessointimenetelmien olemassaolo. Komission tulisi varmistaa 7. tutkimus- ja teknologiaohjelman suuntaaminen myös elintarvikealan aloitteisiin. Tämän lisäksi komission ja jäsenmaiden pitäisi kohdentaa lisärahoitusta tutkimukseen ja innovaatioihin. Myös Pk-yritysten pitäisi päästä käsiksi rahoituslähteisiin.

22. Jäsenmaiden ja muiden osallisten tulisi antaa tukensa Euroopan innovaatio- ja teknologiainstituutin aloitteille. Samaan aikaan instituutin pitäisi aloittaa erityisiä tutkimusohjelmia, jotka kohdentuvat elintarviketeollisuuteen. Lisäksi pitäisi kehittää verkosto instituutin ja kansallisten klustereiden välille, jotta parannettaisiin suhteita ruuan tuottajien, koulutuksen ja julkisen tutkimuksen välille. Komission

yhdessä jäsenmaiden kanssa tulisi jatkaa kilpailukyky- ja innovaatio-ohjelmia ja käytä hyväksi olemassa olevia tutkimusrahoituskanavia, kuten ERA-NET.

23. Komission yhdessä jäsenmaiden kanssa pitäisi tukea uuden ruuan prosessointitekniikan kehittämistä, samoin bioteknologiaa sekä ympäristöystävällistä teknologiaa, joka on tieteellisesti osoitettu turvalliseksi. Missä tarpeellista, jäsenmaiden tulisi kannustaa komissiota varmistamaan, että soveltuvat hyväksyttämismenetelmät uudelle tekniikalle ovat olemassa. Pitää myös pohtia keinoja, joilla kuluttajien luottamus voidaan varmistaa.

24. Komission kauppapoliittisena tavoitteena tulisi olla, että kattava WTO-sopimus saadaan synnytettyä ja siten varmistetaan toimiva kansainvälinen toimintaympäristö ja yhteiset pelisäännöt kolmansien maiden kanssa.

25. Kansainvälisissä sopimusneuvotteluissa ruokasektorin tarpeet on otettava huomioon samalla tavoin kuin muiden teollisuudenalojen tarpeet. Eurooppalaisten standardien saattaminen myös laajemman tason standardeiksi tulisi olla tavoitteena, jotta saavutettaisiin harmonisaatiota. Sektoria on voitava suojella, jos havaittavissa on erityisen hyökkäviä tai puolustuksellisia toimia muiden taholta.

Etusija on annettava erityisesti käynnissä oleville neuvotteluille Etelä-Korean, Intian, Ukrainan, Andien ja ASEAN-maiden sekä Keski-Amerikan maiden kanssa tavoitteena saavuttaa suotuisa tulos, joka tukee EU:n ruokasektorin kehitystä ja kilpailukykyä siellä, missä WTO ei sitä jo mahdollistanut.

Komission pitäisi kartoittaa kahdenväliset mahdollisuudet kauppakysymyksissä sellaisten partnereiden kanssa, kuten Kiina, Venäjä, MERCOSUR-maat, Kanada, Japani ja Norja sekä myös Välimeren maat erityisesti siellä, missä on saavutettavissa parempia kahdenvälisiä kuin multi-lateraaliosopimuksia.

Komission tulisi tarkastella teknisiä ja ei-teknisiä kaupan esteitä aktiivisesti ja järjestelmällisesti kahdenvälisten sopimusten neuvottelujen yhteydessä tavoitteenaan protektionismin estäminen ja

paremman markkinoillepääsyn ja läpinäkyvyyden edistäminen. Komission tulisi edistää kansainvälisten standardien, CODEX, ISO, OIE, käyttöä neuvottelujen pohjana.

26. Komission yhdessä jäsenmaiden kanssa tulisi edistää kansainvälisten standardien käyttöönottoa, jotka koskettavat mm. ruuan turvallisuutta tai reilua kauppaa globaalilla tasolla. Samaan aikaan sen tulisi edistää sitä, että Euroopan lakiperusteisia vaatimuksia esimerkiksi eläinten hyvinvoinnin, ruuan turvallisuuden ja ympäristönsuojelun suhteen otettaisiin käyttöön laajemminkin ja siten tasoitettaisiin pelikenttää.. Komissio voi tukea rahallisesti koulutusta niissä kolmansissa maissa, joilla on vaikeuksia ottaa standardeja käyttöönsä.

27. Komission tulisi seurata markkinoita niin, että kolmannet maat noudattavat tuotemerkkien rekisteröinnin ja suojelun periaatteita ja että voimassa olevat tekijänoikeudet toteutetaan. Sen lisäksi kansallisten tuottajajärjestöjen tulee raportoida alkuperämerkintöjen (PDO/PGI) väärennyksistä alkuperämaassa ja muualla. WTO-neuvotteluissa tulisi vahvistaa olemassa oleva TRIPS sopimus. Samaan aikaan kahdenvälisiin kauppasopimuksiin on saatava merkinnät tuoteväärennösten osalta. Lisäksi komission tulisi vahvistaa vuoropuhelua EU-maiden ja niiden EU:n ulkopuolisten maiden välillä, jotka ovat taloudellisesti merkittäviä alkuperämerkittyjen tuotteiden maahantuojia, jotta saavutettaisiin tuotteiden parempi suojelu.

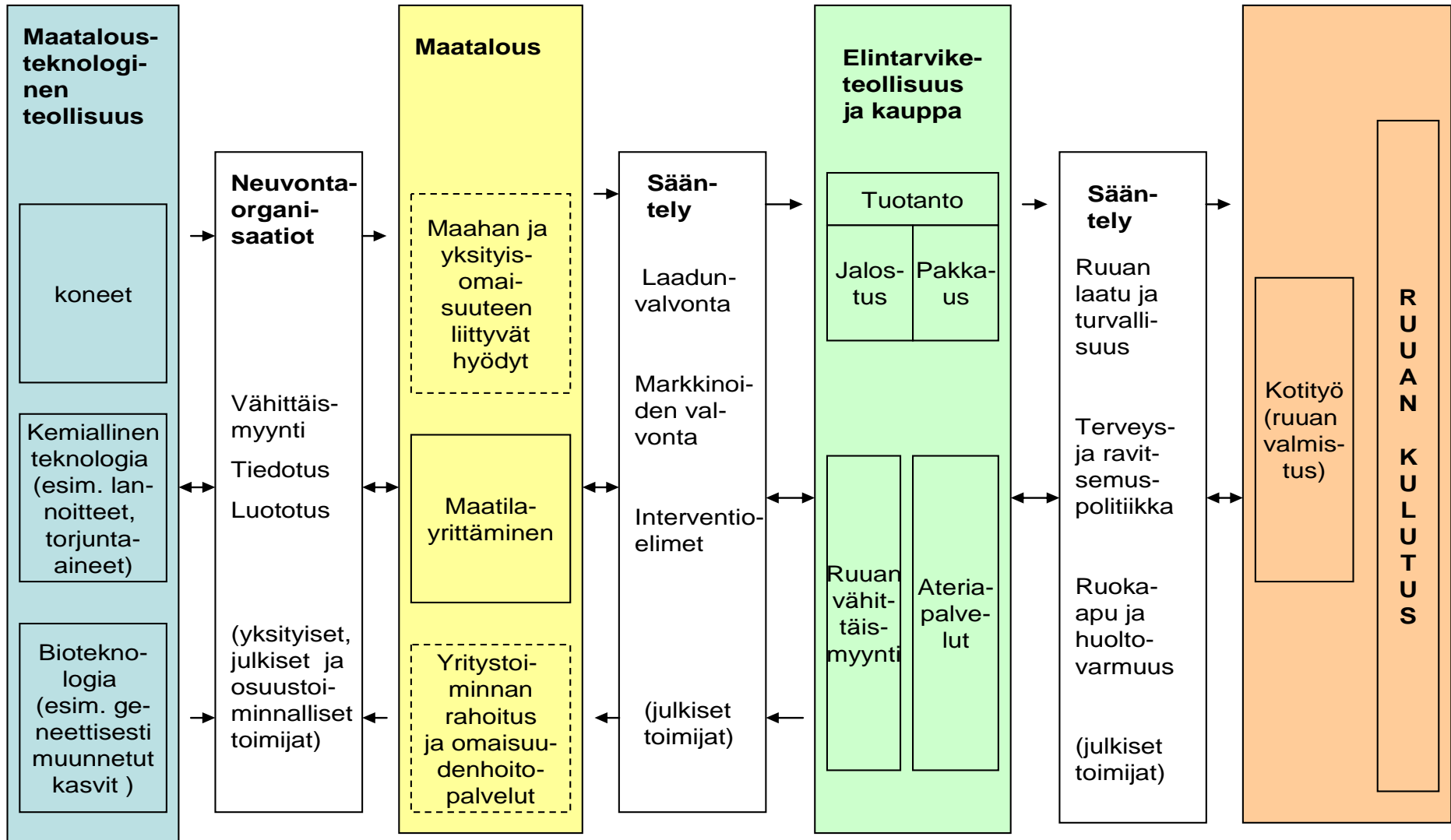
28. Korkean tason työryhmä haluaisi teettää nelikenttäanalyysin, jolla määriteltäisiin eurooppalaisen teollisuuden asema globaaleilla markkinoilla tavoitteena luoda vienninedistämisstrategioita. Tämän analyysin perusteella komissio voisi harkita mm. tuen kohdentamista vientiyrityksille.

29. Jäsenmaiden yhdessä komission kanssa tulisi kehittää yhden luukun malli, jossa yhdestä paikasta olisi saatavissa kaikki tulliin liittyvät tieto ja palvelu, ml. eläinlääkintään liittyvät asiat. Tavoitteena on poistaa kustannuksia ja esteitä kaupalta, joita nyt aiheutuu päällekkäisistä käytännöistä. Tiedon tulee kulkea luukusta ulos,

mutta myös sisään ja levitä kaikkien sitä tarvitsevien viranomaistahojen käyttöön.

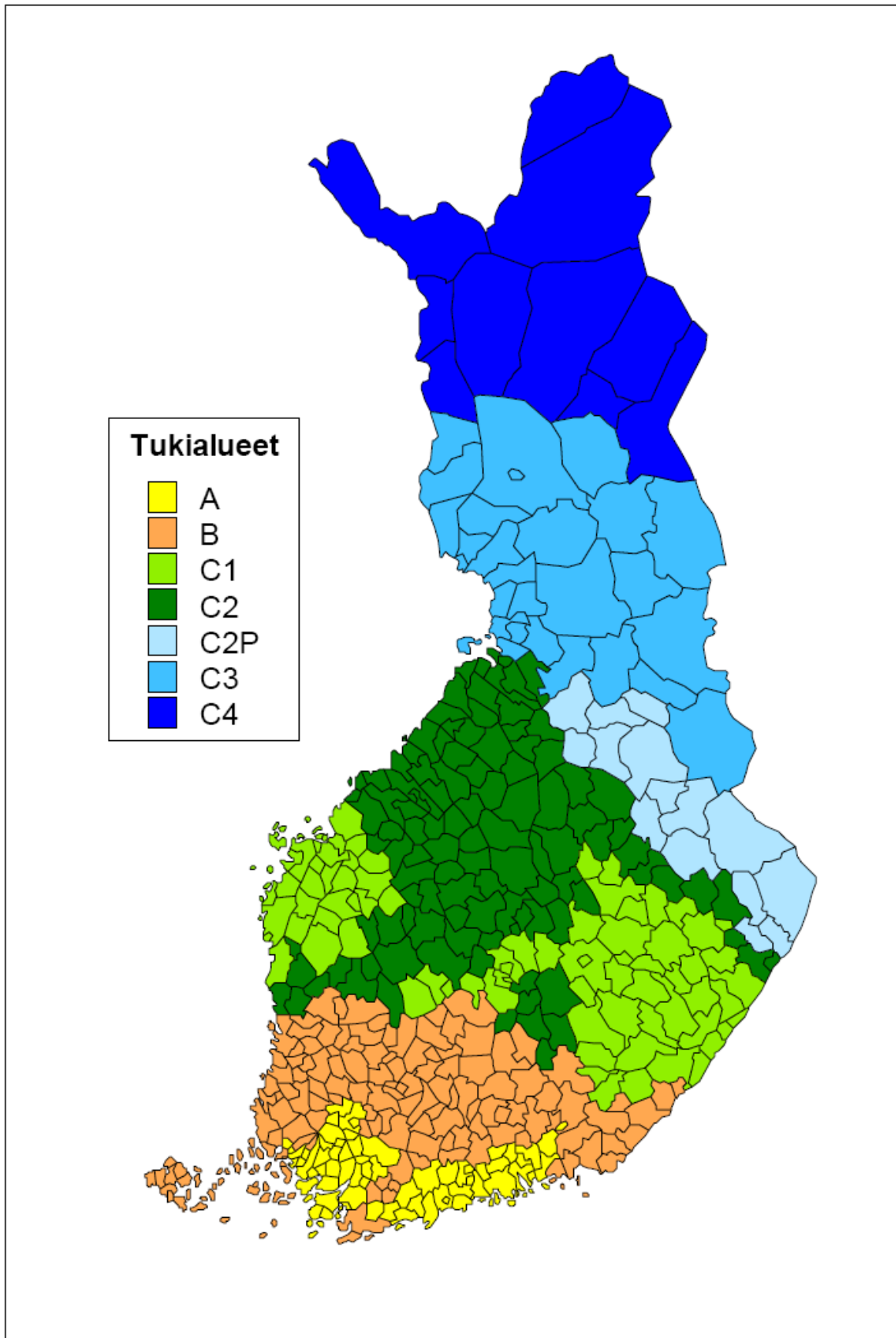
30. Komission pitäisi ottaa käyttöön sektorikohtainen alkuperäsäännöstö. Tämä voisi tapahtua kehittämällä erityisiä sääntöjä yhteisiin tullitariffiluokituksiin.

Liite 3: Ruokajärjestelmä

Kuvio alun perin Whatmoren: From Farming to Agribusiness: the Global Agro-Food System 2002. Lievästi muunnettu Monosen käännöksestä: Yhteiskuntatieteellisen elintarviketutkimuksen linjoja. Kirjassa Ruokakysymys vuodelta 2006.

Liite 4. Maatalouden tukialuekartta

Liite 5.

Vihreän kirjan valmistelun aikana haastatellut asiantuntijat

Sirkka-Liisa Anttila maa- ja metsätalousministeri
Jarmo Vaittinen MMM
Jouni Lind MMM
Minna-Mari Kaila MMM
Marja Innanen MMM
Jyrki Niemi MTT
Pasi Rikkonen MTT
Sari Forsman-Hugg MTT
Kalle Laaksonen PTT
Osmo Laine PTY
Heikki Juutinen ETL
Simo Tiainen MTK
Tiina Lampisjärvi Ruokatieto
Arja Talvilahti Proagria
Jaana Husu-Kallio Evira
Risto Volanen VNK
Jyri Ollila VNK/EUS
Meri Virolainen VNK/EUS
Jonna Laurmaa VNK/EUS
Hannu Salovaara HY
Tiina Silvasti HY

Kyselyyn vastanneet tahot

Tuottaja- ja muut järjestöt 9
Teollisuus 6
Kauppa 3
Puolueet 2
Hallinto 6
Tutkimus 7
Tuotantopanosten toimittajat 2
Yksittäiset asiantuntijat 3

Yhteensä 38 vastausta